

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

JOLITA ĮSODĖ
(BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA)

ANKSTYVOJI NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJA
(VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ VEIKLOS TYRIMO PAGRINDU)

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Alfredas Kiškis

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS IR JO ANKSTYVOJI PREVENCIJA	8
1.1. Nepilnamečių nusikalstamumo samprata ir raiška Lietuvoje	8
1.1.1. Nepilnamečių nusikalstamumo samprata	8
1.1.2. Nepilnamečių nusikalstamumo raiška Lietuvoje.....	16
1.2. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija	26
1.2.1. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos samprata.....	27
1.2.2. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos teisinis reglamentavimas	33
1.2.3. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptys neutralizuojant	
pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui	39
2. SAVIVALDYBIŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ, KAIP ANKSTYVOSIOS	
NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS SUBJEKTŲ, VEIKLOS	
ANALIZĖ.....	49
2.1. Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiklos teisinis pagrindas	49
2.2. Tyrimo metodika ir organizavimas	53
2.3. Tyrimo rezultatai ir jų analizė	55
IŠVADOS	69
PASIŪLYMAI	71
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
ANOTACIJA	83
SANTRAUKA	85
PRIEDAS	88
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	89

IVADAS

„Žmonijos ateitis nusagstyta žvaigždėmis, ir ši ateitis yra pernelyg svarbi, kad būtų prarasta po paaugliškos kvailystės ir neišmanymo našta“ – Isaac Asimov¹.

Tiriama problema. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto duomenimis, nepilnamečių nusikalstamumo mastai keičiasi mažai². Tačiau, anot G. Sakalausko, tai nepaneigia poreikio kiek įmanoma nuodugniau tirti šį reiškinį, rimtai vertinti ir reaguoti į jį tinkamomis bei efektyviomis priemonėmis³. Galbūt todėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos svarba deklaruojama visuotinai, o dėmesys šiai temai skiriamas ne tik teoriniu lygmeniu, bet ir praktiniu: nuolat ieškoma būdų ir priemonių, padedančių sumažinti nepilnamečių nusikalstamumą. Šiame darbe gilinamasi į ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, kuomet prevencinę veiklą vykdančys subjektai siekia užkardyti nusikalstamumą kai tik pastebimos nepilnamečio nusikalstamos elgesio užuomazgos. Ankstyvąją prevenciją gali vykdyti įvairūs socialiniai institutai ir institucijos, pavyzdžiui, šeima, mokykla, neformalios grupės, socialinės paramos skyriai, psichologinės tarnybos ir kt. Šiame darbe nagrinėjama vaiko teisių apsaugos skyrių, kaip ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją vykdančių subjektų, veikla ir atsakoma į klausimą:

- *Kokį vaidmenį ankstyvojoje nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje atlieka vaiko teisių apsaugos skyriai?*

Baigiamojo darbo aktualumas. Nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra itin specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Kriminologijos teorijos ir registruotų nusikalstamų veikų statistiniai duomenys rodo, kad vienas iš trijų recidyvistų savo pirmą nusikaltimą padaro dar būdamas vaikas⁴. A. Dapšys teigia, kad kuo jaunesnio amžiaus asmuo padaro nusikalstamą veiką, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals⁵. Minėtas kriminologas nepilnamečių nusikalstamumą traktuoja kaip nusikalstamumo pradžia, jo potencialų rezervą ir tuo pačiu prognozės modelį ateičiai⁶. Tad kuo anksčiau bus pastebėtas nepilnamečių nepageidautinas elgesys, neteisėti veiksmai, tuo, anot. A. Jatkevičiaus, greičiau bus užkertamas kelias nepilnamečių nusikalstamai veikai, bus didesnės galimybės mažinti ir bendrą nusikalstamumą

¹ James Randi, *The Truth about Uri Geller* (Buffalo: New York Prometheus Books, 1982), xv.

² Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl jaunimo smurto miestuose (2009/C 317/06), priimta 2009 m. liepos 15 d. (Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2009-12-23, C 317/37), 1.1. ir 1.4. p.

³ Gintautas Sakalauskas, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“, *Teisės problemos* 3, 81 (2013): 8.

⁴ Antanas Dapšys, „Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos“, *Teisės problemos* 1 (1993): 42.

⁵ Antanas Dapšys, „Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys“, *Teisės problemos* 3, (1994): 34.

⁶ Antanas Dapšys, *op. cit.*, 42.

ateityje⁷. Valstybės ir visuomenės investicijos į vaikus ir jaunimą, jų asmenybės formavimą šeimoje, švietimą, moralinį, teisinį ugdymą ir socialinį saugumą gali lemti sėkmingą valstybės raidą, o kartu nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sėkmę bei perspektyvas⁸.

Remiantis nuostata, kad jaunimas yra visuomenės ateitis, darytina išvada, jog nusikalstamas veikas darantis jaunimas yra ateities nusikalstamumo „garantas“, todėl būtina tobulinti pirminės prevencijos veiklą. Tik ankstyvas susidariusių problemų suvokimas bei sprendimas padeda užkardyti didesnius ir sunkesnius jų padarinius.

Šių dienų jaunimas ypač susiduria su įvairiomis tiek socialinėmis, tiek kultūrinėmis problemomis (patyčios ugdymo įstaigose, problemos šeimoje, finansiniai sunkumai, žiniasklaidoje formuojamas neigiamas požiūris, bendraamžių spaudimas ir kt.), kurios daro neigiamą įtaką besiformuojančiai ir gyvenimo patirties stokojančiai asmenybei ir neretai lemia nusikalstamą elgesį. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis (toliau – IRD prie VRM), nuo naujojo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. iki 2016 m. nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai asmenys, skaičius šalyje sumažėjo⁹. Tačiau, nors pastaraisiais metais tokių veikų išaiškinama mažiau, rodikliai išlieka aukšti, todėl būtina imtis atitinkamų priemonių ne tik gerinant prevencinės veiklos vykdymą, bet ir į šią veiklą įtraukiant kuo platesnį ratą subjektų, galinčių teigiamai paveikti nusikalsti linkusį jaunimą. Lietuvos Respublikos savivaldybių struktūrose esantys vaiko teisių apsaugos skyriai ir yra vieni minėtų subjektų, vykdančių ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją.

Nusikalstamumas – visų laikų visoms visuomenėms aktuali problema. Kintant ir plečiantis šio reiškinių pobūdžiui bei mastams, šiuolaikinės valstybės vienija savo pastangas mažinant nusikalstamumą. Tačiau dauguma prevencinių priemonių skirtingose valstybėse, būdamos panašios, vis tik turi savo ypatumų ir skiriasi tam tikrais aspektais. Tai dažniausiai lemia socialinės, ekonominės, teisinės, kitos aplinkybės, kurios būdingos tai šaliai. Lietuva – ne išimtis. Čia vyraujantis požiūris į nusikalstamumą ir jo prevenciją neretai yra nevienareikšmiškas: nors yra akcentuojama nusikalstamumo problema ir pabrėžiama būtinybė vykdyti šio reiškinių prevenciją – politikai deklaruoja siekį užkardyti nusikalstamumą, mažinti nepilnamečių polinkį nusikalsti ir tai daryti kuo greičiau bei efektyviau – atsakingų už tai

⁷ Antanas Jatkevičius, „Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2003), 4. <http://elibrary.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit23dis.pdf>.

⁸ Svetlana Justickaja ir kt., *Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai* (Vilnius: Justitia, 2015), 9.

⁹ Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, [http://www.ird.lt/crimes-lithuania/?id3=40, http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2005&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2005&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1##Atas](http://www.ird.lt/crimes-lithuania/?id3=40,http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2005&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2005&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1##Atas). Žiūrėta 2017 m. birželio 6 d.

subjektų veikla neretai specialistų vertinama kaip paviršutiniškai atliekamas darbas, neskiriant tam nei reikalingų žmogiškųjų, nei finansinių resursų.

Nepilnamečių nusikalstamumas yra bendrojo nusikalstamumo sudedamoji dalis. Tai lyg tam tikra jaunosios visuomenės reakcija į aplinką, kurioje pasigendama stabilumo – tiek ekonominio, tiek kultūrinio. Eurostato pateikiamoje bendrojo nusikalstamumo rodiklių statistikoje¹⁰ matyti, kad nepilnamečių „indėlis“ kasmet nežymiai mažėja daugelyje Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybių narių – įskaitant Lietuvą. Tačiau nuo pat įstojimo į ES, Lietuva tarp kitų narių visada buvo tarp tų, kuriose nepilnamečių nusikalstamumo rodikliai yra gana aukšti.

Nusikalstamas elgesys kelia pavojų aplinkiniams, kenkia visos šalies socialinei, teisinei, ekonominei raidai. Nepaisant to, nusikalstamumo reiškinys kasmet įtraukia labai jauno amžiaus individus, kurie, aplinkoje matydami netinkamus pavyzdžius, perima juos ir plėtoja. Suprantama, kad turi būti skiriama daug dėmesio nepilnamečių nusikalstamumui ir pirminei jo prevencijai tirti bei analizuoti. Todėl tikslinga apžvelgti vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą ir jos poveikį, kadangi šie savivaldybių struktūriniai padaliniai daugiausia atsakingi už nepilnamečių netinkamo elgesio kontrolę, prevencijos plėtojimą pastarųjų šeimose, mokyklose ir artimoje nepilnamečių aplinkoje bei vaikų socialinės integracijos galimybių didinimą¹¹. Kaip minėta, mažinant nepilnamečių nusikalstamumą, mažėja ir bendras nusikalstamumas, o tai padeda valstybei sutaupyti dalį lėšų, skiriamų nusikalstamoms veikoms tirti bei nusikaltusiems asmenims išlaikyti. Kartu efektyvi nusikalstamumo – ypač nepilnamečių – prevencija gerina kultūrinę bei dorovinę visuomenės lygį.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis.

Nepilnamečių nusikalstamo elgesio ir jo prevencijos problema Lietuvoje nėra nauja. Ją nagrinėjo daugelis žinomų mokslininkų. Nepilnamečių nusikalstamumo situacijos analizei, priešastingumui, šio reiškinio prevencijos teorinėms ir praktinėms problemoms bei galimybėms daug dėmesio skyrė A. Dapšys¹², A. Jatkevičius¹³, G. Babachinaitė¹⁴, S. Justickaja¹⁵, G. Sakalauskas¹⁶. Nepilnamečių nusikalstamo elgesio, charakterio bruožus ir jų socializacijos

¹⁰ Eurostat, *Crime and criminal justice database*,

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. Žiūrėta 2017 m. birželio 8 d.

¹¹ Giedrė Kvieskienė, *Socializacija ir vaiko gerovė* (Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003), 169.

¹² Antanas Dapšys, *supra* note, 5. Antanas Dapšys, *supra* note 4.

¹³ Antanas Jatkevičius, *supra* note, 7.

¹⁴ Genovaitė Babachinaitė, „Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priešastys ir prevencija“, *Jurisprudencija* 27, 19 (2002): 108–117. Genovaitė Babachinaitė, „Nepilnamečių nusikalstamumo priešastys“, *Filosofija ir sociologija* 1 (1993): 44–46.

¹⁵ Svetlana Justickaja ir kt., *supra* note, 8.

¹⁶ Gintautas Sakalauskas ir kt., *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos* (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, 2000).

klausimus nagrinėjo R. M. Berns¹⁷, G. Kvieskienė¹⁸, V. Justickis¹⁹ ir kiti. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos tema nagrinėta ir užsienio šalių autorių, pavyzdžiui, B. Krisberg ir A. M. Wolf²⁰, G. M. Sykes ir D. Matza²¹, M. Stekete ir B. Gruszczyńska²². Tačiau literatūroje retai aptariamos konkrečios nusikalstamumo prevencijos atmainos, kaip antai, ankstyvoji prevencija. Šią prevencijos rūšį tyrė A. Čepas ir V. Pavilionis²³, A. Jatkevičius²⁴, tačiau pastarasis šią prevencijos atmainą nagrinėjo per nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prizmę. Pabrėžtina, jog pasigendama tyrimų, detaliai ir išsamiai apžvelgiančių kompetentingų valstybės institucijų veiklą vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją. Šio magistro baigiamojo darbo naujumas tame, kad buvo tirta Lietuvos savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veikla ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aspektu.

Baigiamojo darbo reikšmė. Atlikus tyrimą savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriuose ir išnagrinėjus nepilnamečių nusikalstamumo bei jo ankstyvosios prevencijos tendencijas, galima konstruktyviai įvertinti minėtų skyrių veiklos įtaką užkardant nepilnamečių nusikalstamumą ankstyvajame etape. Šie tyrimo rezultatai gali būti panaudoti gerinant vaiko teisių apsaugos skyrių prevencinę veiklą.

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos Respublikos savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aspektu ir pateikti siūlymų šios veiklos gerinimui.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti ankstyvosios prevencijos, kaip nepilnamečių netinkamo elgesio ir tokį elgesį lemiančių aplinkos veiksnių korekcijos instrumento, teorinius aspektus;
2. Apžvelgti nepilnamečių nusikalstamumo raišką Lietuvoje;
3. Ištirti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją.

Tyrimo metodika. Siekiant išnagrinėti nepilnamečių nusikalstamumo bei jo prevencijos teorinius aspektus, apžvelgti nepilnamečių nusikalstamumo būklę ir atskleisti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos raišką bei realizavimo kokybę šalyje, baigiamajame darbe taikytas mokslinės literatūros šaltinių analizės metodas, Lietuvos

¹⁷ Roberta M. Berns, *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė* (Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2008).

¹⁸ Giedrė Kvieskienė, *op cit.*, 11.

¹⁹ Viktoras Justickis, *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai* (Kaunas: Šviesa, 1984).

²⁰ Barry Krisberg and Angela M. Wolf, *Juvenile Offending. Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention* (New York: Oxford university Press, 2005).

²¹ Gresham M Sykes and David Matza, *Techniques of Neutralization: A theory of Delinquency*. http://www.antonioacasella.eu/nume/sykes&matza_1957.pdf. 2017 m. birželio 10 d.

²² Majone Stekete & Beata Gruszczyńska, "Juvenile Delinquency in Six New EU Member States", *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16 (2010): 111–125.

²³ Alfonsas Čepas ir Vldas Pavilionis, *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija* (Vilnius: Mintis, 1973).

²⁴ Antanas Jatkevičius, *supra note*, 7.

Respublikos (toliau – LR) įstatymų bei kitų teisinių dokumentų analizės būdas ir statistinės analizės metodas

Atliekant tyrimą, taikytas teisinių dokumentų analizės metodas ir atlikta Lietuvos savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų anketinė apklausa. Taikant pusiau standartizuoto interviu metodą, atlikta Šilalės r. savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų apklausa žodžiu. Surinkti duomenys apdoroti taikant turinio (angl. *content*) analizės metodą.

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, naudotasi Microsoft Excel programine įranga, pritaikant matematinės statistikos metodus. Vertinant vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos srityje taikytas kritikos metodas.

Darant galutinės išvadas ir teikiant pasiūlymus naudotasi apibendrinimo metodu.

Tyrimo struktūra: baigiamąjį darbą sudaro trys dalys: įvadas, pirmasis ir antrasis skyriai.

Įvade atskleista tiriama problema, darbo aktualumas, mokslinis naujumas, tiriamos problemos ištyrimo lygis, baigiamojo darbo reikšmė, tikslas, uždaviniai ir metodika. Taip pat pateikiama tyrimo struktūra ir ginamasis teiginys.

Pirmasis skyrius skirtas nepilnamečių nusikalstamumo ir jo prevencijos klausimų teorinių aspektų analizei. Siekiant tinkamai suprasti darbo objektą ir jo ypatybes, tai ypač aktualu aptarti, nes ši analizė sudaro pagrindą tinkamai ištirti vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą bei reikšmę vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją.

Antrajame skyriuje pateikiamas kriminologinis savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos tyrimas, kuriuo siekiama ištirti nepilnamečių nusikalstamumo pirminės prevencinės veiklos būklę ir plėtojimo galimybes.

Ginamasis teiginys. *Vaiko teisių apsaugos skyrių veikla vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją yra itin reikšminga, tačiau ankstyvosios prevencijos priemonių, kurias vykdo patys skyriai ar kuriose jie dalyvauja kaip partneriai, įgyvendinimą apsunkina lėšų trūkumas, kas lemia kvalifikuotų specialistų stygių, vykdomų prevencinių priemonių stoką bei sukelia kitas problemas, o neretai ir patys vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai neturi pakankamai teorinių žinių apie galimas prevencijos kryptis neutralizuojant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui.*

1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMAS IR JO ANKSTYVOJI PREVENCIJA

1.1. Nepilnamečių nusikalstamumo samprata ir raiška Lietuvoje

1.1.1. Nepilnamečių nusikalstamumo samprata

Nusikalstamumas yra plačiai paplitęs reiškinys šiandieninėje visuomenėje. Kaip rašo V. Justickis, yra šalių, kuriose nusikalstamumas labai didelis, bet yra ir tokių, kuriose jis mažas. Skirtinga ir nusikalstamumo raida. Vienose šalyse nusikalstamumas didėja, kitose mažėja, dar kitose nekinta²⁵. Bet tarp visų šalių yra šis tas bendra – nusikalstamumas egzistuoja bet kurioje visuomenėje, net jei nėra aiškių teisinių apibrėžimų²⁶ ir, kaip pastebi J. Bluvšteinas, šis reiškinys egzistuos tol, kol egzistuoja žmonija²⁷.

Nepilnamečių nusikalstamumas yra bendrojo nusikalstamumo sudėtinė dalis²⁸, kuri kelia ypač didelį visuomenės susirūpinimą ir net baimę. Neramina tai, jog nusikalstamai besielgiantys jaunuoliai yra tos pačios visuomenės, kuriai jie demonstruoja tokiu savo elgesiu nepagarbą ir net panieką, ateitis, o baugina nepilnamečių nusikalstamumo mastas ir pobūdis suvokiant, kad nemaža dalis dar labai jaunų žmonių, praktiškai vaikų, daro tiek daug žalos ir suteikia tokio didelio skausmo aplinkiniams.

Ką gi reikėtų laikyti nepilnamečių nusikalstamumu? Anglakalbėse šalyse nepilnamečių nusikalstamumui įvardyti vartojamas atskiras terminas *delinquency*, apibūdinamas kaip bet koks jaunatviškas nepageidautinas elgesys²⁹ ar, kiek konkrečiau – asmens, nesulaukusio tam tikro įstatyme nurodyto amžiaus, nusikalstamas elgesys³⁰. Tačiau, autorės manymu, nepilnamečių nusikalstamumo sampratos turinį tiksliau padeda atskleisti „nusikalstamumo“ ir „nepilnamečio“ sąvokų analizė.

Teisinių terminų žodynuose nusikalstamumo samprata pateikiama labai lakoniškai (pvz., *Black's* teisės žodyne nusikalstamumas apibūdinamas kaip teisės normų ar pareigų nevykdymas ar pažeidimas³¹) arba apskritai nepateikiama³², tačiau įvardijama nusikaltimo

²⁵ Viktoras Justickis, „*Kriminologija. II dalis.*“ (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001), 288.

²⁶ Alfredas Kiškis, *Kriminologijos paskaitų medžiaga. 3 tema „Nusikalstamumas“*, Mykolo Romerio universitetas, 2017 m. vasario 21 d. <http://www3.mruni.eu/~akiskis/paskaitos/>.

²⁷ Jurijus Bluvšteinas, „Nusikalstamumas – socialinis procesas“, iš *Kriminologija*, Jurijus Bluvšteinas ir kt., (Vilnius: Pradai, 1994), 38.

²⁸ Alfonsas Čepas, *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys* (Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1982), 9.

²⁹ Eugene McLaughlin and John Muncie, „*The Sage Dictionary of Criminology*“ (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2001), 84.

³⁰ Jerome Michael and Mortimer J. Adler “The Nature of Crime” in *Criminology. Volume 1: The Meaning of Crime*, Sage Library of Criminology, John Muncie (London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2001), 4.

³¹ Henry Campbell Black, Joseph R. Nolan and Jacqueline M Nolan-Haley, „*Black's Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*“ (St. Paul, Minn: West Publishing Co, 1991), 295.

sąvoka³³. Ta pati tendencija pastebima ir anglosaksų kriminologinėje literatūroje: nusikalstamumo terminas vartojamas rečiau, bet pateikiami sąvokos „nusikaltimai“ apibūdinimai, vienur nurodant, kad tai baudžiamosios teisės uždraustų veikų visuma³⁴, kitur – plačiau aprašant tokius požymius kaip masiškumas, priešiškus teisei, visuomenės smerkimas, kintamumas ir kt.³⁵ Tačiau, nors dalis šiuose apibūdinimuose aprašomų požymių koreliuoja su vėliau darbe cituojamų kitų mokslininkų pateikiamais nusikalstamumo bruožais, sąvokos „nusikaltimas“ ir „nusikalstamumas“ negali būti tapatinamos, nes nusikaltimas čia apibrėžiamas vienaip ar kitaip vertinant elgesio normų ir baudžiamojo įstatymo santykį, o ne išskiriant reiškiniams būdingus požymius.

Anot G. Sakalausko, nors žodis „nusikalstamumas“ iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti savaime suprantamas ir nekeliantis didesnių teorinių ar praktinių problemų, bandant apibrėžti „nusikalstamumą“ ir gilinantis į šios sąvokos esmę reikia atsižvelgti į jos daugialypiškumą, teisinių konstrukcijų gniaužtus, socialinių deviacijų formavimo(si) ypatumus, kultūrinius aspektus (šalių ar regionų skirtumus), valstybinę santvarką, netgi vartojimo kontekstą (skirtingose mokslo kryptyse galimi skirtingi nusikalstamumo apibrėžimai)³⁶. Tad nenuostabu, jog tiek kriminologijos moksle apskritai, tiek tarp Lietuvos kriminologų nėra vieningo sutarimo dėl nusikalstamumo sąvokos ir vyrauja dvejopas požiūris. Vieni autoriai nusikalstamumą apibūdina abstrakčiai, traktuodami jį kaip visuomeninį reiškinį, tačiau konkretesnių jo požymių nepateikia. Kiti mokslininkai, formuluodami nusikalstamumo sąvoką, detaliau aptaria nusikalstamumo kaip socialinio reiškinio bruožus.

Nekonkretizuotai nusikalstamumą apibrėžia A. Jatkevičius, šį reiškinį traktuodamas kaip pasirinktoje atitinkamoje vietovėje per atitinkamą laikotarpį padarytų nusikalstamų veikų visumą. Šio autoriaus nuomone, nusikalstamumo sąvokoje derėtų nurodyti tik pačias reikšmingiausias vieno ar kito reiškinio savybes, nesiimant jų detalizuoti³⁷. Gana lakoniškas apibrėžtis pateikia ir kiti mokslininkai. Štai J. Bluvšteinas nusikalstamumu vadina procesą, kurį

³² Pavyzdžiui, Oxfordo teisės žodyne minėto termino nėra (Jonathan Law and Elizabeth A. Martin “A dictionary of law”, (Oxford: Oxford University Press, 2013).

³³ Pavyzdžiui, *Sage* kriminologijos žodyne apibūdinant nusikaltimą išskiriami tokie bruožai kaip veikos mastas ir žala, bendras visuomenės sutarimas vertinant veiką kaip žalingą ir oficialūs kriterijai, kada padaryta veika vertinama kaip nusikaltimas ir ją padariusiam asmeniui taikomos baudžiamojo poveikio priemonės (Eugene McLaughlin and John Muncie, *supra* note, 29: 59).

³⁴ Jerome Michael and Mortimer J. Adler, *supra* note, 30: 4.

³⁵ Cesare Beccaria “On Crimes and Punishments” in *Criminology Theory: Selected Classic Readings*, Frank P. Williams III and Marilyn D. McShane (Cincinnati: Anderson Publishing Co, 1998), 9–21. Harold J. Vetter and Ira J. Silverman “*Criminology and Crime: An Introduction*” (New York: Harper & Row, 1986), 6–12. Wayne Morrison “What is crime? Contrasting definitions and perspectives” in *Criminology*, Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin and Emma Wincup (New York: Oxford University Press Inc, 2005), 3–19.

³⁶ Gintautas Sakalauskas, „Nusikalstamumo sampratos dilema“, iš „*Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*“, Gintautas Sakalauskas ir kt. (Vilnius: Teisės institutas, 2011), 14–15.

³⁷ Antanas Jatkevičius, *supra* note, 7: 4.

sudaro visuma įstatymo baudžiamų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį³⁸. G. Kaiser nusikalstamumą apibrėžia kaip baudžiamosios teisės uždraustų veiksmų (teisės pažeidimų – nusikaltimų) sumą³⁹. Anot J. Bafijos, nusikalstamumas yra visuomeninis reiškinys, tikrovėje pasireiškiantis per atskirus nusikalstamo elgesio aktus, atitolinančius asmenį nuo socializacijos proceso⁴⁰. Šių sąvokų bendras bruožas tas, kad nusikalstamumas apibūdinamas kaip „suminis“ reiškinys, sudarytas iš atskirų elementų – nusikalstamų veikų ir asmenų, padariusių tas nusikalstamas veikas.

Kiti autoriai nurodo, kad nusikalstamumas turėtų būti apibrėžiamas išskiriant konkrečius šiam reiškiniui būdingus bruožus. Kaip teigia minėtos idėjos šalininkai A. Abramavičius ir A. Čepas, nusikalstamumas yra masiškai paplitęs, istoriškai kintantis socialinis reiškinys, turintis antagonistinį⁴¹, teisinį, kriminalinį pobūdį ir susidarantis iš nusikaltimų, matomų tam tikrose valstybėse arba jų dalyse, padarytų per tam tikrą laiką, visumos⁴². Kriminologai J. Galinaitytė ir T. Rudzakis linkę šiuolaikiškai žvelgti į nusikalstamumo reiškinį ir teigia, jog galima jį suvokti visuomenės bei joje vykstančių procesų ir reiškiniu kontekste. Šių mokslininkų nuomone, nusikalstamumas yra valstybei bei visuomenei pavojingas, istoriškai kintantis, save kuriantis, sąlyginai savarankiškas socialinis teisinis reiškinys, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių procesų ir reiškiniu, reikalaujantis nuolatinės valstybės ir visuomenės kontrolės⁴³. Panašią nusikalstamumo sąvoką pateikia ir A. Kiškis: „nusikalstamumas – tai neišvengiamas, sąlyginai masinis, gana stabilus, socialiai sąlygotas, nepageidaujamas, istoriškai kintamas, gana latentiškas socialinis-teisinis reiškinys, pasireiškiantis kaip atskirų nusikalstamų veikų visuma, padaryta konkrečioje teritorijoje per konkretų laikotarpį“⁴⁴. Tokie – platesni – apibrėžimai, autorės pastebėjimu, ir yra dažniau vartojami Lietuvos mokslininkų darbuose bei publikacijose.

Nors įvairių autorių nusikalstamumo supratimas skirtingas, dauguma pripažįsta, kad tai nėra tik paprasta atskirų nusikalstamų veikų suma – teisiniai nusikalstamų veikų požymiai neatskleidžia visų jų socialinių savybių⁴⁵ – ir detalizuodami nusikalstamumo sąvoką akcentuoja, kad tai yra socialinis-teisinis reiškinys, kuris vertinamas atsižvelgiant į konkrečias istorines aplinkybes, o tarp visų nusikalstamumo požymių ir savybių (masiškumo, kintamumo,

³⁸ Jurijus Bluvšteinas, *supra* note, 27: 37.

³⁹ Günther Kaiser, *Kriminologie* (Haidelberg: Müller, 1993), 211.

⁴⁰ Е. Бафия, *Проблемы криминологии. Диалектика криминогенной ситуации* (Москва: Юрид. лит., 1983), 25.

⁴¹ Antagonizmas – (gr. antagōnisma < gr. antagōnisteō – esu priešiškas): priešiškumas, prieštaravimas, interesų priešingumas (Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: Žodynas, 2007), 86).

⁴² Armanas Abramavičius ir kt., *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Eugrimas, 1996), 130.

⁴³ Jūratė Galinaitytė ir Tomas Rudzakis, „Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema“, *Jurisprudencija* 70, 62 (2005): 139.

⁴⁴ Alfredas Kiškis, *supra* note, 26.

⁴⁵ Jūratė Galinaitytė. „Nusikalstamumo samprata“. Iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė ir kt. 114–124. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 118.

antagonizmo, socialinio, teisinio kriminalinio pobūdžio⁴⁶) egzistuoja tarpusavio ryšys bei vienybė⁴⁷.

Nepilnamečio sąvoka yra aiškiau ir tiksliau suformuluota nei nusikalstamumo, nes pastarąją sąvoką atskleidžia tik mokslas, kuriame vyrauja požiūrių ir nuomonių įvairovė, o nepilnamečio sąvoka yra išvedama iš teisinio reglamentavimo ir reikalauja ypatingo tikslumo. Tačiau pabrėžtina, jog pačių teisinių nuostatų pagrindimą mokslininkai vertina nevienareikšmiškai.

Anot D. Beinoravičiaus ir I. Michailovič, nepilnamečio sąvoką lemia du kriterijai – amžiaus ir socialinis. Teisiškai reglamentuojant nepilnamečio teises ir pareigas paprastai vadovaujasi formaliu amžiaus kriterijumi. Tačiau amžius visada suponuoja ir tam tikrą socialinį žmogaus brandumą, jo socialinį statusą, išsimokslinimą, darbinį, civilinį, pilietinį veiksnumą. Todėl, anot autorių, sprendžiant nepilnamečio sampratą ir jo teisinio statuso klausimus vadovaujasi ne vien biologiniu (amžius), bet ir socialiniu kriterijais⁴⁸.

Nepilnametystė – tai žmogaus amžiaus tarpsnis iki pilnametystės, kurios sulaukęs, jis teisiškai laikomas suaugusiu. Jungtinių Tautų (toliau – JT) standartinėse minimaliose teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklėse (Pekino taisyklėse) pateikiama nepilnamečio sąvoka: „Nepilnametis – vaikas arba jaunuolis, su kuriuo už padarytą teisės pažeidimą atitinkamose teisinėse sistemose gali būti elgiamasi kitaip, negu elgiamasi su suaugusiu pažeidėju“⁴⁹. Tačiau Pekino taisyklėse nėra nurodomos konkrečios amžiaus ribos. Nepilnamečio asmens amžiaus ribas pirmiausia būtų galima išskirti remiantis 1989 m. JT vaiko teisių konvencijoje suformuluota vaiko sąvoka. Konvencijos 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau⁵⁰.

Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais, aštuoniolikos metų neturintis asmuo taip pat laikomas vaiku. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo antrame straipsnyje „vaiko“ sąvoka apibūdinama atsižvelgiant į JT vaiko teisių konvencijoje pateiktą sąvoką: „Vaikas – žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta kitaip“⁵¹.

⁴⁶ Armanas Abramavičius ir kt., *supra* note, 42: 132.

⁴⁷ Jonas Prapiestis (sudarytojas) ir kt., *Namų advokatas* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 578.

⁴⁸ Darijus Beinoravičius ir Ilona Michailovič, „Nepilnamečių justicijos teorinės metodologinės prielaidos“, iš *Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai*, Darijus Beinoravičius ir kt. (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998), 6.

⁴⁹ Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės), 2.2 p. Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*, Marius Aidukas ir kt. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004), 346.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“, *Valstybės žinios* 60, 1501 (1995).

⁵¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *Valstybės žinios* 33, 807 (1996).

Analogiška sąvoka pateikiama ir LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme⁵². LR civilinis kodeksas pilnametystės ribą sieja su asmens civiliniu veiksmu, tai yra gebėjimu savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas. Pagal 2.5 straipsnio 1 dalį individas sulaukia pilnametystės kuomet jam sukanka aštuoniolika metų⁵³. Atkreiptinas dėmesys, kad vienuose LR teisės aktuose vartojama vaiko, kituose – nepilnamečio sąvoka, pavyzdžiui, LR nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme nepilnametis apibrėžtas kaip asmuo iki 18 metų⁵⁴, o Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakyme „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos aprašo patvirtinimo“ yra įvardytos abi sąvokos: 1) vaikas – asmuo, neturintis 18 metų amžiaus, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip; 2) nepilnametis – vaikas, sulaukęs amžiaus, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus arba gali būti traukiamas administracinėn atsakomybėn⁵⁵. Taigi „vaiko“ ir „nepilnamečio“ sąvokos iš esmės yra tapačios. Kai kurie autoriai pastebi, kad nepilnamečio samprata gali būti tapatinama ne tik su vaiko, bet ir su paauglio samprata⁵⁶.

Nepaisant to, jog daugumoje teisės aktų yra suformuluota bendra „vaiko“ sąvoka, atskirose teisės šakose dažnai taikomas amžiaus požiūriu tikslesnis „nepilnamečio“ terminas. Baudžiamojoje teisėje vartojama siauresnė „nepilnamečio“ samprata nurodant, kad ne visas nepilnametystės (vaiko) amžius apima baudžiamąją-teisinę nepilnamečio atsakomybę⁵⁷. Kaip pastebi A. Drakšienė ir R. Drakšas, baudžiamosios teisės prasme sąvoka „nepilnametis“ yra sudedamoji sąvokos „vaikas“ dalis, apimanti visus asmenis, nesulaukusius pilnametystės, bet sulaukusius amžiaus, nuo kurio traukiama baudžiamojon atsakomybėn⁵⁸. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) XI skyriaus „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ 81 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad šio skyriaus nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų. Kodekso 13 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika, o kai kuriais

⁵² „Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas“, *Valstybės žinios* 80, 3214 (2007), 2 str.

⁵³ „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).

⁵⁴ „Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas“, *Valstybės žinios* 91, 3890 (2002), 2 str.

⁵⁵ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 5-V-893 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos aprašo patvirtinimo“, 5 p., *Valstybės žinios* 145, 6476 (2009).

⁵⁶ Jonas Prapiestis (sudarytojas) ir kt., *supra* note, 47: 547; Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida* (Vilnius: Eugrimas, 2008), 32.

⁵⁷ Genovaitė Babachinaitė, „Nepilnamečių teisės pažeidimų kriminologinė charakteristika“, iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė, ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 366.

⁵⁸ Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *op. cit.*, 56: 32.

straipsnio antroje dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų⁵⁹. Taigi remiantis minėtomis nuostatomis galima teigti, jog baudžiamosios atsakomybės subjektas – nepilnametis – yra 16–17 metų amžiaus asmuo, o kai kurių pavojingų nusikalstamų veikų atveju – 14–17 metų amžiaus asmuo. Asmeniui, kuriam iki LR BK numatytos pavojingos veikos padarymo nebuvo suėję keturiolika metų, LR įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės⁶⁰.

Tokia, tai yra siauresnė, nepilnamečio samprata LR baudžiamajame įstatyme įtvirtinta preziumuojant, kad pagal fizinį, fiziologinį bei psichinį (dvasinį) išsivystymą šio amžiaus asmenys yra ganėtinai subrendę suprasti savo padarytų nusikalstamų veikų pavojingumą ir atsakyti už savo nusikalstamą elgesį⁶¹ remiantis baudžiamąja teisinės atsakomybės forma. Žemiausia baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba, kaip pažymima jau minėtose Pekino taisyklėse, neturi būti nustatoma nuo pernelyg jauno amžiaus, atsižvelgiant į emocinę, protinę ir intelektualinę jaunuolio brandą⁶². Prezumpcija, kad iki tam tikro amžiaus jaunas asmuo negali būti laikomas visiškai atsakingu už savo elgesį, galioja daugumoje teisinių sistemų. Tačiau, nors plačiai pripažįstama, kad nepilnamečiai yra *doli incapax* (lot. – nesugebantis daryti bloga⁶³), nėra visuotinio sutarimo ir bendro teisinio reglamentavimo kokio amžiaus grupei – vaikų, nepilnamečių, jaunuolių, suaugusiųjų – asmuo priskirtinas⁶⁴. Kiekviena šalis savo baudžiamajame įstatyme numato skirtingas atsakomybės amžiaus ribas, kurios, kaip pastebi A. Drakšienė ir R. Drakšas, priklauso nuo valstybės tradicijų, papročių, individualių gyvenimo aplinkybių ir kt.⁶⁵ Pavyzdžiui, Šveicarijoje, Airijoje, Anglijoje ir Velse baudžiamosios atsakomybės amžius yra 10, Olandijoje, Turkijoje – 12, Prancūzijoje, Estijoje, Graikijoje – 13, Danijoje, Suomijoje, Švedijoje – 15 metų⁶⁶. Tačiau bendras šiuo metu ES vyraujantis nepilnamečių patraukimo baudžiamajon atsakomybėn amžius yra 16 metų, o už kai kuriuos sunkius nusikaltimus asmeniui – nuo 14 metų⁶⁷. Pažymėtina, kad kai kuriose šalyse yra numatytas tam tikras amžiaus tarpsnis, kai teismai turi diskreciją spręsti, ar nusikaltusiam asmeniui taikyti nepilnamečiams skirtas bausmes, ar tas, kurios skirtos suaugusiems (pavyzdžiui,

⁵⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).

⁶⁰ *Ibid.*, 13 str. 3 d.

⁶¹ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 57: 367.

⁶² Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės), *supra* note, 49: 4.1 p.

⁶³ Kazimieras Kuzavinis, *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007), 340, 509.

⁶⁴ Eugene McLaughlin and John Muncie, *supra* note, 29: 84.

⁶⁵ Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *supra* note, 56: 32.

⁶⁶ Eugene McLaughlin and John Muncie, *op. cit.*, 84. Genovaitė Babachinaitė, *op. cit.*, 367. Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *op. cit.*, 48. Gintautas Sakalauskas, „Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai“, *Teisės problemos*, 2, 64 (2009): 86–87.

⁶⁷ Genovaitė Babachinaitė, *op. cit.*, 367.

Portugalijoje ir Nyderlanduose toks amžiaus tarpsnis yra nuo 16 iki 21 metų, Vokietijoje, Ispanijoje – nuo 18 iki 21 metų)⁶⁸.

Nors pripažįstama, kad nepilnamečių sąmonės, suvokimo specifika orientuoja į tai, kad tradiciškai baudžiamojame teisėje suprantama kaltė (asmens, darančio nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą psichinis santykis su ta veika, iš jos kylančiais padariniais, objektyviomis veikos aplinkybėmis) yra savita, nulemta jų brandos⁶⁹, tačiau nepilnamečio amžiaus ribų pagrindimas baudžiamajame įstatyme tarp mokslininkų kelia daug diskusijų. L. Ūselė teigia, kad jau daug metų psichologai ir medikai bando įrodyti, jog sulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus asmuo ne visuomet yra iš tikrųjų suaugęs ir kad brandos procesas gali trukti dar keletą metų. Akcentuojama, jog lygiai taip pat, kaip paauglystė neprasideda staiga ir netikėtai, taip ir brendimas nesibaigia vos tik sulaukus įstatymiškai apibrėžto amžiaus⁷⁰, o paauglystės nulemtas elgesys gali būti būdingas ir vėlesniais metais⁷¹. Dažniausiai tai nulemia ne tik amžiaus, bet ir socialinis kriterijus. Atsižvelgdamas į tai įstatymų leidėjas numatė galimybę taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieni metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų LR BK numatytą paskirtį⁷². Vis dėlto gairių, kuriomis remiantis teismas galėtų įvertinti asmens socialinės brandos lygį, nėra. Apskritai socialinė branda tiek teismo, tiek mokslininkų suprantama skirtingai. Kaip pastebi L. Ūselė ir M. Drobynina, taikant minėtas LR BK normas praktiškai, pasigendama visapusiško jaunuolio socialinės brandos, suprantant ją kaip kognityvinių ir psichosocialinių požymių visumą, ištyrimo ir dažniausiai koncentruojamasi tik į tam tikrą minėtų požymių rūšį⁷³. Autorės pažymi, kad svarbu socialinės brandos netapatinti su fizine ir psichine branda, mat net ir fiziškai ar psichiškai subrendęs asmuo gali socialiniu požiūriu būti neišaugęs iš paauglio amžiaus ilgiau negu iki pilnametystės⁷⁴. A. Drakšienė ir R. Drakšas socialinę brandą apibūdina kaip gebėjimą suvokti situaciją, turėti savo poziciją, kartu gerbti ir kitų nuomonę, gebėjimą bendrauti su kitais žmonėmis. Autorių teigimu, visavertė

⁶⁸ Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *supra* note, 56: 46–47.

⁶⁹ Laurynas Pakštaitis, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos“, iš *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, Ieva Česnaitytė ir kt. (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007), 37.

⁷⁰ Laura Ūselė, „Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatybių jiems taikymo veiksnys“, *Teisės problemos*, 2, 68 (2010): 59.

⁷¹ Laura Ūselė ir Margarita Drobynina, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“ (Teisės institutas, 2012), 6.

<http://teise.org/wp-content/uploads/2012/10/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf>.

⁷² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, *supra* note, 59: 81 str. 2 d.

⁷³ Laura Ūselė ir Margarita Drobynina, *op. cit.*, 21.

⁷⁴ *Ibid.*, 22.

socialinė branda neįmanoma be intelektualinės brandos, susijusios su interesų platinimu, jų turiningumu, gebėjimu pripažinti naujas mintis, idėjas. Taip pat reikalinga ir emocinė branda, kuri pasireiškia gebėjimu kontroliuoti savo emocijas bei atsiriboti nuo smulkmenų⁷⁵. V. Justickis, apibūdinamas socialinę brandą, be minėtų požymių išskiria ir asmenybės socialinius vaidmenis, pavyzdžiui, žmogaus, savarankiškai užsidirbančio pragyvenimui vaidmuo, vyro, žmonos, tėvo vaidmuo ir pan.⁷⁶

Taigi asmens socialinę brandą atskleidžia turimų žinių kiekis, jo požiūris į aplinką bei aplinkinius asmenis, gebėjimas vertinti visuomenės keliamus reikalavimus jo amžiaus žmonėms ir savo vietos supančioje aplinkoje žinojimas, gebėjimai numatyti savo veikos padarinius ir juos planuoti, kritikuoti bei būti savikritiškam, galėjimas kontroliuoti savo emocijas ir kt.⁷⁷ Todėl kiekvienu atveju, kuomet asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, formaliai yra pilnametis, tačiau dar labai jauno (18–20 metų) amžiaus, būtina atidžiai išanalizuoti jo asmenybę, nes, kaip pažymi V. Justickis, vienas žmogus jau 16–17 metų yra socialiai subrendęs, kitas ir 20 metų sulaukęs iš esmės tebėra dar vaikas⁷⁸. Žinoma, bet kuriuo atveju individas visada turi jausti atsakomybę ir įvertinti savo elgesį.

Kaip minėta, LR BK suformuluota nuostata, jog nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai gali būti taikomi 18–21 metų asmenimis, jeigu teismas padaro išvadą, kad asmuo pagal savo socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui. Visgi tuo atveju, jeigu socialinės brandos stygius yra nustatomas baudžiamosios atsakomybės amžiaus sulaukusiam nepilnamečiui (pavyzdžiui, 14 metų asmens socialinė branda yra kaip 12 metų vaiko), yra priešingai. Remiantis Lietuvos teismų praktika, tokie asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn bendrais pagrindais, nes amžius yra formalusis požymis, kuris negali būti traktuojamas kitaip, negu nustatyta LR BK 13 straipsnyje. Konkretaus asmens intelektas, socialinė ir emocinė branda neturi reikšmės įstatymų nustatytai amžiaus ribai ir neatleidžia jo nuo baudžiamosios atsakomybės už padarytas pavojingas veikas⁷⁹.

Šiame magistro baigiamajame darbe pateikiant nepilnamečių nusikalstamumo sąvoką remiamasi formaliai baudžiamajame įstatyme nubrėžtomis nepilnamečio amžiaus ribomis. Taigi apibendrinant tiek „nusikalstamumo“, tiek „nepilnamečio“ sąvokų analizę, galima teigti, kad „nepilnamečių nusikalstamumas“ suprantamas kaip neišvengiamas, masiškai paplitęs, istoriškai

⁷⁵ Anna Drakšienė ir Romualdas Drakšas, *supra* note, 56: 340–341.

⁷⁶ Viktoras Justickis, „Nepilnamečių nusikalstamumas“ iš *Kriminologija*, Jurijus Bluvšteinas ir kt., (Vilnius: Pradai, 1994), 198–199.

⁷⁷ Anna Drakšienė, „91 straipsnis. Bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai“, iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*, Armanas Abramavičius ir kt. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004), 465–466.

⁷⁸ Viktoras Justickis, *op. cit.*, 199.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1066/2001, http://www2.lai.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=20031.

kintantis socialinis-teisinis reiškiny, kurį sudaro nusikalstamos veikos, padarytos tam tikroje teritorijoje per konkretų laikotarpį 14–17 metų amžiaus asmenų, pagal savo fizinių bei psichinių savybių visumą pasiekusių tokią socialinę brandą, jog geba suvokti savo nusikalstamą elgesį ir atsakyti už tokio elgesio pasekmes.

Pateikus šį apibrėžimą darytina išvada, kad ankstyvąją nusikalstamumo prevencinę veiklą būtina pradėti vykdyti vaikams dar pradinėse klasėse, aktyviau plečiant jų supratimą apie nederamus veiksmus šeimoje bei visuomenėje apskritai. Taip pat privalu stengtis ugdyti vaikų moralines, dvasines, kultūrinės ir kitas vertybes, kad būtų galima kuo anksčiau užkardyti nepilnamečių nusikalstamumą, nes „jauniems asmenims skiepijant humanistinį požiūrį į visuomenę ir gyvenimą bei įtraukiant juos į teisėtą, socialiai naudingą veiklą galima išugdyti jų nekriminogenines pažiūras“⁸⁰.

1.1.2. Nepilnamečių nusikalstamumo raiška Lietuvoje

Daugelis rašinių apie nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvoje jau keliolika metų pradedami bauginančiais teiginiais apie „didėjantį“, „sunkėjantį“ ir „jaunėjantį“ nepilnamečių nusikalstamumą⁸¹. Kaip teigia S. Zaksaitė ir G. Sakalauskas, nepilnamečių nusikalstamumo tema mėgstama žiniasklaidos, nes dalį visuomenės nesunku sudominti tikromis ar tariamomis jaunimo nusikalstamo elgesio problemomis, kurios daliai skaitytojų dažniausiai būna lengvai suvokiamos ir nesvetimos⁸². Tačiau siekiant įvertinti nepilnamečių nusikalstamumo mastą, reikėtų kliautis ne žiniasklaidoje šmėžuojančiomis antraštėmis, o kompetentingų institucijų surinktais statistiniais duomenimis. Šiame darbe apžvelgiami 2010–2016 m. nepilnamečių nusikalstamumo statistiniai duomenys. Nurodytas intervalas pasirinktas dėl to, kad šiuo laikotarpiu nebuvo žymesnių baudžiamųjų įstatymų pakeitimų, o septynerių metų statistiniai duomenys jau gali parodyti dinامينius procesus.

Kriminologijos mokslininkai⁸³ pabrėžia, kad nepilnamečių nusikalstamumas pasižymi itin dideliu latentiskumu⁸⁴. E. Vileikienės atlikto tyrimo duomenimis, net trečdalis nuteistųjų nepilnamečių padarė dešimt ir daugiau teisės pažeidimų ar nusikaltimų, kol juos sulaikė policijos

⁸⁰ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 1 p. Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*, Marius Aidukas ir kt. (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004), 380.

⁸¹ Salomėja Zaksaitė ir Gintautas Sakalauskas, „Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo ypatumai Lietuvoje bei kitose Europos Šalyse“, iš *„Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai“*, Gintautas Sakalauskas ir kt. (Vilnius: Teisės institutas, 2011), 198.

⁸² Salomėja Zaksaitė ir Gintautas Sakalauskas, *Ibid.*, 197.

⁸³ Pavyzdžiui, Alfonsas Čepas, *supra* note, 28: 14. Viktoras Justickis, *supra* note: 76: 199.

⁸⁴ Latentinis nusikalstamumas įvardijami faktiškai padarytų, tačiau nepatekusių į apskaitą, ar neužregistruotų arba neatskleistų nusikaltimų (nusikalstamų veikų) visumos raiškos procesai. (*Visuotinė lietuvių enciklopedija. XI tomas*. (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007), 559.

pareigūnai⁸⁵. Anot G. Sakalausko, matoma registruoto nusikalstamumo būklė, palyginti su realiai padaromomis veikomis, kurios taptų „nusikalstamos“, jei tik būtų užregistruotos, yra tik menkas daug didesnių nusikalstamo elgesio mastų atspindys⁸⁶. Tai akcentuoja ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai. Pavyzdžiui, amerikiečių mokslininkų atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad nepilnamečių, ypač jaunesnio amžiaus, nusikalstamumo paplitimas yra 20–40 proc. didesnis, negu rodo oficialioji statistika (tokia išvada padaryta palyginus oficialius registruoto nusikalstamumo duomenis su pranešimo apie save (angl. *self-report*) būdu surinktais duomenimis). Mokslininkai paaiškina, jog taip yra todėl, kad dauguma nusikaltusių jaunuolių nėra sučiupti arba paprasčiausiai nėra oficialiai apkaltinti⁸⁷. Pastarasis reiškinys ypač pastebimas kaimiškose vietovėse, kur vietiniai vienas kitą pažįsta ir yra linkę nežymius prasižengimus išspręsti be pareigūnų įsikišimo. Kita didelio latentiskumo priežastis, kaip pažymi Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, yra ta, jog nepilnamečių nusikalstamumo aukos dažnai būna patys nepilnamečiai, todėl mažai tikėtina, kad jie kreipsis į atitinkamas institucijas⁸⁸. Šiame darbe, apžvelgiant nepilnamečių nusikalstamumo raišką Lietuvoje, remiamasi registruoto nepilnamečių nusikalstamumo statistiniais rodikliais.

Pirminį registruoto nepilnamečių nusikalstamumo paplitimo mastą iliustruoja nusikalstamų veikų skaičius⁸⁹ (1 diagrama).

⁸⁵ Eglė Vileikienė, *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: socialinė analizė* (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007), 78.

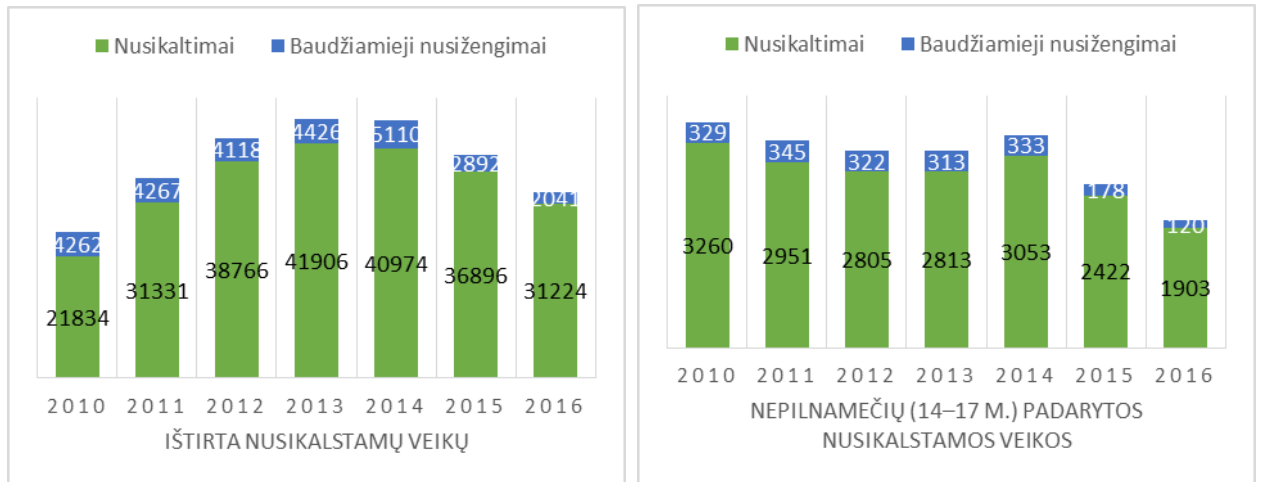
⁸⁶ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 36: 22–23.

⁸⁷ Alex R. Piquero, J. David Hawkins, Lila Kazemian and David Petechuk, „Study Group on the Transitions between Juvenile Delinquency and Adult Crime. Bulletin 2: Criminal Career Patterns, žiūrėta 2017 m. birželio 25 d. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/242932.pdf>.

⁸⁸ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje (2006/C 110/13), priimta 2006 m. kovo 15 d. (Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2006-05-09, C 110/75), 1.4. punktas.

⁸⁹ Genovaitė Babachinaitė, „Šiuolaikinio registruoto nusikalstamumo Lietuvoje pagrindiniai bruožai“, *Jurisprudencija* 19, 4 (2012): 1621.

1 diagrama. Iširtos nusikalstamos veikos Lietuvoje⁹⁰

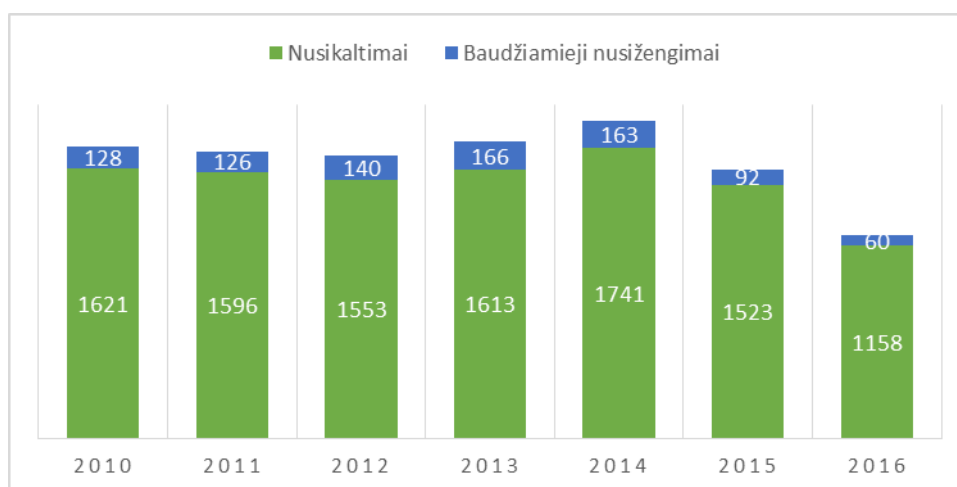

IRD prie VRM duomenimis, iki tol didėję, bendrojo nusikalstamumo būklės rodikliai pradėjo mažėti tik nuo 2014 m., o per pastaruosius septynerius metus nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius mažėjo beveik kasmet. Ir nors 2014 m. pastebimas nedidelis šio rodiklio padidėjimas, bendras nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius laikotarpio pabaigoje – 2016 m. – buvo sumažėjęs 43 proc. lyginant su 2010 m. Būtent 2016 m. ir užregistruotas mažiausias iširtų nusikalstamų veikų skaičius. Kartu pastebimas ir nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų dalies tarp visų iširtų nusikalstamų veikų sumažėjimas beveik keturiais procentiniais punktais: nuo 9,9 proc. 2010 m. iki 6,1 proc. 2016 m. Tačiau nors vyrauja nepilnamečių nusikalstamumo būklės mažėjimo tendencija, nepilnamečių padarytų nusikaltimų dalis tarp visų jų padarytų nusikalstamų veikų išaugo. 2010 m. nusikaltimai sudarė 90,8 proc. padarytų nusikalstamų veikų, 2011 m. šis rodiklis sumažėjo iki 80,4 proc., bet jau nuo kitų metų pradėjo didėti ir 2016 m. nusikaltimų dalis siekė 94,1 proc. visų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų.

Registruotų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų lygis 100 tūkst. 14–17 metų amžiaus vaikų matyti 2 diagramoje. Nors tiriamo laikotarpio viduryje, 2013–2014 m., nepilnamečių nusikalstamumo paplitimo mastai staiga padidėjo, tačiau laikotarpio pabaigoje, 2016 m., buvo užfiksuotas mažiausias nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų lygis, o nepilnamečių nusikalstamumo mastas Lietuvoje nuo 2010 m. sumažėjo trečdaliu. Nusikaltimų lygis sumažėjo 28,6 proc., o baudžiamųjų nusižengimų daugiau kaip perpus.

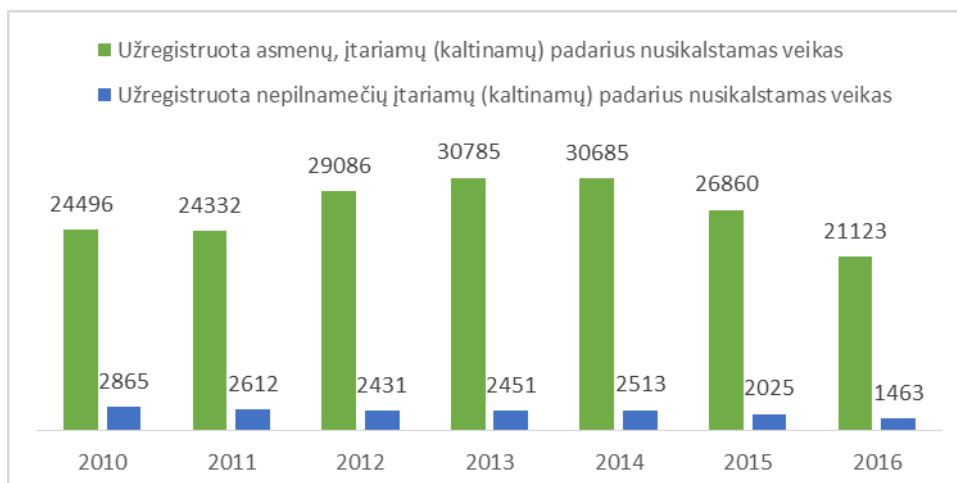
⁹⁰ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje“ (Forma_EK-SAV). Žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.

2 diagrama. Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, skaičius, tenkantis 100 tūkst. 14–17 metų amžiaus vaikų⁹¹

Analizuojant statistinius duomenis matyti, kad kasmet vis mažiau užregistruojama nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu: 2010 m. buvo užregistruoti beveik 3 000 nepilnamečių, o 2016 m. šis skaičius sumažėjo perpus. Taip pat kito ir nepilnamečių, įtariamųjų (kaltinamųjų) asmenų dalis tarp visų nustatytų įtariamųjų (kaltinamųjų) asmenų: nuo 2010 m. šis rodiklis sumažėjo 4,9 procentiniais punktais (3 diagrama).

3 diagrama. Asmenys, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu⁹²

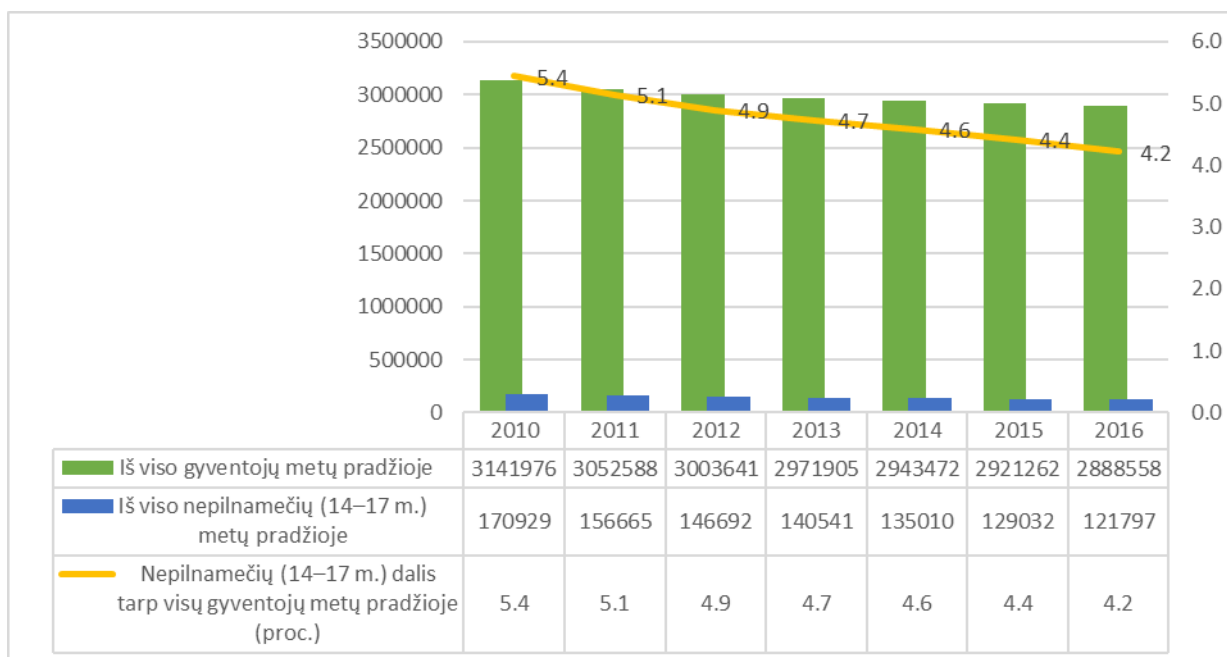
Palyginus šiuos rodiklius su gyventojų populiacijos kaita, darytina prielaida, jog nepilnamečių nusikalstamumo rodiklių mažėjimą gali lemti demografiniai procesai Lietuvos gyventojų gretose (4 diagrama). Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tiriamuoju

⁹¹ Lietuvos statistikos departamentas, „Nepilnamečių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, skaičius, tenkantis 100 tūkst. 14–17 metų amžiaus vaikų“, žiūrėta 2017 m. liepos 25 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/>.

⁹² Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje“ (Forma_30-SAV), žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.

laikotarpiu nuosekliai mažėjo gyventojų skaičius. Atitinkamai kito ir nepilnamečių asmenų grupė – 2016 m. duomenimis Lietuvoje gyveno beveik 40 000 mažiau nepilnamečių negu 2010 m.

4 diagrama. Nepilnamečių (14–17 m.) dalis tarp visų Lietuvos gyventojų⁹³

Analizuojant nusikalstamumo mastą, jo raidą, taip pat svarbu yra įvertinti ir atskirų nusikalstamų veikų rūšių raidos ypatumus⁹⁴ Lietuvoje 2010–2016 m. (1 lentelė). Pastarųjų septynerių metų nepilnamečių nusikalstamumui būdingas sunkiausių smurtinių nusikaltimų registruoto skaičiaus mažėjimas: nužudymų skaičius per šį laikotarpį sumažėjo trimis ketvirtadaliais, sunkių sveikatos sutrikdymų – 59,1 proc., o išžaginimų ir pasikėsinimų – daugiau kaip perpus. Pažymėtina, kad šios rūšies nusikaltimai bendroje nepilnamečių nusikalstamumo struktūroje sudaro tik kiek daugiau nei 1 proc. A. Jatkevičius teigia, kad dauguma nepilnamečių smurtinius nusikaltimus padaro atsitiktinai arba susiklosčius nepalankioms aplinkybėms⁹⁵.

Vagystės, viešosios tvarkos pažeidimai bei plėšimai yra dažniausiai daromi nepilnamečių nusikaltimai. Per tiriamąjį laikotarpį šių nusikalstamų veikų skaičius svyravo, tačiau jų dalis bendroje nepilnamečių nusikalstamų veikų struktūroje sudarė apie 60–70 proc. visų nusikaltimų. Vagystė, kaip įprasta, yra populiariausia tarp minėtų trijų ir sudaro apie 40 proc. visų nepilnamečių padaromų nusikaltimų, o nuo tiriamojo laikotarpio pradžios vagysčių dalis sumažėjo 6,3 procentiniais punktais. Vagystė taip pat yra vyraujantis baudžiamasis nusižengimas ir sudaro beveik pusę visų nusižengimų.

⁹³ Lietuvos statistikos departamentas, „Nuolatinių gyventojų skaičius pagal lytį ir amžių metų pradžioje“, žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=8c4aea42-186c-4e53-aa51-86925d484731#/>.

⁹⁴ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 89: 1623.

⁹⁵ Antanas Jatkevičius, *supra* note, 7: 7.

Viešosios tvarkos pažeidimų per tiriamąjį laikotarpį sumažėjo kiek daugiau nei trečdaliu, tačiau jų dalis tarp visų nepilnamečių padarytų nusikaltimų 2016 m., lyginant su laikotarpio pradžia 2010 m., išaugo 1,4 procentiniais punktais.

Nepilnamečių padarytų plėšimų pagal registruotus rodiklius raida taip pat rodo šių nusikaltimų mažėjimo tendenciją. Registruotas plėšimų skaičius nuo 2010 m. iki 2016 m. sumažėjo 53,8 proc., o jų dalis bendroje nusikalstamumo struktūroje taip pat smuktelėjo nuo 12,1 proc. iki 9,6 proc.

Nusikaltimų, susijusių su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, tiriamojo laikotarpio pabaigoje užregistruota 16,5 proc. mažiau. Jų dalis tarp visų nepilnamečių padarytų nusikaltimų sudaro 2–3,5 proc. ir per 2010–2016 m. padidėjo 1,1 procentiniu punktu. Šios rūšies baudžiamųjų nusižengimų dalis tarp visų nusižengimų labai svyravo: nuo 12 proc. 2010 m., iki 16 proc. 2012 m., 8 proc. 2014 m. ir 18 proc. 2015 m.

Kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimų skaičius tarp nepilnamečių nedidelis – nesiekia 0,5 proc. bendroje nusikalstamumo struktūroje – ir tai savaime suprantama, turint omenyje, kad populiariausių kategorijų vairuotojo pažymėjimas LR įgyjamas tik sulaukus pilnametystės.

1 lentelė. Iširtos nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos pagal rūšis⁹⁶

Rodikliai	Metai						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nusikaltimai:							
Nužudymai	19	19	9	13	16	9	5
Sunkūs sveikatos sutrikdymai	22	17	18	8	9	8	9
Išžaginimai ir pasikėsinimai	21	29	17	11	14	13	10
Vagystės	1549	1347	1241	1181	1241	1029	785
Plėšimai	396	358	281	203	218	247	183
Nusikaltimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis	79	61	109	62	66	66	66

⁹⁶ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla“ (Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017). https://osp.stat.gov.lt/statistikos-leidiniu-katalogas?p_auth=im1Rmyfc&p_p_id=publicationsportlet_WAR_servicesportlet&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=2&p_p_col_pos=1&publicationsportlet_WAR_servicesportlet_facesViewIdRender=%2Fpage_s%2Fforms%2Fpublications%2FFLEI100%2FFLEI100.xhtml.

Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, „Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje“ (Forma_30N-SAV), žiūrėta 2017 m. liepos 29 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2016&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2016&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-30N-SAV>.

medžiagomis							
Kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimai	22	11	12	6	11	7	8
Viešosios tvarkos pažeidimai	370	326	379	370	398	332	243
Baudžiamieji nusižengimai:							
Vagystės	170	168	187	171	166	69	-*
Nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis	38	30	51	30	28	32	-
Viešosios tvarkos pažeidimai	2	3	3	2	6	5	-

Kaip matyti 2 lentelėje, registruotų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas struktūra pagal lytį, staigmenų nepateikia – didžiausią daugumą šių asmenų sudaro vyrai. 2010 m. jų dalis siekė 91,7 proc. Vėlesniais metais moterų dalis bendrame skaičiuje padidėjo trimis procentiniais punktais, 2013 m. šis rodiklis pradėjo mažėti, o 2016 m. vėl padidėjo ir siekė 9 proc. Vyrishkos lyties nepilnamečiai padaro ir daugiau nusikaltimų, ir baudžiamųjų nusižengimų. Kaip pažymi V. Justickis, viena svarbiausių šios „persvaros“ priežasčių yra mūsų visuomenėje vyraujantis socialinių lūkesčių vaikinių ir merginų atžvilgiu skirtumas. Autoriaus teigimu, visuomenė linkusi daug liberaliau žiūrėti į vaikinių alkoholizmą, narkomaniją, seksualinį pasileidimą ir, tarkim, girta mergina sukelia žymiai didesnę aplinkinių pasipiktinimą nei girtas vaikiną⁹⁷.

2 lentelė. Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, pasiskirstymas pagal lytį⁹⁸

Rodikliai		Metai						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nusikalstamos veikos iš jų:	vyrų	2627	2364	2165	2204	2277	1866	1303
	moterų	238	248	266	247	236	159	132
nusikaltimų:	vyrų	2471	2207	2010	2024	2098	1765	1240
	moterų	184	214	220	198	200	145	124
baudžiamųjų nusižengimų:	vyrų	156	157	155	180	179	101	63
	moterų	54	34	46	49	36	14	8

Registruotų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, struktūra pagal amžių pateikiama 5 diagramoje. Jaunesni nepilnamečiai padaro mažiau nusikalstamų veikų

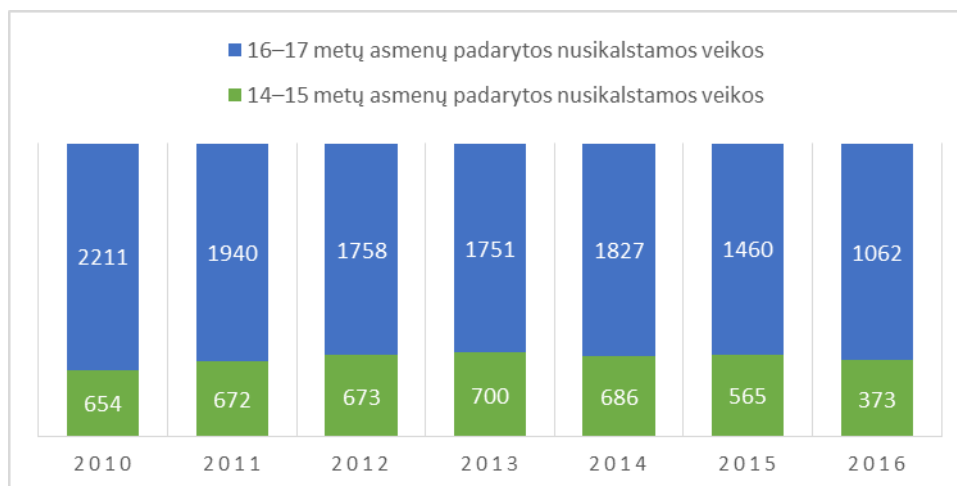
* - duomenų apie šį rodiklį atitinkamu laikotarpiu IRD prie VRM nepateikia.

⁹⁷ Viktoras Justickis, *supra* note, 78: 203.

⁹⁸ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla“, *supra* note, 96.

negu vyresni. Iš dalies tai gali būti susiję su tuo, kad 14–15 metų asmenų apskritai yra mažiau negu šešiolikmečių ir septyniolikmečių⁹⁹. Iš visų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, apie tris ketvirtadalius sudaro 16–17 metų paaugliai.

5 diagrama. Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, pasiskirstymas pagal amžius¹⁰⁰

Nepilnamečių nusikalstamumo raidai Lietuvoje vertinti labai svarbūs ir kiti socialiniai demografiniai asmenų, įtariamų nusikalstamų veikų padarymu, bruožai – užimtumas, nusikalstamo elgesio pakartotinumai, grupiškumas bei jų fizinė psichologinė būseną (neblaivūs, apsvaigę nuo narkotinių medžiagų)¹⁰¹.

Kaip matyti 6 diagramoje, dauguma nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, buvo besimokantys asmenys. Tai natūralu, nes remiantis LR Konstitucijos 41 straipsniu, Lietuvoje asmenims iki 16 metų mokslas yra privalomas¹⁰². Iki 2013 m. besimokančių asmenų dalis tarp visų įtariamųjų (kaltinamųjų) nepilnamečių didėjo. Tačiau tiriamojo laikotarpio pabaigoje, 2016 m., lyginant su laikotarpio viduriu, ši dalis sumažėjo penktadaliu ir siekė 65,5 proc. Atvirkščiai svyravo nedirbančių ir nesimokančių dalis bendrame skaičiuje: mažėjusi iki laikotarpio vidurio, 2016 m., lyginant su 2013 m., išaugo dvigubai ir sudarė 23 proc. Nors nedirbančių įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių dalis sudaro vos kelis procentus, tačiau per tiriamąjį laikotarpį šis skaičius išaugo keturis kartus – nuo 0,8 proc. 2010 m. iki 3,5 proc. 2016 m.

⁹⁹ Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2010 m. 16–17 metų asmenų buvo 8,8; 2011 m. – 5,6; 2012 m. – 4,1; 2013 m. – 3,8; 2014 m. – 2,8; 2015 m. – 3,5; 2016 m. – 6,2 procento daugiau, negu 14–15 metų asmenų. (Lietuvos statistikos departamentas, „Nuolatinių gyventojų skaičius metų pradžioje“, žiūrėta 2017 m. spalio 7 d. [https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=da70e346-9383-4975-b1a2-990c7102c9b2#/.](https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=da70e346-9383-4975-b1a2-990c7102c9b2#/))

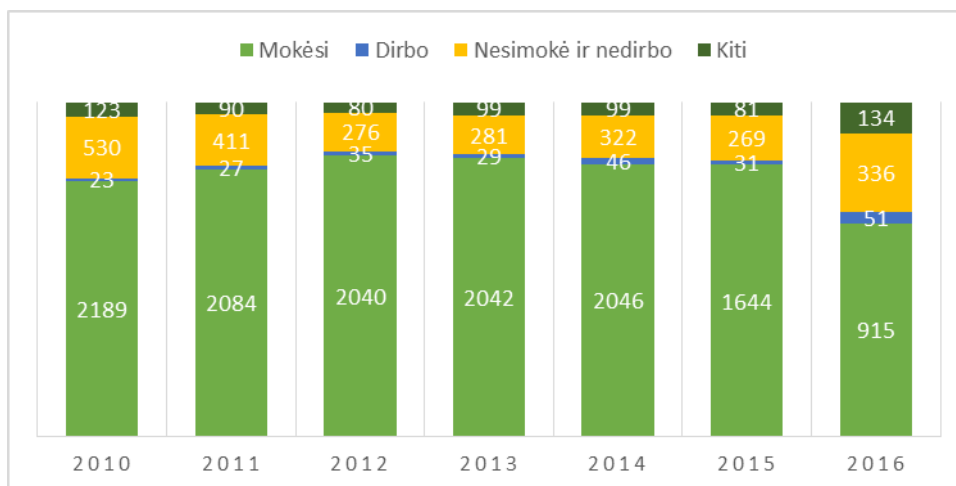
¹⁰⁰ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla“, *supra* note, 96.

¹⁰¹ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 89: 1627.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Lietuvos aidas* 220, (1992).

Tarp nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, daugėjo asmenų, įvardytų „Kiti“. „Kitus“ sudaro neįgalūs ir įkalinti laisvės atėmimo įstaigose asmenys. Ši dalis per tiriamąjį laikotarpį padidėjo dvigubai – nuo 4,9 proc. iki 9,2 proc.

6 diagrama. Nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, užimtumas¹⁰³

Nepilnamečių asmenų, padariusių nusikalstamas veikas pakartotinai, skaičius per tiriamąjį laikotarpį svyravo nuo 7,5 proc. 2010 m. iki 4,8 proc. 2013 m. ir 7,7 proc. 2016 m. (7 diagrama). Anot I. Leliūgienės, nepilnamečiai labiau linksta bendrauti ir praktiškai visą savo laisvą laiką praleidžia grupėse. Todėl ir jų nusikaltimai dažnai esti grupinio pobūdžio¹⁰⁴. Nepilnamečių, grupėmis padariusių nusikalstamas veikas, dalis per septynerius metus išliko daugmaž pastovi ir sudarė apie ketvirtadalį visų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu.

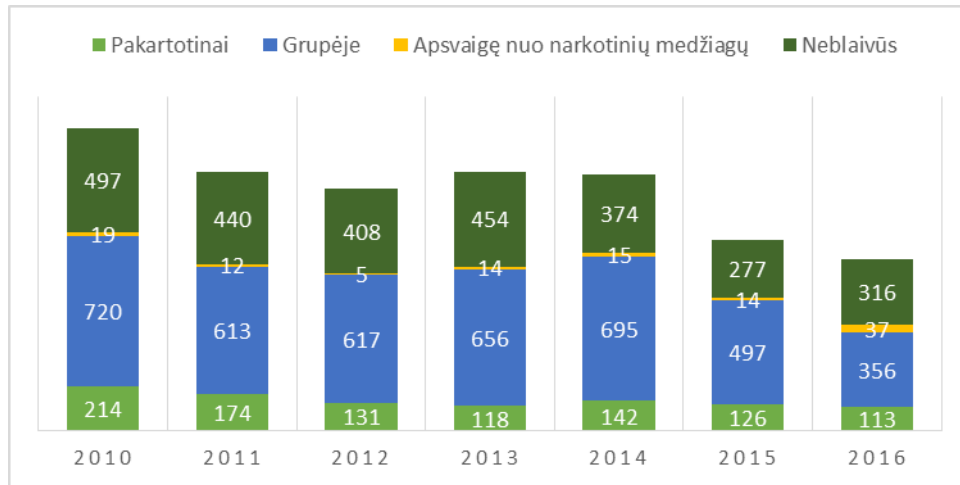
Girtavimo visuomenėje sąsajos su nusikalstamumu dažniausiai išreiškiamos per skaičių asmenų, kurie nusikalstamas veikas padarė būdami neblaivūs¹⁰⁵. Nepilnamečių, kurie įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu būdami neblaivūs, skaičius per pastaruosius metus sumažėjo, tačiau jų dalis tarp visų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, 2016 m., lyginant su laikotarpio pradžia, išaugo 4,3 procentiniais punktais. Nepilnamečių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas narkotinio apsvaigimo būsenos, dalis nėra didelė. 2010 m. tokių nepilnamečių užregistruota 19, 2012 m. šis skaičius sumažėjo iki 5, vėlesniais metais padidėjo iki 14–15 asmenų. Tačiau 2016 m. apsvaigusiuo nuo narkotinių medžiagų nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių užregistruota 37 ir jų dalis sudarė 2,5 proc. visų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas – beveik keturis kartus daugiau lyginant su 2010 m. rodikliais.

¹⁰³ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla“, *supra* note, 96.

¹⁰⁴ Irena Leliūgienė, *Socialinė pedagogika. Vadovėlis*. (Kaunas: Technologija, 2003), 88.

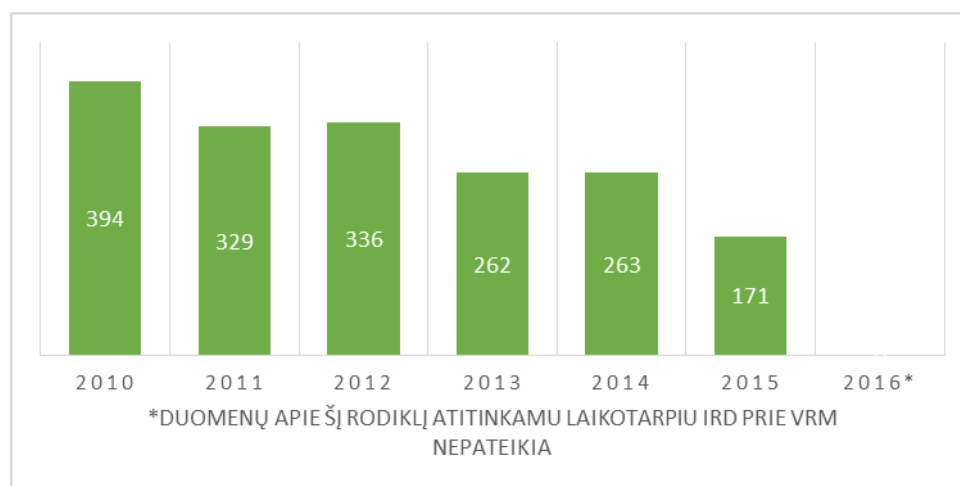
¹⁰⁵ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 89: 1629.

7 diagrama. Nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas pakartotinai, grupėje, būdami neblaivūs arba apsvaigę nuo narkotinių medžiagų¹⁰⁶

Anot G. Sakalausko, svarbus ir dar vienas rodiklis – vaikai iki 14 metų, padarę nusikalstamas veikas, užregistruojami įtariamaisiais. Pasielgę netinkamai, jie gali pakliūti į policijos akiratį ir yra užregistruojami, nors baudžiamojon atsakomybės negali būti traukiami (jiems taikomos civilinės, administracinės ar kt. priemonės)¹⁰⁷. Tiriamuoju laikotarpiu tokių vaikų beveik kasmet užregistruojama vis mažiau ir nors 2012 m. pastebimas kiek žymesnis šio skaičiaus padidėjimas, tačiau vaikų iki 14 metų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu laikotarpio pabaigoje sumažėjo daugiau kaip perpus (8 diagrama).

8 diagrama. Vaikai iki 14 metų amžiaus, įtariamai (kaltinami) nusikalstamų veikų padarymu¹⁰⁸

¹⁰⁶ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla“, *supra* note, 96.

Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, *supra* note, 96.

¹⁰⁷ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 66: 96.

¹⁰⁸ Leidiniai „Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla“, *supra* note, 96.

Apibendrinus galima teigti, kad pastaruosius septynerius metus pastebima registruoto nepilnamečių nusikalstamumo mastų mažėjimo tendencija. Statistiniai duomenys rodo, kad tiriamuoju laikotarpiu daugiausia nusikalstamų veikų įvykdė vyriškos lyties 16–17 metų amžiaus nepilnamečiai, dažniausiai besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose. Dažniausiai jie vykdė vagystes, veikė ne po vieną, o grupėse, neretai būdami neblaivūs.

Taigi, nors nepilnamečių nusikalstamumo tema yra plačiai eskaluojama žiniasklaidoje ir visuomenėje, teiginiai apie „didėjantį“, „sunkėjantį“ ir „jaunėjantį“ nepilnamečių nusikalstamumą neturi pagrindo. Tą patvirtina ne tik pateikta statistinių rodiklių apžvalga, bet ir Lietuvos mokslininkų atlikti tyrimai. Pavyzdžiui, grupė mokslininkų, išanalizavę nepilnamečių apklausos pagal ISRD-3 klausimyną (Europos šalių vykdomas nepilnamečių delinkvencinio elgesio tarptautinis tyrimas; angl. *International Self-Report Study of Delinquency*) duomenis, nustatė, jog vertinant 2006 m. ir 2013 m. tyrimų rezultatus galima daryti išvadą, kad delinkvencinio elgesio tarp moksleivių nedaugėja, jų daromi pažeidimai nėra linkę sunkėti, o pažeidėjų amžius taip pat nejaunėja¹⁰⁹.

Šie apibendrinimai ir duomenų apie nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas analizė leidžia nustatyti tiek asmenų bruožus, tiek jų daromų nusikalstamų veikų charakteristikas, identifikuoti problemines sritis, į kurias turi būti nukreipta ir ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija, ir vėlesnės prevencijos priemonės.

1.2. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija

„Geras įstatymų leidėjas labiau rūpinasi nusikaltimų prevencija, o ne nubaudimu už nusikaltimus; bausmės, šalindamos vienas negeroves, sudaro sąlygas didėti kitoms“ – Š. Monteskjė¹¹⁰.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas pažymi, kad jaunimo elgesys, ypač negatyvus, neretai turi didesnę poveikį visuomenei nei suaugusiųjų ir formuoja ypač neigiamą visuomenės požiūrį į jaunus įstatymo pažeidėjus¹¹¹. Anot G. Sakalausko, jaunimo delinkventiniam elgesiui didelę įtaką daro biologinio ir socialinio brendimo procesas, o jam pasibaigus, dažniausiai savaime pasibaigia ir deviacinio elgesio apraiškos, taigi jis yra „tranzitinis“, paprastai – laikinas fenomenas gyvenimo raidoje¹¹². Šią nuomonę patvirtina ir

¹⁰⁹ Svetlana Justickaja ir kt., *supra* note, 8: 190.

¹¹⁰ Alfredas Kiškis, *Kriminologijos paskaitų medžiaga. 5 tema „Nusikalstamumo prevencija“*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016 m. birželio 3 d. <http://www3.mruni.eu/~akiskis/paskaitos/>.

¹¹¹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje *supra* note, 88: 1.1. punktas.

¹¹² Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 3: 11.

užsienio tyrėjai, teigdami, kad daugelis nepilnamečių nusikaltėlių vėlyvosios paauglystės ar ankstyvosios pilnametystės laikotarpiu nustoja daryti teisės pažeidimus, o šis reiškinys siejamas su jaunuolio impulsyvaus elgesio mažėjimu ir geresniu gebėjimu kontroliuoti save¹¹³. D. Matza taip pat pabrėžė, kad į delinkvenciją reikia žiūrėti kaip į dreifą – tik keli jaunuoliai, kurie elgiasi delinkventiškai, vėliau tampa suaugusiais teisės pažeidėjais¹¹⁴. Tačiau šis faktas nepaneigia ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos poreikio, mat, kaip pastebi G. Babachinaitė, nepilnametystės amžiaus tarpsnis, kai formuojasi asmenybės pagrindai ir kai asmenybė intensyviai fiziškai ir psichiškai vystosi, yra svarbiausias žmogaus gyvenime. Tai – viso žmogaus gyvenimo sėkmės arba nesėkmės pagrindas¹¹⁵. Todėl labai svarbu kuo anksčiau užkirsti kelią nepilnamečių nepageidaujamo elgesio apraiškoms. O tam, kad nepilnamečių nusikalstamumo prevencija būtų sėkminga, reikia visos visuomenės pastangomis siekti užtikrinti darnų paauglių vystymąsi, gerbiant ir ugdant jų asmenybes nuo ankstyvos vaikystės¹¹⁶.

Šiame poskyryje pateikiama ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos samprata, apžvelgiamas ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos teisinis reglamentavimas bei aptariamos kryptys neutralizuojant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui.

1.2.1. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos samprata

Tarptautinių žodžių žodyne prevencijos terminas apibūdinamas trumpai – tai kontrolė, priežiūra; reguliavimas; režimas; kelio užkirtimas (*lot. preventio* – išankstinis įspėjimas)¹¹⁷. Tačiau moksliniu požiūriu prevencija apibrėžiama plačiau ir atskirose mokslo srityse suprantama skirtingai. Pedagogikoje ši sąvoka suvokiama kaip įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms, visuma¹¹⁸. Psichologijoje prevencija suprantama kaip galimo trikdžio atpažinimas ir pašalinimas profilaktiškai kovojant, užkertant kelią ir stiprinant atsparumą neigiamiems veiksniams¹¹⁹. Kriminologinėje literatūroje pateikiamos įvairios nusikalstamumo prevencijos sampratos, tačiau, anot G. Jurgelaitienės, kriminologai sutaria dėl nusikalstamumo prevencijos aiškinimo ir esminių skirtumų nėra¹²⁰.

¹¹³ Rolf Loeber, David P. Farrington and David Petechuk, „Study Group on the Transitions between Juvenile Delinquency and Adult Crime. Bulletin 1: From Juvenile Delinquency to Young Adult Offending“, žiūrėta 2017 m. birželio 25 d. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/242931.pdf>.

¹¹⁴ David Matza, „Nusižengiamumo srovėjė“ (Vilnius: Vaga, 2004).

¹¹⁵ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 57: 365.

¹¹⁶ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), *supra* note, 80: 1 p.

¹¹⁷ Valerija Vaitkevičiūtė, *supra* note, 41: 886.

¹¹⁸ Leonas Jovaiša, *Enciklopedinis edukologijos žodynas* (Vilnius: Gimtasis žodis, 2007), 231.

¹¹⁹ Hellmut Benesch, *Psichologijos atlasas. I tomas*. (Vilnius: Alma litera, 2002), 403.

¹²⁰ Gitana Jurgelaitienė, „Nusikalstamumo prevencijos samprata, pagrindai ir jos rūšys“, iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė, ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 336.

Namų advokate nusikaltimų prevencija apibrėžiama kaip visų valstybės ir privačių pastangų, kuriomis siekiama užkirsti kelia nusikaltimams, visuma, o prevencijos esmė laikomi nusikaltimų priežasčių ir sąlygų atskleidimas ir šalinimas sudarant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus¹²¹. J. Bluvšteinas pastebi, kad literatūroje nusikaltimų prevencijos sąvoka traktuojama plačiaja ir siaurąja prasme. Plačiaja prasme nusikaltimų prevencija – tai visa, kas padeda palaikyti teisėtvarką, o prevencijos siaurąja prasme pagrindu laikomas ryškus kryptingumas, kai prevencinėmis pripažįstamos tik tos priemonės, kurios užkerta kelią nusikaltimams¹²². J. Bluvšteinas pritarė pastarajai nuomonei ir nusikaltimų prevenciją laikė ypatinga valdymo rūšimi, kurios tikslas – užtikrinti svarbiausių socialinių vertybių apsaugą, o esmė – nusikaltimų priežasčių ir sąlygų išaiškinimas bei šalinimas, sudarant atitinkamų priemonių sistemą, taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus¹²³.

P. Ragauskas nusikalstamumo prevenciją supranta kaip tikslingą valstybės institucijų, įvairių visuomeninių judėjimų ar kitokių visuomeninių organizacijų bei atskirų piliečių veiklą siekiant panaikinti nusikalstamumo priežastis bei sąlygas ar bent apriboti jų daromą įtaką. Autorius taip pat išskiria nusikalstamumo prevenciją siaurąja ir plačiaja prasmėmis. Plačiaja prasme nusikalstamumo prevencija apima visas priemones, kurios daro įtaką nusikalstamumo priežastims bei sąlygoms, tai yra riboja jų susiformavimo ar pasireiškimo galimybes (pvz.: bendro pragyvenimo lygio kėlimas, socialinių programų įgyvendinimas, švietimo sistemos gerinimas ir kitos pozityvios priemonės, skirtos socialinės gerovės sukūrimui). Nusikalstamumo prevencija siaurąja prasme apima tas priemones, kurių tikslas yra nusikalstamumo mažinimas (pvz.: materialinių vertybių apskaitos gerinimas, siekiant pašalinti galimybes pasisavinti svetimą turtą; signalizacijos įrengimas automobiliuose, siekiant apriboti automobilių vagystes; jaunimo vasaros stovyklų organizavimas, siekiant apriboti jaunuolių, neturinčių ką veikti, tad potencialiai linkusių „ką nors susigalvoti“, skaičių)¹²⁴.

G. Jurgelaitienės teigimu, nusikalstamų veikų prevencija yra viešų ir privačių pastangų, kuriomis siekiama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, visuma¹²⁵. A. Jatkevičius, turėdamas omenyje nepilnamečių smurtinius nusikaltimus, siūlo lakonišką, bet kartu ir pakankamai išsamų nusikalstamumo prevencijos sampratą apibrėžimą – tai priemonių, skirtų išaiškinti ir apriboti,

¹²¹ Jonas Prapiestis (sudarytojas) ir kt., *supra* note, 47: 696.

¹²² Jurijus Bluvšteinas, „Nusikaltimų prevencijos teorijos pagrindai“ iš *Kriminologija*, Jurijus Bluvšteinas ir kt., (Vilnius: Pradai, 1994), 151–152.

¹²³ *Ibid.*, 154.

¹²⁴ Petras Ragauskas, „Nusikalstamumo prevencijos teoriniai pagrindai“ iš *Problemos. Aktualijos. Patarimai. Informacija*. Petras Šatkus ir kt. (Vilnius: Judėjimas „Stabdyk nusikalstamumą“, 1998), 23–24.

¹²⁵ Gitana Jurgelaitienė, *supra* note, 120: 336.

neutralizuoti arba šalinti aplinkybes, sąlygojančias nepilnamečių smurtinius nusikaltimus bei juos darančių nepilnamečių asmenybių formavimąsi, visuma¹²⁶.

Pasak A. Čepo ir V. Pavilionio, nusikalstamumo prevencija – tai visuma priemonių, kurias vykdo policija, prokuratūros, teismai ir kiti organai savo kompetencijos ribose ir bendradarbiaudami su įvairiomis valstybinėmis bei visuomeninėmis organizacijomis, siekiant išaiškinti ir pašalinti konkrečias priežastis ir sąlygas, padedančias padaryti nusikaltimus, bei įspėti tam tikrus asmenis, kurių elgesys ir praeitis rodo, jog jie gali padaryti nusikaltimą¹²⁷.

Kaip matyti, nusikalstamumo prevencijos sąvokos literatūroje apibrėžiamos nevienodai, tačiau esminių skirtumų nėra, ir, anot G. Jurgelaitienės, šis terminas paprastai apima viską, ką galima padaryti ar kas jau daroma, kad nusikalstamų veikų iš viso nebūtų, arba kad jų būtų kuo mažiau¹²⁸.

Nusikalstamumo prevencijos strategija yra siekti nutraukti veiksnį, vedančią prie nusikalstamo elgesio, grandinę. Priklausomai nuo to, kada ši grandinė nutraukiama, galima išskirti prevencijos atmainas pagal taikymo momentą¹²⁹:

- *Ankstyvoji (pirminė) prevencija* – priemonės, nukreiptos į veiksnius, kurie dar nutolę nuo nusikalstamos veikos. Tokios prevencijos tikslas – padėti žmogui išspręsti problemas, kurios gali atvesti jį į nusikalstamą kelią. Tai nepalankūs, asmenybės nukrypimus lemiantys santykiai šeimoje, auklėjimo klaidos, vaiko psichologinės, mokymosi ir kitos problemos. Čia dar nėra suprantama, kokias nusikalstamas veikas gali padaryti asmuo dėl visų šių priežasčių, tačiau remiamasi nuostata, kad tai gali būti pačios įvairiausios nusikalstamos veikos. Ankstyvosios prevencijos atveju itin svarbų vaidmenį atlieka sąvoka „rizikos grupė“ – jai priskiriami asmenys, kurie galėjo dar ir nebūti padarę jokių nusikalstamų veikų, tačiau jiems yra būdingi bruožai, vienaip ar kitaip skatinantys nusikalstamų veikų darymą.

- *Įprastoji (antrinė) prevencija* – priemonės, kuriomis stengiamasi paveikti veiksnius, tiesiogiai dalyvaujančius nusikalstamos veikos situacijoje ar jai besiformuojant. Šiuo atveju jau konkrečiai žinoma, nuo kokios nusikalstamos veikos siekiama apsaugoti asmenį. Priešingai nei pirminės, šios prevencijos poveikis daromas ne per daugelį tarpinių grandžių, o tiesiogiai. Viena svarbiausių tokios prevencijos priemonių yra situacinė prevencija (priemonės, kurių imamas, kad nesusidarytų situacija, kurioje individas gali padaryti nusikalstamą veiką).

- *Tretinė prevencija* – priemonės, nukreiptos į asmenis, kurie jau padarė nusikalstamą veiką. Šia prevencija siekiama neleisti recidyvo, t. y. pakartotinio nusikalstamo elgesio. Skiriamos dvi svarbiausios šios prevencijos atmainos: specialioji tretinė prevencija (visuma

¹²⁶ Antanas Jatkevičius, *supra* note, 7: 80.

¹²⁷ Alfonsas Čepas ir Vladas Pavilionis, *supra* note, 23: 12–13.

¹²⁸ Gitana Jurgelaiteinė, *supra* note, 120: 336.

¹²⁹ Viktoras Justickis, *supra* note, 25: 25–36.

prevencijos priemonių, kurių tikslas – neleisti specialaus recidyvo, tai yra kad individas pakartotinai padarytų tokią pačią nusikalstamą veiką) ir nespecialioji tretinė prevencija (tai priemonės, kuriomis siekiama individui neleisti padaryti ir kitokių nusikalstamų veikų).

Literatūros šaltiniuose pateikiama ir nusikalstamumo prevencijos klasifikacija į bendrąją, specialiąją ir individualiąją¹³⁰. Bendroji prevencija nukreipta į pagrindinių nusikalstamumui sąlygas sudarančių veiksnių šalinimą arba jų įtakos sumažinimą. Specialioji – į tam tikrų rizikos asmenų, kurie, kaip manoma, yra linkę pažeisti įstatymus, grupes bei pozityvios mikroaplinkos formavimą. Individualiąją prevenciją apima darbas su asmenimis, kurie jau padarė nusikalstamas veikas, siekiant apsaugoti juos nuo recidyvo.

Nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra bendro nusikalstamumo prevencijos sudėtinė dalis¹³¹, todėl ji apibūdinama remiantis bendrosios prevencijos sampratos bruožais. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos terminą Lietuvoje įtvirtino A. Čepas ir V. Pavilionis. Anot jų, ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija – tai įvairių valstybinių organų ir visuomeninių organizacijų veikla, kuria siekiama, kad nepilnamečiai nepadarytų nusikaltimų. Iš esmės šių institucijų veikla apima visumą priemonių, padedančių atskleisti ir pašalinti objektyvias sąlygas, kuriomis gali neteisingai formuotis paauglio asmenybė, ir sulaikančių nuo teisės pažeidimų paauglius, gyvenančius nepalankiomis gyvenimo sąlygomis, arba tuos, kurių elgesyje jau pastebimi pirmieji netinkami požemiai¹³². Atkreiptinas dėmesys, kad nors daugiau kaip prieš keturis dešimtmečius autorių suformuluotas ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos apibrėžimas yra plačiai naudojamas ir šiandien, jį būtų galima papildyti į subjektų ratą įtraukiant gyventojus, savivaldos, verslo struktūras, dvasininkus ir t. t.

Taigi ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos terminas reiškia visas priemones, kuriomis užkertamas kelias blogiems paauglio veiksams, pašalinami blogos įtakos nepilnamečiui šaltiniai, padedama jam įstoti į mokyklą ar įsidarbinti, o, reikalui esant, ir pakeisti gyvenamąją vietą, prieš paauglio psichikoje susiformuojant vidiniam pasiruošimui daryti nusikaltimą¹³³. Ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, anot. A. Čepo, siekiama pataisyti palyginti nedidelius paauglių asmenybės antisuomeninius pakitimus, kurie dar netapo tvirtais, pastoviais. Todėl, laiku ir teisingai ją organizuojant, galima gauti teigiamų rezultatų ir apsieiti be griežtesnių priemonių, taip pat ir be baudžiamosios atsakomybės¹³⁴.

Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija skirta rizikos grupėms priklausantiems nepilnamečiams. Todėl šios prevencijos *objektas* – nepilnamečiai, kurie dar nėra

¹³⁰ Gintautas Sakalauskas ir kt., *supra* note, 16: 9.

¹³¹ Alfonsas Čepas, *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai* (Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1986), 3.

¹³² Alfonsas Čepas ir Vladas Pavilionis, *supra* note, 23: 14.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ Alfonsas Čepas, *op. cit.*, 29.

padarę nusikalstamų veikų, tačiau jų aplinka ir gyvenimo būdas leidžia manyti, kad yra išlaikomas polinkis nusikalsti.

Esminį ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos tikslą – užkardyti jaunuolių nusikalstamą elgesį – įgyvendina įvairūs *subjektai*. Šių subjektų ratas yra labai platus. Kai kurie jų įsteigti pagrindiniu tikslu nustatant prevencinę veiklą (pvz.: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ar Prancūzijoje veikiantis Jaunimo nusikalstamumo prevencijos būrys¹³⁵). Kitiems nepilnamečių nusikalstamumo prevencija tampa lyg šalutinis tiesioginės veiklos rezultatas. Subjektais gali būti valstybiniai organai (pvz.: Vaiko teisių apsaugos tarnyba, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai), visuomeninės organizacijos (pvz.: organizacija „Gelbėkit vaikus“, vaikų / jaunimo dienos centrai) ir kitos institucijos, kurių veikloje pastebimas siekis, kad nepilnamečiai nepadarytų nusikalstamų veikų. Svarbiausiomis šių subjektų funkcijomis, vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, A. Čepas ir V. Pavilionis laiko kelio užkirtimą beglobiškumui, teisės pažeidimams ir kitokiems antivisuomeniniams nepilnamečių poelgiams, mokyklas baigusiu nepilnamečių bei jaunuolių įdarbinimą ir konkrečių bylų apie teises pažeidimus ir kitus antivisuomeninius nepilnamečių veiksmus nagrinėjimą¹³⁶. G. Kvieskienė ir D. Mockevičienė atkreipia dėmesį, jog ankstyvojoje nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje ypač didelę reikšmę turi ir tokie subjektai kaip šeima, artimieji, draugai, mokykla, institucijos, kuriose nepilnamečiai lankosi, ir kita socialinė aplinka¹³⁷.

Kaip minėta, prevencinė veikla įgyvendinama vykdant *prevencijos priemones*. Anot V. Justickio, priemonė – tai nusistovėjęs veiksmų kompleksas, skirtas tam tikram tikslui pasiekti. Pavyzdžiui, keliant tikslą mažinti tam tikro regiono nepilnamečių nusikalstamumą, gali būti imtasi priemonių jų laisvalaikiui pagerinti, taip pat teisinio švietimo priemonių (aiškinami įstatymai ir jų vykdymo būtinumas), administracinių priemonių (neleidžiama nepilnamečiams lankytis tam tikrose vietose) ir pan.¹³⁸. Priemonių, skirtų tam tikram tikslui pasiekti, kompleksas sudaro prevencinę programą¹³⁹. Anot A. Čepo, nepilnamečių nusikalstamumo prevencinės priemonės rengiamos ir realizuojamos remiantis humaniškumo, teisėtumo, demokratiškumo, pagrįstumo, pažangumo, ekonominio tikslingumo, kompleksiško, realumo, kardinalumo ir savalaikiškumo principais. Autoriaus teigimu, šių principų būtina laikytis, kadangi jie yra visos

¹³⁵ Jaunimo nusikalstamumo prevencijos būrį Europos nusikalstamų prevencijos tinklas pateikia kaip gerą pavyzdį. Šio būrio pagrindinis tikslas – užkirsti kelią bet kokiems jaunimo tarpe (ar prieš patį jaunimą) pasireiškiantiems antivisuomeniško ar kriminalinio pobūdžio veiksams.

“Minors’ responsibility reminder practised by the Prevention of juvenile delinquency squad“, European Crime Prevention Network, 29 July 2015, http://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/gp_fr_minors.pdf.

¹³⁶ Alfonsas Čepas ir Vladas Pavilionis, *supra* note, 23: 13.

¹³⁷ Giedrė Kvieskienė ir Daiva Mockevičienė, „Laisvalaikio reikšmė ankstyvajai prevencijai“, *Socialinis ugdymas* 5 (2002): 67.

¹³⁸ Viktoras Justickis, *supra* note, 25: 62–63.

¹³⁹ *Ibid.*, 63.

prevencijos priemonių sistemos veiksmingumo pagrindas¹⁴⁰. A. Kiškis teigia, kad ankstyvosios prevencijos priemonės, nukreiptos į rizikos veiksnius, yra daug veiksmingesnės negu tradicinės nusikaltimų kontrolės priemonės ir turi didesnę įtaką nusikalstamumui ir didesnę lėšų panaudojimo efektyvumą¹⁴¹. G. Babachinaitė ir S. Kuklianskis pažymi, jog siekiant strateginių nusikalstamumo paplitimo mažinimo tikslų reikalinga nuosekli socialinė ir individo lygmens prevencinė veikla, nes trumpalaikės priemonės negali būti rezultatyvios¹⁴². R. Žukauskienė pastebi, kad ankstyvosios prevencijos programoms skiriama nemažai finansinių resursų. Joms priskiriamos: ikimokyklinio ugdymo programos; socialinių pedagogų ankstyvi vizitai į namus ir į mokyklą; šeimos terapija ir tėvų švietimas, mokymas; šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo programos; pagalbos ir darbo įgūdžių mokymo programos; socialinių įgūdžių mokymo programos. Autorės teigimu, tik anksti atkreipus dėmesį į vaikus, jaunuolius, turinčius įvairių elgesio ir mokymosi sunkumų, iš asocialių šeimų ir kt., padidinama tikimybė, kad nepilnametis nenusikals¹⁴³. Tačiau, siekiant daryti teigiamą įtaką jauno žmogaus elgesiui, pasiteisina tik jauno žmogaus brandai tinkamos priemonės, tai yra jos turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, nes netinkamos ir (ar) per griežtos priemonės, anot G. Sakalausko, skatina nusikalstamas karjeras ir recidyvą¹⁴⁴.

Pastebėtina, jog kriminologijos mokslo darbuose neretai yra abejojama vykdomos nusikalstamumo prevencijos efektyvumu ir atskirų jos subjektų gebėjimu tokią veiklą tinkamai įgyvendinti. Pavyzdžiui, G. Babachinaitė, tyrinėjusi prevencijos taikymą, linkusi abejoti tokios prevencijos teikiama nauda ir efektyvumu. Ji teigia, kad nors nusikalstamumo prevencijos sistema Lietuvoje veikia jau ne vienus metus, šioje sistemoje galima išvelgti daug spragų. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos ir jų gyvenimo sąlygų gerinimo srityje Lietuvoje dirba apie 40 vyriausybinių institucijų ir nevalstybinių organizacijų, tačiau jų darbas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos srityje yra neefektyvus¹⁴⁵. A. Kiškis ir A. Kuodytė pastebi, jog Lietuvoje yra priimama ir įgyvendinama daug įvairių prevencinių programų, tačiau jos rengiamos nekokybiškai, o joms įgyvendinti skiriami išteklių naudojami neracionaliai¹⁴⁶.

Bendriausia prasme žvelgiant į nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, gali atrodyti, kad bet koks auklėjimas yra prevencinė veikla, tačiau nepilnamečių nusikalstamumo užkardymas ankstyvajame etape kartu užkerta kelią ir neigiamiems jų socializacijos veiksniams: narkotikų

¹⁴⁰ Alfonsas Čepas, „Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemos apibūdinimas“, iš *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*, Genovaitė Babachinaitė ir kt. (Vilnius: Mintis, 1984), 60.

¹⁴¹ Alfredas Kiškis, *supra* note, 110.

¹⁴² Genovaitė Babachinaitė ir Samuelis Kuklianskis, „Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos“, *Jurisprudencija* 42, 34 (2003): 104.

¹⁴³ Rita Žukauskienė, *Kriminalinio elgesio psichologija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006), 323.

¹⁴⁴ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 3: 11–12.

¹⁴⁵ Genovaitė Babachinaitė, *supra* note, 89: 1627.

¹⁴⁶ Alfredas Kiškis ir Aušra Kuodytė, Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas, *Jurisprudencija* 2, 19 (2012): 792.

vartojimui, alkoholizmui, neužimtumui ir pan. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija yra tas etapas, kuomet siekiama užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas, kad nepilnametis būtų kuo mažiau neigiamai veikiamas. Tuo remiasi ir ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos samprata, kuri yra pagrįsta tam tikrų subjektų (šeimos, ugdymo institucijų, valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir kt.) poveikiu nepilnamečiams (objektams), kurie dar nėra pradėję daryti kriminalinio pobūdžio veikų, tačiau jų artimojoje aplinkoje yra prielaidų manyti, kad nepilnametis linkęs nusikalsti. Subjektų veikla siekiant paveikti objektą reikalauja įvairių priemonių taikymo. Tačiau, kaip akcentuoja Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, taikant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją svarbiausia yra bendradarbiavimas: „prevencinės ir aktyvios intervencinės priemonės turi būti skirtos visų nepilnamečių ir jaunų žmonių socialinei integracijai užtikrinti su šeimos, bendruomenės, bendraamžių grupių, mokyklų, profesinio mokymo ir darbo rinkos pagalba“¹⁴⁷. Taigi, bendras, kryptingas bei tikslingas siekimas užkardyti nepilnamečių nusikalstamą elgesį dar jam nepradėjus reikštis ir yra ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos esmė.

1.2.2. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos teisinis reglamentavimas

Vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevenciją ir kontrolę Lietuvos Respublikos Seimas laiko prioritetine nusikaltimų prevencijos ir kontrolės kryptimi¹⁴⁸. Nors pripažįstama būtinybė daugiau dėmesio skirti nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos problemai, ją spręsti aktyviau ir kryptingiau¹⁴⁹, Lietuvoje šiuo metu galioja nedaug teisės aktų, kurie išimtinai būtų skirti nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Tačiau, kaip pastebi G. Sakalauskas, nusikaltimų prevencija yra kompleksinis reiškinys, susijęs su daugeliu kitų valstybės valdymo sričių. Todėl netiesioginių nagrinėjamos temos teisinių pagrindų galima rasti daugelyje teisės norminių aktų, ypač tų, kurie reglamentuoja vaikų teisių apsaugą¹⁵⁰.

Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos perspektyvos yra glaudžiai susijusios su pagrindinių vaikų teisių užtikrinimu. R. Drakšo teigimu, klausimas dėl vaikų teisių apsaugos ir būtinybės jį teisiškai reglamentuoti iškilo palyginti neseniai. Tik XX amžiaus

¹⁴⁷ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje *supra* note, 88: 2.3. punktas.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. X-1765 „Dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos stiprinimo“, *Valstybės žinios* 127, 4837 (2008), preambulė.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Gintautas Sakalauskas, „Teisės aktai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo užimtumą ir nusikaltimų prevenciją, jų tobulinimo ir įgyvendinimo kryptys“, iš *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija: Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*, Gintautas Sakalauskas ir kt., (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, 2000), 66.

pradžioje vakarų Europos valstybėse buvo pradėta priiminėti įstatymus, kuriuose įtvirtinta nuostata, jog valstybė privalo pasirūpinti ir prisidėti prie tam tikrų nepilnamečių grupių globos. Vaikai buvo išskirti į rizikos grupes: 1) apleisti (nepriežiūra, vargas), 2) užmiršti (tėvų ir globėjų blogas rūpinimasis), 3) skriaudžiami, 4) nenormalūs (silpnapročiai, turintys kitų psichikos sutrikimų), 5) nusikaltėliai. Tokį valstybių požiūrį lėmė 1924 m. Ženevoje Tautų Sąjungos (Lygos) priimta Vaiko teisių deklaracija. Joje buvo konstatuota būtinybė suteikti šiems nepilnamečiams ypatingą apsaugą ir rūpintis jų gerove. 1959 metais JT vaiko teisių deklaracijoje dar kartą patvirtintas šis siekis ir pabrėžta, kad žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausia, o kiekvienas vaikas turi gauti apsaugą ir paramą¹⁵¹.

Kaip pastebi R. Drakšas, būdama įvairių tarptautinių organizacijų ir ES nare, Lietuva taip pat išipareigojo saugoti ir ginti vaikų teises. Šiai problemai spręsti išskirtinę reikšmę turi Lietuvos prisijungimas prie tokių tarptautinių dokumentų kaip Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas (Lietuvoje įsigaliojo 1992 m. vasario 2 d.), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Lietuvoje įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d.), JT vaiko teisių konvencija (Lietuvos ratifikuota 1995 m. liepos 3 d.), Europos konvencija „Dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso“ (Lietuva prisijungė 1996 m. rugsėjo 17 d.), Hagos konvencija „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“ (Lietuva prisijungė 1997 m. spalio 16 d.) ir kt.¹⁵² Apžvelgiant tarptautinius dokumentus paminėtinos ir JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės) (priimtos 1990 m. gruodžio 14 d.) bei Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos (priimta 2006 m. kovo 15 d.). Nors, kaip apibrėžiama, „šie dokumentai yra privalomi tik moraliniu požiūriu Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos valstybėms narėms“¹⁵³, tačiau „šie nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos standartai padeda valstybėms tobulinti nacionalinius, regioninius ir tarptautinius požiūrius bei gaires rengiant ir įgyvendinant specializuotas programas ir politikos koncepcijas, pagrindinį dėmesį skiriant paramai, globai ir bendruomenės dalyvavimui“¹⁵⁴.

Apžvelgiant Lietuvos Respublikos teisės aktus, sudarančius norminę vaiko teisių apsaugos sistemą ir / ar reglamentuojančius nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, pirmiausia išskirtina LR Konstitucija, kurioje deklaruojama valstybės apsauga vaikystei bei įtvirtinama vaiko teisė į asmens neliečiamybę, draudimai kankinti, žaloti, žiauriai su juo elgtis, žeminti jo orumą¹⁵⁵.

¹⁵¹ Romualdas Drakšas, *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai* (Vilnius: Eugrimas, 2005), 28–29.

¹⁵² Romualdas Drakšas, *ibid.*, 29–30. Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 150: 68.

¹⁵³ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 150: 67.

¹⁵⁴ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), *supra* note, 80: preambulė.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *supra* note, 102: 21 str., 38 str.

1995 m. vasario 20 d. LR Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programos“¹⁵⁶, kurioje numatyta keletas priemonių, susijusių su nepilnamečių teisės pažeidimų užkardymu ir jų užimtumo organizavimu, šių priemonių įvykdymo laikas bei atsakingi vykdytojai. Tačiau, kaip pastebi A. Kiškis ir A. Kuodytė, šioje prevencijos programoje neiškeltas nė vienas tikslas, nenumatyti pageidaujami veiklos rezultatai, tai, ko galiausiai siekiama organizuojant ir vykdant bet kokią veiklą, nėra aiškiai apibrėžta veiksmų kryptis, siekiant konkrečių veiklos rezultatų¹⁵⁷.

Pripažindamas, kad vaiko teisių apsauga yra vienas svarbiausių valstybės ir visuomenės uždavinių, 1996 m. kovo 14 d. LR Seimas priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, kurio paskirtis – gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Šiuo įstatymu nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausios garantijos. Teisės akto 6 straipsnyje kaip vienas iš vaiko teisių apsaugos bei garantijos būdų nurodomas prevencinių auklėjamųjų priemonių taikymas, tai yra kelio nusikalstamumui ir kitiems teisės pažeidimams užkirtimas¹⁵⁸.

Priėmus LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą iškilo būtinybė laiduoti realų kompleksinį jo įgyvendinimą¹⁵⁹. Atsižvelgdama į tai, praėjus metams po minėto įstatymo priėmimo, 1997 m. kovo 6 d., LR Vyriausybė priėmė nutarimą, kuriuo pritarė LR švietimo ir mokslo ministerijos parengtai Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinei programai¹⁶⁰. Programa siekiama iš esmės pagerinti šalyje vaikų teisių bei interesų apsaugą ir sumažinti nusikalstamumo lygį. Taip pat sukurti veiksmingą vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos sistemą, kuri reguliuotų neigiamą socialinės aplinkos įtaką, įvairaus lygio kriminogeninius procesus ir reiškinius, lemiančius vaiko teisių ir vaikų teisės pažeidimų padarymo situacijas ir vaiko asmenybės deformacijos apraiškas¹⁶¹. E. Vileikienė svarbiausiomis šios programos priemonėmis laiko vaikų įtraukimą į ugdymo procesą, jų papildomą ugdymą, mokyklos ryšio su šeima ir vietine bendruomene stiprinimą, vaikų užimtumo ir poilsio organizavimą bei vaikų elgesio ir drausmės kontrolę. Programoje nemaža lėšų dalis skiriama vaikų vasaros užimtumo projektams, pirmenybę teikiant tiems, į kuriuos įtraukiama vietos

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programos“, *Valstybės žinios* 17, 395 (1995).

¹⁵⁷ Alfredas Kiškis ir Aušra Kuodytė, *supra* note, 146: 782.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *supra* note, 51: 1 str. 1 ir 2 d., 6 str.

¹⁵⁹ Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr. 197 „Dėl vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“, *Valstybės žinios* 21, 510 (1997): 3.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimas Nr. 197 „Dėl vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“, *Valstybės žinios* 21, 510 (1997).

¹⁶¹ Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa, *op. cit.*, 6 p..

bendruomenė¹⁶². Įgyvendinant Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinę programą, Lietuvos savivaldybėse skelbiami Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų konkursai, kuriems paraiškas gali teikti valstybinės, savivaldybių, nevalstybinės institucijos, kiti juridiniai ir fiziniai asmenys¹⁶³.

2005–2007 metais buvo priimta ir galiojo Nacionalinė vaikų dienos centrų programa¹⁶⁴. Ji buvo skirta vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose, socialinėms problemoms, susijusioms su vaikų priežiūra ir ugdymu, spręsti. Programoje buvo numatyta organizuoti centrą lankančių vaikų ugdymą, užimtumą, užtikrinti socialinių paslaugų prieinamumą bei sudaryti tinkamas sąlygas vaikui augti biologinėje jo šeimoje. Tai nebuvo tiesiogiai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai skirta programa, tačiau programoje pažymima, kad socialinės rizikos šeimų vaikai dažniau patenka į policijos akiratį¹⁶⁵, tai yra jie labiau linkę nusikalsti. Būtent todėl jų užimtumo ir popamokinės veiklos planavimas bei organizavimas daug prisideda siekiant užkardyti nepilnamečių nusikalstamo elgesio apraiškas. Ši programa baigė galioti 2007 metais ir toliau nebuvo pratęsta.

2003 m. kovo 20 d. LR Seimas priėmė Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą¹⁶⁶. Ši programa nebuvo skirta vien tik nepilnamečių delinkvencijos problemoms spręsti, tačiau joje buvo numatytos kelios priemonės, susijusios su vaikų ir jaunimo nusikaltimų prevencija, pažymint, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė yra esminė bei prioritetinga visos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos dalis. Minėta programa neteko galios LR Seimui 2015 m. patvirtinus Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programą¹⁶⁷, kurioje viešasis saugumas suprantamas kaip nacionalinio saugumo dalis, apimanti žmogaus, visuomenės ir valstybės teisėtų interesų apsaugą nuo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, gamtos ar žmogaus sukeltų nelaimių¹⁶⁸. Dalis šios programos skirta užtikrinti Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos tęstinumą, akcentuojant, jog siekiant veiksmingai mažinti su nusikalstamumu susijusius nesaugumo veiksnius, būtina ir toliau vykdyti kompleksinę

¹⁶² Eglė Vileikienė, *supra* note, 85: 17.

¹⁶³ Alma Vijeikytė, „Paskelbtas Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų konkursas“, Švietimo ir mokslo ministerija, 2005 m. sausio 20 d., https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/paskelbtas-vaiku-ir-paaugliu-nusikalstamumo-prevencijos-programu-konkursas.

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimas Nr. 1525 „Dėl Nacionalinės vaikų dienos centrų 2005-2007 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 174, 6441, (2004).

¹⁶⁵ Nacionalinė vaikų dienos centrų 2005-2007 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 1 d. nutarimas Nr. 1525 „Dėl Nacionalinės vaikų dienos centrų 2005-2007 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 174, 6441, (2004): 1 p, 6 p.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 32, 1318 (2003).

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2015 gegužės 7 d. nutarimas Nr. XII-1682 „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“, *TAR* 7293 (2015).

¹⁶⁸ Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2015 gegužės 7 d. nutarimu Nr. XII-1682 „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“, *TAR* 7293 (2015): 3 p.

nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, t. y. priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms ir kitiems teisės pažeidimams, nustatant ir pašalinant jų priežastis ir sąlygas, taip pat individualiai veikiant asmenis, kurie linkę ar ateityje gali daryti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus arba gali nukentėti nuo nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų¹⁶⁹. Pirmuoju Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos tikslu įvardijamas gyvenamosios aplinkos, saugios nuo nusikalstamų veikų, sukūrimas, o vienas uždavinių, numatomų šiam tikslui pasiekti apima nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos veiksmingumo didinimą¹⁷⁰. Nors programoje neliko dalies, skirtos vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijai, programos tikslai bei uždaviniai apima ir šio amžiaus tarpsnio asmenis.

2004 m. vasario 23 d. LR Vyriausybė patvirtino Vaikų ir jaunimo socializacijos programą, kuria buvo siekiama užtikrinti vaikų ir jaunimo iki 18 metų gerovę, socialinės partnerystės pagrindus kuriant ir įgyvendinant kryptingas užimtumo, prevencijos ir edukacines programas (strategijas), sąlygojančias sėkmingą vaikų ir jaunimo socializaciją, ugdančias jų kultūrinę brandą, pilietiškumą, socialinius įgūdžius, saviraišką, gebėjimus ir polinkius, padedančias sudaryti geresnes socialines ir edukacines ugdymosi sąlygas¹⁷¹. Įgyvendinant programą parengti teisės aktai, laiduojantys vaikų ir jaunimo socializacijos plėtrą šalyje, sudarytos prielaidos neformaliajam vaikų švietimui. 2010 m. spalio 11 d. LR švietimo ir mokslo ministras patvirtino atnaujintą Vaiko ir jaunimo socializacijos programą¹⁷². Šios programos tikslas – plėtoti vaikų ir jaunimo, besimokančių pagal bendrojo lavinimo programas, socializacijos galimybes, užtikrinant jų įvairovę ir prieinamumą¹⁷³. Iš pirmo žvilgsnio šios programos atrodo nesusijusios su nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Tačiau socializacija apibūdinama kaip asmens vystymasis visą gyvenimą sąveikaujant su aplinka, socialinių normų ir kultūros vertybių perėmimo procesas, tobulinimasis ir savęs realizavimas visuomenėje¹⁷⁴, o plėtojant vaikų gyvenimo įgūdžius, didinant neformaliojo ugdymo veiklų prieinamumą, sukuriant palankią aplinką sudaromos prielaidos užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamam elgesiui.

¹⁶⁹ Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programa *supra* note, 168: 7 p.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 42 p., 43.1 p.

¹⁷¹ Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimu „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 30, 995 (2004): 4 p.

¹⁷² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. birželio 7 d. įsakymas Nr. V-1715 „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 68, 3409 (2010).

¹⁷³ Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. birželio 7 d. įsakymu Nr. V-1715 „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 68, 3409 (2010): 13 p.

¹⁷⁴ Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, *op. cit.*, 3 p.

LR Vyriausybė 2015 m. vasario 25 d. patvirtino Lietuvos Respublikos narkotikų, tabako ir alkoholio prevencijos tarpinstitucinį veiklos planą¹⁷⁵. Pagrindiniai šio teisės akto tikslai – narkotikų, tabako ir alkoholio pasiūlos bei paklausos mažinimas ir veiklos valdymas ir koordinavimas. Vertinant ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aspektu, Narkotikų, tabako ir alkoholio prevencijos tarpinstitucinis veiklos planas reikšmingas siekiant mažinti tabako, alkoholio ir narkotikų prieinamumą pilnametystės nesulaukusiems asmenims, kas kartu mažintų priklausomybių pavojų nepilnamečiams, ir jų nusikalstamų veikų riziką apsvaigus nuo alkoholio ar disponuojant narkotinėmis medžiagomis.

Vykdamas nepilnamečių justicijos reformą, atskirais laikotarpiais Lietuvoje buvo įgyvendinamos kelios nepilnamečių justicijos programos (1999–2002, 2004–2008 metais). Paskutinį kartą programa buvo atnaujinta 2009 m., kai LR Vyriausybė patvirtino Nepilnamečių justicijos programą 2009–2013 metų laikotarpiui¹⁷⁶. Programos tikslas – sukurti optimalų nepilnamečių justicijos sistemoje veikiančių institucijų tinklą su būtinomis organizacinėmis, techninėmis priemonėmis ir bendradarbiavimo ryšiais, sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą tiek administraciniame, tiek baudžiamajame procese. Nors programa skirta nepilnamečių baudžiamajai ir administracinei justicijai, tačiau joje yra ir nuostatų, susijusių su nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Deklaruojama, kad gerinant tarpinstitucinį bendradarbiavimą, informuojant visuomenę apie nepilnamečių justiciją, kartu gerės ir nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. LR Teisingumo ministerija pradėjo rengti programą 2015–2021 metų laikotarpiui, tačiau šis dokumentas nebuvo patvirtintas.

Be aptartų nacionalinio lygmens nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos teisinio reglamentavimo priemonių yra ir kitų – tiek nacionalinių, tiek vietos savivaldos lygmens dokumentų, reglamentuojančių nepilnamečių prevencijos, taip pat ir ankstyvosios, klausimus. Kaip pastebi I. Leliūgienė, viena svarbiausių kovos su nepilnamečių nusikalstamumu kryptių yra visapusiškas prevencijos sistemos veiksmingumo didinimas¹⁷⁷. Būtina pabrėžti, jog sėkminga prevencinė veikla negali būti pavieniai veiklos aktai. Tai yra ilgas ir sistemingas darbas, todėl jis efektyvesnis, kai yra planuojamas ir vykdomas pagal atitinkamas prevencines programas, kuriose aiškiai formuluojami tikslai, numatomos konkrečios priemonės, apibrėžiamas jas vykdančių subjektų ratas bei apskaičiuojami reikalingi finansiniai resursai.

Apibendrinant galima teigti, jog ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos teisinio reglamentavimo bazė daugiausia susideda iš įvairių valstybės ir vietos savivaldos institucijų vykdomų planų bei programų, tačiau netiesioginių nuostatų galima rasti ir

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. vasario 25 d. nutarimas NR. 217 „Dėl Lietuvos Respublikos narkotikų, tabako ir alkoholio prevencijos tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“, TAR 3251, (2015).

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 110, 4664 (2009).

¹⁷⁷ Irena Leliūgienė, *supra* note, 104: 183.

kituose su vaiko teisių užtikrinimu susijusiuose tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose.

1.2.3. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptys neutralizuojant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui

Nusikaltimų prevencijos teorija ir prevencinių priemonių praktinis taikymas remiasi prielaida, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys yra dėsningas reiškinys, kuriam įtaką daro tam tikros socialinės bei individualios aplinkybės¹⁷⁸. I. Jonutytės teigimu, šiuolaikinė civilizacija sukūrė palankias sąlygas asmenybės ugdymui ir gerovei, užtikrindama sėkmingą socializaciją, o iš kitos pusės – visuomenėje vykstantys socioekonominiai pokyčiai susilpnino bendruomenės įtaką asmens socialiniam ugdymui. Nūdienos Lietuvos visuomenėje neišspręstos socialinės problemos, kurios daro neigiamą įtaką vaikų ir jaunimo socializacijai¹⁷⁹. Atsižvelgiant į tai, būtina veiksmingiau šalinti nepilnamečių teisės pažeidimų priežastis ir sąlygas, geriau apsaugoti juos nuo neigiamo poveikio ir kartu skatinti pačių nepilnamečių socialinį atsakingumą¹⁸⁰.

Kriminologiniai tyrimai rodo, kad efektyviausias poveikis nusikalstamumui mažinti yra nusikalstamumo priežasčių ankstyvoji prevencija, kai veikiamas ne žmogus (nesvarbu, vaikas ar suaugusysis), o tiesiogiai priežastys, kurios nuosekliai keletą metų (kartais ir visą žmogaus socialinės brandos laikotarpį, t. y. iki maždaug 30 metų amžiaus) formuoja antisocialinį, nusikalstamą asmenybės kryptingumą ir kartu tikimybę padaryti nusikalstamą veiką¹⁸¹. V. Justickis antrina teigdamas, kad be poveikio priemonių, kurios nukreiptos į kiekvieną atskirą nusikaltimą ir kiekvieną atskirą jį padariusį asmenį, reikalingos ir priemonės, nukreiptos į visą visuomenę, jos atskirus institutus [...] ir į atskiras visuomenės socialines ir demografines grupes¹⁸².

JT Rijado gairėse akcentuojama, jog dauguma į nusikalstamumą linkusių jaunų žmonių yra apleisti, jais nesirūpinama, su jais žiauriai elgiamasi, jie tampa priklausomi nuo narkotinių medžiagų, gyvena kritinėmis sąlygomis ar apskritai yra atsidūrę socialiniu požiūriu rizikingoje padėtyje¹⁸³. Nagrinėdami socialinės aplinkos poveikį vaiko ir paauglio socializacijai, o kartu ir

¹⁷⁸ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 150: 61.

¹⁷⁹ Ilona Jonutytė, Pratarė. Iš *Ankstyvoji prevencija: teorija ir praktika. Konferencijos medžiaga*. Ilona Jonutytė ir kt. (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005), 5.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. X-1765 „Dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos stiprinimo“, *supra* note, 148: preambulė.

¹⁸¹ Lawrence W. Sherman, Patrick R. Gartin and Michael E. Buerger “Hot spots of predatory crime: routine activities and the Criminology of place”, *Criminology* 27, 1 (1989): 27–56.

¹⁸² Viktoras Justickis, „Įvadas“ iš Alfredas Kiškis ir kt., *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 7.

¹⁸³ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), *supra* note, 80: preambulė.

prosocialaus arba asocialaus elgesio formų susidarymui, mokslininkai išskiria šiuos pagrindinius veiksnius: 1) šeima; 2) bendraamžių grupės; 3) neigiama visuomenės informavimo priemonių įtaka; 4) nepilnamečių užimtumas; 5) mokykla, 6) alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas¹⁸⁴. A. Čepo teigimu, nepilnametis yra labai imlus įvairioms įtakoms. Jis greičiau priima nusikalstamas vertybes, greičiau ir lengviau įsilieja į nusikalstamą veiką. Antra vertus, jis greičiau ir lengviau gali būti pataisomas ir perauklėjamas¹⁸⁵. Todėl svarbu, kad prevencinė veikla būtų vykdoma tinkama kryptimi, taip teigiamai veikiant vaiko asmenybę ir mažinant nepilnamečių nusikalstamų veikų padarymo galimybes, jų nusikalstamumo priežastis ir sąlygas.

Viena iš svarbiausių ir didžiausių reikšmę nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai turinčių krypčių yra *pagalba, parama šeimai*. L. Jurkonytės teigimu, nė vienas gimęs vaikas negali būti pavadintas nusikaltėliu; šeima yra pirmoji socialinė struktūra, perteikianti tam tikrus elgesio modelius. Kartu šeima yra institutas, galintis paskatinti ir kriminalines elgesio užuomazgas¹⁸⁶. Šiai nuomonei pritaria ir A. Atas, pabrėždamas, jog esminę ir lemiamą įtaką vaiko elgesiui, taip pat ir nusikalstamam, turi šeima, tiksliau – nevisavertis tėvų ryšys su vaiku bei nepatenkinti visapusiški vaiko poreikiai¹⁸⁷. A. Čepas kaip dažniausiai paauglius į nusikaltimą pastūmėjantį veiksnį taip pat įvardija nedarnią šeimos aplinką. Praradę dvasinį ryšį su tėvais, vaikai susvetimėja: „Paprastai emociniams kontaktams šeimoje susilpnėjus, paaugliui sunku perimti teigiamas visuomenės elgesio normas, o jų vietą užima antisocialinių grupių nuostatos. Teisėtvarkos pažeidimai, savižudybės, asocialūs nepilnamečių poelgiai glaudžiai susiję su emocinio, dvasinio saugumo šeimoje trūkumu, ypač netinkamu motinos vaidmeniu, tenkinant vaiko gyvybinius poreikius“¹⁸⁸. Taigi, neretai vaikų delinkventinio elgesio priežastis būna nepakankamas tėvų dėmesys vaikui, kai nesidomima, su kuo vaikas draugauja, bendrauja, kokie jo interesai, ką jis veikia laisvalaikiu¹⁸⁹. G. Aurylienės teigimu, didžiulę įtaką nepilnamečių nusikalstamumui taip pat daro visokio pobūdžio smurtas tarp tėvų ir prieš pačius vaikus, tad viena iš nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos prielaidų yra smurto prieš vaikus prevencija¹⁹⁰. Smurto problema gali būti sprendžiama mokant vaikus civilizuotų konfliktų sprendimo būdų, konsultuojant tėvus tinkamų bausmių vaikams parinkimo klausimais, stengiant

¹⁸⁴ Irena Žemaitaitytė, „Jaunimo nusikalstamumo prevencija: neformaliojo ugdymo aspektas“, *Socialinis darbas* 5, 2, (2006): 81. Antanas Jatkevičius, *supra* note, 7: 60.

¹⁸⁵ Alfonsas Čepas, *supra* note, 131: 4.

¹⁸⁶ Lina Jurkonytė, „Kodėl jaunas žmogus nusikalsta?“ *Bernardinai*, 2011 m. lapkričio 8 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-08-lina-jurkonyte-kodel-jaunas-zmogus-nusikalsta/71761>.

¹⁸⁷ Andrius Atas, „Valstybės šeimos politika sąlygoja nepilnamečių nusikalstamumą“, *Delfi*, 2007 m. gruodžio 9 d., <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/valstybes-seimos-politika-salygoja-nepilnameciu-nusikalstamuma.d?id=15262978>.

¹⁸⁸ Irena Leliūgienė, *supra* note, 104: 132.

¹⁸⁹ Auridas Pekauskas, Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė, *Pedagogika* 99 (2010): 98.

¹⁹⁰ Gražina Aurylienė, „Aktualiausi probleminių vaikų elgesį lemiantys veiksniai“, iš *Ankstyvoji prevencija: teorija ir praktika. Konferencijos medžiaga*. Ilona Jonutytė ir kt. (Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005), 23–24.

įtikinti tėvus, kad prieš vaiką panaudotas smurtas atsigręs prieš juos pačius: paaugę vaikai nebeberbs tėvų, taps nepaklusnūs, agresyvūs, patys smurtaus¹⁹¹.

G. Sakalauskas pastebi, jog intensyvesnis nusikalstamas elgesys dažniausiai būdingas jaunuoliams iš socialiai silpnų šeimų (ugdomųjų santykių nebuvimas, nepriežiūra, tėvų priklausomybės, nedarbas, dezintegracija ir t. t.). Tai verčia matyti ir įvertinti kitų asmenų (tėvų) bei valstybės struktūrų nesugebėjimą sudaryti palankių sąlygų vaikams augti¹⁹². O ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos pagrindą būtent ir sudaro nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų šalinimas, jeigu pastebima, kad nepilnametis patenka į nepalankias gyvenimo ir auklėjimo sąlygas¹⁹³.

Anot R. Loeber, kadangi dauguma vaikų nusikalstamo elgesio išmoksta šeimoje, anksti pagerinus neadekvačius tėvų vaikų auginimo įgūdžius (nesvarbu, ar šių įgūdžių apskritai nebuvo, ar jie buvo sumenkinti vaikų antisocialaus elgesio) galima sumažinti nepilnamečių nepageidaujamo elgesio apraiškas ateityje. Kriminologas, apibendrindamas JAV atliktų tyrimų rezultatus, teigia, jog gerai suplanuotos mokymo programos gali padėti tėvams pagerinti ugdymo įgūdžius. Programos skiriasi, bet dažniausiai tėvai mokomi identifikuoti vaikų probleminį elgesį, ieškoti šių problemų sprendimų įtraukiant vaikus, parinkti tinkamas pasekmes už vaikų prasižengimus (pvz., užuot taikius fizines bausmes, atimti privilegijas), atidžiau kontroliuoti vaikų užimtumą, draugų ratą ir kt.¹⁹⁴ A. Pekauskas pastebi, kad ankstyvojoje nusikalstamumo prevencijoje svarbi vieta tenka ir pačių tėvų teisiniam švietimui. Autoriaus nuomone, su tėvais reikėtų aptarti tokius klausimus kaip vaikų nusižengimas viešajai tvarkai, neteisingo auklėjimo šeimoje faktai, tėvų teisės normų pažeidimai, nauji įstatymai ir pan.¹⁹⁵.

Lietuvoje, kaip ir JAV, vykdomos įvairios programos, dažniausiai įgyvendinamos nevyriausybinų organizacijų (pvz., Šeimos santykių institutas vykdo tėvystės gebėjimų ugdymo ir stiprinimo programą, teikia pagalbą šeimai, kurioje vienas ar keli nariai serga priklausomybės liga). Tačiau, kaip pastebi A. Atas, ir valstybės pastangomis turi būti siekiama padėti šeimai tinkamai atlikti tėvų funkcijas, t. y. skirti pakankamai dėmesio vaikui, sistemingai šviesti ir mokyti tėvus apie vaikų poreikius bei adekvačius būdus jiems tenkinti, sukurti visapusišką socialinių paslaugų šeimai sistemą¹⁹⁶. Valstybė turi pareigą patarti tėvams ir šviesti juos, kokios yra tėvų pareigos, nes investicija į neprivalomą, paremtą savanoriškumo principu tėvų švietimą

¹⁹¹ Gražina Aurylienė, *supra* note, 190: 25–26.

¹⁹² Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 3: 11.

¹⁹³ Alfonsas Čepas, *supra* note, 131: 6.

¹⁹⁴ Rolf Loeber, "Crime Prevention through Family Training" in *Criminology. Third Edition*, Larry J. Siegel (St. Paul: West Publishing Company, 1989), 210.

¹⁹⁵ Auridas Pekauskas, *supra* note, 189: 98.

¹⁹⁶ Andrius Atas, *supra* note, 187.

gali atsipirkti mažinant vaikų nusikalstamumą¹⁹⁷. J. P. Assailly skambiai užbaigia tyrimų apie šeimos aplinkos įtakos nepilnamečių nusikalstamumui apžvalgą: „Kiekvienas iš mūsų, tėvų, turėtų prisiimti atsakomybę, nes kai vaikų akivaizdoje elgiamės netinkamai, mes tampame jų antisocialaus elgesio, kelių eismo taisyklių pažeidimų, alkoholio bei narkotinių medžiagų vartojimo ir nusikalstamumo priežastimi“¹⁹⁸. Todėl pagalba, parama ne tik vaikui, bet ir visai šeimai, jos stiprinimui valstybės mastu užtikrina vaikų nusikalstamumo prevencijos pagrindą¹⁹⁹.

Jau minėta, kad apie ketvirtadalį nusikalstamų veikų padaro neužimti nepilnamečiai. Taigi viena iš galimų vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos krypčių taip pat yra vaikų ir jaunimo *užimtumo skatinimas*. Anot G. Kvieskienės ir D. Mockevičienės, neformalus, papildomasis ugdymas yra lemiamas ankstyvosios vaiko ir jaunuolio saviraiškos, pozityvių vertybių formavimosi ir socializacijos veiksnys²⁰⁰. Sociali veikla gali kurti naujus socialinius ryšius, suteikti kompetenciją tam tikroje srityje (socialinis mokymasis), lavinti bendravimo kultūrą, sušvelninti buvusią neigiamą įtaką ir kt.²⁰¹ Tokią nuomonę palaiko ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, teigdamas, kad programos, skatinančios ir padedančios tinkamai leisti laisvalaikį ir sudarančios laisvalaikio galimybes yra vienas būdų, kuriuo galima užkirsti kelią jaunų pažeidėjų atsiradimui²⁰². Anot L. Žilinskienės, nepilnamečių užimtumas yra ne tik elgesio koregavimo, bet ir efektyvi prevencijos priemonė, leidžianti laiku neutralizuoti nepageidaujamus elgsenos modelius. Tačiau autorė atkreipia dėmesį, kad vaikų laisvalaikio užimtumo priemonės yra efektyvios ne visiems nepilnamečiams. Joms sėkmingai įgyvendinti turi įtakos nepilnamečio amžius. Remiantis praktikų patirtimi, šios prevencijos priemonės yra efektyvios vaikams iki 16 metų. O vyresniems vaikams jos neturi poveikio ir tokiose priemonėse šie nepilnamečiai nedalyvauja. Laisvalaikio užimtumo priemonių efektyvumas susijęs su paauglio amžiumi: iki šešiolikos metų tas efektyvumas esti mažiau momentinis²⁰³.

Kaip teigia G. Kvieskienė ir D. Mockevičienė, vaikų ir jaunimo neužimtumas visada sudaro daug socialinių problemų. Užsiėmimas kuo nors prasmingu, teigiama veikla padeda

¹⁹⁷ Rachel Hodgkin ir Peter Nawell, *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas* (Vilnius: Efrata, 2002), 171.

¹⁹⁸ Jean-Pascal Assailly “Juvenile Delinquency and Family Environment Influences”, in *Delinquency: Causes, Reduction and Prevention*, edited By Ozan Sahin and Joseph Maier (New York: Nova Science Publishers, Inc., 2009), 63.

¹⁹⁹ Andrius Atas, *supra* note, 187.

²⁰⁰ Giedrė Kvieskienė ir Daiva Mockevičienė, *supra* note, 137: 74.

²⁰¹ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 150: 65.

²⁰² Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje *supra* note, 88: 3.3.1. punktas.

²⁰³ Laima Žilinskienė, „Nepilnamečių justicijos programos formuotojai ir praktikai: Nepilnamečių justicijos programos priemonių efektyvumas ir vertinimo kriterijai“, iš *Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*, Svetlana Justickaja ir kt. (Vilnius: Justitia, 2015), 88.

nepilnamečiams išvengti negatyvių draugijų ir veiklos, o pasitenkinimas savo veikla skatina teigiamą savęs vertinimą ir visokeriopą, pozityvų asmenybės tobulėjimą. Anot autorių, jaunimas dažnai yra linkęs kalbėti, kad „iš neturėjimo ką veikti padarė nusikaltimą“, „nuobodulys veda iš proto“ ir pan. Vadovaujantis šia logika privalu kryptingai plėtoti ankstyvąją prevenciją ir duoti nepilnamečiams užsiėmimų, kad jie turėtų mažiau reikalų su teisėtvarka. Daugelis tyrėjų patvirtina statistinį ryšį tarp užimtumo nebuvimo ir nusikalstamumo. Neužimti vaikai padaro daugiau nusižengimų, dažniau turi problemų su policija²⁰⁴. Todėl mokyklos, įvairių būrelių lankymas, pažangumui naudingi hobiai, užsiėmimai, turingas laisvalaikis – visa tai yra kryptinga veikla plėtojant ankstyvąją prevenciją, siekiant apsaugoti nepilnamečius nuo nusikalstamo elgesio apraiškų. Kadangi tinkamas vaikų užimtumas yra sėkmingos socializacijos veiksnys, tuo turi būti rūpinamasi ir tai užtikrinti turi tiek šeima, artimieji, tiek valstybė.

Nors šeima atlieka pagrindinį vaidmenį asmenybės socializacijoje, tačiau asmenybei vis didesnę poveikį daro kiti socializacijos veiksniai, iš kurių išsiskiria bendraamžių grupės²⁰⁵. Neutralizuojant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui, svarbus yra *neigiamo bendraamžių ar kitų artimoje aplinkoje esančių individų poveikio mažinimas*. G. Sakalausko teigimu, socializacijos procese bendraamžių grupės vaikui yra be galo svarbios, o šiose grupėse vaikai dažnai elgiasi pagal pavyzdžius, kuriuos mato tėvų namuose ir artimiausioje socialinėje aplinkoje²⁰⁶. Anot G. Neufeld ir G. Maté, sulaukę tam tikro amžiaus vaikai tampa orientuoti į bendraamžių grupes (*peer orientated*), tai yra bendraamžiai pakeičia tėvus kaip pagrindinį įtakos šaltinį²⁰⁷. Nepilnametis, atsidūręs bendraamžių, propaguojančių nusikalstamą elgesį, draugijoje, pats perima tokį elgesį ir jį plėtoja. Jis ypač imlus įtaigai, jeigu jo šeimoje nėra diegiama tinkamų vertybių atsvara. Todėl, G. Kvieskienės teigimu, nepilnamečiams reikia skirti kuo daugiau dėmesio, stebėti juos šeimoje ir mokykloje, domėtis, su kuo vaikai bendrauja, ką veikia laisvalaikiu. Šiais laikais svarbu stebėti ir ką jaunuoliai veikia internetinėje erdvėje, kad būtų galima laiku užkardyti nusikalstamų veiksmų riziką, nebūtų susiduriama su tokiais reiškiniais kaip savęs pervertinimas, aklas savarankiškumo ir nepriklausomybės siekimas, naivus pasitikėjimas įtartinais asmenimis, kuris dažnai apsunkina santykius su ugdytojais ir stiprina dažniausiai neigiamą bendraamžių įtaką, skatina nusikalstamą elgesį²⁰⁸. Tačiau, anot W. E. Thompson ir J. E. Bynum, tos pačios bendraamžių grupės gali būti ir nusikalstamumo

²⁰⁴ Giedrė Kvieskienė ir Daiva Mockevičienė, *supra* note, 137: 66.

²⁰⁵ Ligita Vaicekauskaitė, „Vaikas ir neformali aplinka“, iš *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikalstamumo prevencija: Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*, Gintautas Sakalauskas ir kt., (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, 2000), 160.

²⁰⁶ Gintautas Sakalauskas, *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje* (Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2000), 58.

²⁰⁷ Gordon Neufeld and Gabor Maté, *Hold On to Your Kids* (New York: Ballantine Books Trade Paperbacks, 2014), ix.

²⁰⁸ Giedrė Kvieskienė, *supra* note, 11: 110.

prevencijos subjektai: bendraamžių spaudimas paklusti teisei gali būti toks pat stiprus kaip ir spaudimas ją pažeisti²⁰⁹.

Ne tik bendraamžiai, bet ir gyvenamoji aplinka gali neigiamai paveikti nepilnamečių. Amerikiečių mokslininkai nustatė, kad neturtingose vietovėse, kurios dažniausiai pasižymi didesniu nusikalstamumu, gyvenantys vaikai turi didesnę tikimybę būti įtraukti į nusikalstamą veiką. Autorių nuomone, taip yra todėl, kad stebėdami savo bendruomenę ir iš jos mokydami, vaikai perima ir bendruomenėje nusistovėjusias vertybes. Todėl vaikai, gyvenantys nuolatinių nusikalstamų veiklų apsuptyje, tokį elgesį suvokia kaip normalų, priimtina ir yra labiau linkę patys taip elgtis²¹⁰.

Mokykla – antrasis socialinis institutas po šeimos, ugdantis pažintinius ir kultūrinius (vertybės, požiūriai, įsitikinimai ir kt.) vaiko įgūdžius ir taip daug prisidedantis prie sėkmingos vaiko socializacijos²¹¹. Akivaizdu, kad švietimo įstaigų atsakomybė už nepilnamečių nusikalstamumo plėtotę didžiulė – juk būtent čia vaikas praleidžia didžiąją dalį savo laiko – todėl svarbu *mažinti švietimo įstaigų darbo trūkumus*. Mokykloje, anot G. Kvieskienės, vyksta aktyvus socializacijos procesas, todėl svarbu, kad mokykla kartu su šeima skiepytų vaikui teisingumą, padorumą, moralumą ir pilietines vertybes²¹². Kaip teigia A. Pekauskas, nežinantis laisvių bei pareigų turinio pilietis elgiasi pagal savo nuožiūrą, o ne pagal nustatytas valstybėje bei visuomenėje normas, todėl neretai tampa teisės pažeidėju ar nusikaltimo auka. Vaikas privalo žinoti, kaip gali elgtis ir kaip reikės atsakyti pažeidus nustatytas elgesio normas. Mokyklos vaidmuo ugdant asmenybę šiuo atžvilgiu negali būti sumenkinamas, todėl būtina sukurti sistemą, kuri sudarytų sąlygas pakeisti nepilnamečių negatyvų požiūrį į dorovę bei teisės normų laikymąsi ir padėtų vaikui nesutrikti sudėtingose situacijose, suteiktų galimybę orientotis socialinėje aplinkoje ir priimti teisingus sprendimus. Teisės kaip disciplinos dėstymas mokykloje, anot autoriaus, yra viena iš delinkventinio elgesio prevencijos priemonių, mat teisinio ugdymo paskirtis – skatinti ir pratinti jaunąją kartą gerbti įstatymus kaip visuomenės normalaus funkcionavimo pagrindą²¹³.

Apžvelgdami JAV atliktų tyrimų duomenis, W. E. Thompson ir J. E. Bynum pažymi, jog prasti mokymosi rezultatai ir neigiama patirtis mokykloje yra pastebimai susiję su nepilnamečių nusikalstamumu²¹⁴. Turbūt kiekvienas, lankęs mokyklą, patyrė akimirkų, kai buvo bendraklasių pašieptas. Tačiau pastaruoju metu patyčios paūmėjo (tam prielaidas sudarė ir

²⁰⁹ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *Juvenile Delinquency: A Sociological Approach* (Boston: Allyn & Bacon, 2010), 285.

²¹⁰ Joan McCord, Cathy Spatz Widom, and Nancy A. Crowell, “*Juvenile Crime, Juvenile Justice. Panel on Juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control*” (Washington: National Academy Press, 2001).

²¹¹ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *op. cit.*, 235–236.

²¹² Giedrė Kvieskienė, *supra* note, 11: 110.

²¹³ Auridas Pekauskas, *supra* note, 189: 95, 97.

²¹⁴ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *op. cit.*, 237.

socialinė medija). Ne tik bendramokslių patyčios, bet ir etikečių (visuomenėje vartojamų neigiamų apibūdinimų) klijavimas neigiamai veikia vaiko asmenybę. Šias etiketes klijuoja ne tik bendraamžiai, bet ir mokytojai, įvardydami vaiką „blogu“, „problemišku“, „atsilikusiu“, „priklausančiu rizikos grupei“, „nusikaltėliu“. Tokios neigiamos etiketės, veikia vaiko savęs suvokimą ir skatina formuoti atitinkamą etiketei vaiko elgesį²¹⁵. Todėl tobulinant švietimų įstaigų darbo trūkumus, svarbu ne tik didinti mokinių teisinių žinių bagažą, bet ir plėtoti ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją. W. E. Thompson ir J. E. Bynum pastebi, kad to pasiekti galima paruošiant mokytojus tinkamai taikyti prevencinius metodus klasėse, įtraukiant mokinius į visuomeninę veiklą bendruomenėse, užtikrinant popamokinių veiklų pasirinkimą²¹⁶. Kartu šios priemonės padeda mokykloje sukurti palankią aplinką moksleiviui, o, kaip nustatė T. Hirschi, mokyklas lankantys ir teigiamą požiūrį į jas turintys asmenys yra mažiau linkę įsitraukti į nusikalstamą veiką²¹⁷.

Socialinį spaudimą paaugliams daro ne tik bendraamžiai, šeima, bet ir žiniasklaida, formuodama supratimą, koks elgesys yra normalus, priimtinas²¹⁸. Tad *neigiamos žiniasklaidos įtakos mažinimas* taip pat prisideda prie ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos plėtotės. Šiam klausimui reglamentuoti Lietuvoje priimtas atskiras teisės aktas – Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, kurio tikslas reglamentuoti viešosios informacijos, darančios neigiamą poveikį nepilnamečiams, kriterijus, jos skleidimo tvarką, taip pat šios informacijos rengėjų, skleidėjų ir jų dalyvių, žurnalistų ir jų veiklos priežiūrą atliekančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę²¹⁹.

Kaip pastebi G. Sakalauskas, žiniasklaidos įtaka vaiko socializacijai šiandien nekelia abejonių. Anot autoriaus, daugelį vertybių, normų, nuostatų, elgesio pavyzdžių bei kitų socializacijos veiksnių perduoda ne tėvai ar kiti suaugusieji (autoritetai), o „tarpininkai“, dažnai žiniasklaida (televizija, laikraščiai, žurnalai, radijas, internetas ir pan.). Būtent žiniasklaidai paaugliai dažnai ir skiria daugiausia laiko²²⁰. Nors iš vienos pusės žiniasklaida siūlo identifikavimo galimybes jaunuoliams, ieškantiems savo veido ir asmenybės, iš kitos pusės, garsiai kalbama apie žiniasklaidoje vaizduojamo smurto poveikį vaiko elgesiui: matydami smurtą jie gali perimti jį kaip normalų, priimtina elgesį ar apskritai tapti jam apatiški²²¹. A. Kiškis pritaria šiai nuomonei teigdamas, jog smurto televizijoje žiūrėjimas vaikams turi

²¹⁵ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *supra* note, 209: 238.

²¹⁶ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *ibid.*, 254.

²¹⁷ Travis Hirschi, „*Causes of Delinquency*“ (Berkeley: University of California Press, 1969).

²¹⁸ Laima Bulotaitė, *Narkotikai ir narkomanija: iliuzijos ir realybė* (Vilnius: Tyto alba, 2004), 153.

²¹⁹ Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, *supra* note, 54.

²²⁰ Gintautas Sakalauskas, *supra* note, 206: 34.

²²¹ *Ibid.*, 35.

poveikį, kuris gali pasireikšti didesniu smurtavimu, taigi ir smurtiniais nusikaltimais²²². Pagrindinė priežastis, kodėl žiniasklaida taip įtaigiai veikia jaunus žmones, anot G. Kvieskienės, yra ta, jog vaikai, palyginti su suaugusiaisiais, yra lengviau paveikiami, kadangi dar neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai atskiria demonstruojamą fantazijų pasaulį nuo realybės ir pan.²²³

Anot A. Kiškio, siekiant sumažinti neigiamą žiniasklaidos poveikį, galimi įvairūs būdai ir priemonės (pvz.: televizijos industrijos subjektų kvalifikacijos kėlimas (supažindinimas su smurto televizijoje poveikio vaikams aspektais); žurnalistinės etikos ir teisės normų, reglamentuojančių viešosios informacijos rengimą ir platinimą, laikymosi užtikrinimas; televizijos žiūrėjimo laiko ribojimas; alternatyvaus vaikų užimtumo skatinimas ir kt.)²²⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai plėtoti gali būti panaudota ir ta pati žiniasklaida (pvz.: prevencinio turinio dainų tekstai, socialinės reklamos prieš narkotikų ir alkoholio vartojimą ar skatinančios atsakingą elgesį keliuose, nepilnamečių paramos tinklalapiai internete ir kt.)²²⁵. Patarimų kaip didinti žiniasklaidos vaidmenį pozityvios vaikų socializacijos srityje pateikiama ir JT Rijado gairėse²²⁶: „užtikrinant informacijos prieinamumą jaunimui, atspindint pozityvų jaunų žmonių indėlį į visuomenės gyvenimą, platinant informaciją apie jauniems asmenims visuomenėje skirtas tarnybas, mažiau rodant pornografijos, narkotikų ir prievartos, o pastaruosius vaizduojant nepalankiai, vengiant nepadorių ir žeminančių santykių vaizdavimo ir kt.“ Žinoma, šiandieniniame technologijų pasaulyje vargiai pavyks atriboti vaiką nuo televizijos, spaudos ar interneto. Tačiau, kaip pastebi A. Kiškis, tėvai tiesiogiai gali daryti įtaką tam, ką vaikai mano apie televizijoje rodomą smurtą, kaip jį vertina, kokie yra televizijos žiūrėjimo įpročiai. Gerų rezultatų galima pasiekti kartu su vaikais atrenkant laidas, aptariant žiūrimą (matytą) siužetą, taip skatinant vaikų tolerantiškumą ir neigiamo požiūrio į smurtą, kaip į problemų sprendimo būdą, ugdymą²²⁷.

Alkoholio ir narkotikų vartojimo mažinimo kryptis nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos plėtotėje yra būtina. Nors valdžios atstovai įvairiomis priemonėmis stengiasi riboti alkoholio, rūkalų ir narkotinių medžiagų prieinamumą pilnametystės nesulaukusiems asmenims, tačiau šios pastangos nepakankamos. Narkotinių medžiagų vartojimas tarp nepilnamečių yra mažiau paplitęs negu alkoholio, tačiau 2015 m. atlikto alkoholio ir kitų narkotikų tyrimo Europos mokyklose (ESPAD) duomenimis, 19,2 proc. penkiolikmečių–šešiolikmečių jau buvo išbandę

²²² Alfredas Kiškis, „Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija“, *Jurisprudencija* 59, 51 (2004): 42.

²²³ Giedrė Kvieskienė, *supra* note, 11: 148.

²²⁴ Alfredas Kiškis, *op. cit.*, 44–50.

²²⁵ William E. Thompson and Jack E. Bynum, *supra* note, 211: 285.

²²⁶ Rachel Hodgkin ir Peter Nawell, *supra* note, 197: 162.

²²⁷ Alfredas Kiškis, *op. cit.*, 50.

vienokių ar kitokių narkotinių medžiagų²²⁸. Kaip ir daugelyje šalių, Lietuvoje populiariausia nepilnamečių svaiginimosi priemonė yra alkoholis. ESPAD tyrimas atskleidė, jog 52 proc. Lietuvos trylikamečių jau yra vartoję alkoholinius gėrimus, o tarp 15–16 m. amžiaus moksleivių šis rodiklis siekė 87 proc.²²⁹ Nors asmenims iki 18 metų alkoholio pardavimas ribojamas, nepilnamečiai randa būdų kaip įsigyti jo vietinėse parduotuvėse ar kioskuose, o kontrabandinės prekybos vietose amžiaus cenzas apskritai netaikomas. Svaiginimosi priežastys įvairios: dalis nepilnamečių svaiginasi paveikti bendraamžių, nes „visi taip daro“; kiti taip elgdamiesi jaučiasi labiau suaugę ar tiesiog eksperimentuoja; treiems tai būdas susidoroti su socialinėmis ir emocinėmis problemomis²³⁰. Bręstančiam jaunuoliui alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimas pakerta motyvaciją, trikdo pažintinius procesus, prisideda prie nuotaikų kaitos, padidina nelaimingų atsitikimų ir mirties riziką²³¹. Alkoholio ir narkotikų vartojimas ne tik kenkia protinei ir fizinei nepilnamečio brandai, bet dažnai lemia nepilnamečių nepriimtina elgesį, kuris neretai perauga ir į nusikalstamą. Kaip jau minėta apžvelgiant nepilnamečių nusikalstamumo statistinius rodiklius, apie penktadalis nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių veikos padarymo metu buvo neblaivūs ar apsvaigę nuo narkotinių medžiagų. Todėl būtina ne tik atidžiau kontroliuoti svaigiųjų medžiagų prieinamumą nepilnamečiams, bet ir imtis kitų nepilnamečių nusikalstamumo ir narkomanijos prevencijos priemonių, jas taikant kuo ankstesniame amžiuje. Amerikiečių mokslininkai J. D. Hawkins, R. E. Catalano ir J. Y. Miller, apžvelgdami literatūrą ir tyrimus minėtos prevencijos rūšies srityje, pabrėžia šeimos, mokyklos, bendraamžių įtakos (tiek teigiamos, tiek neigiamos) svarbą ir veiksmingiausiomis priemonėmis laiko tas, kurios yra nukreiptos į rizikos veiksnių mažinimą, pavyzdžiui, paramos vaikui ir šeimai programos, terapija, socialinių įgūdžių ugdymas, akademinų pasiekimų skatinimas, organizaciniai pakeitimai mokyklose, skatinantys aktyvesnį mokinių įsitraukimą, didesnę visos mokyklos bendruomenės dalyvavimą, jaunimo įtraukimas į alternatyvias veiklas mokykloje ir kt.²³² I. Leliūgienės teigimu, siekiant apsaugoti vaikus nuo svaigiųjų medžiagų vartojimo, didžiausia atsakomybė tenka tėvams. „Šeimoje rodomas tinkamas pavyzdys ir išugdytos vertybės yra tas pagrindas, kuris išmoko jaunus žmones ištarti tvirtą „ne“ svaigalams“²³³. Tad alkoholio ir narkotikų vartojimo daromos žalos sveikatai, rizikos mažinimo

²²⁸ European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD), žiūrėta 2017 m. rugsėjo 4 d., <http://www.espad.org/sites/espad.org/files/TD0116475ENN.pdf>.

²²⁹ *Ibid.*

²³⁰ Michael Schumacher and Gwen A. Kurz, *The 8% Solution: Preventing Serious, Repeat Juvenile Crime* (Thousand Oaks: Sage Publications, Inc., 2000), 30.

²³¹ J. David Hawkins, Richard E. Catalano and Janet Y. Miller, “Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention“, *Psychological Bulletin* 112, 1 (1992): 64.

²³² *Ibid.*, 87–96.

²³³ Irena Leliūgienė, *supra* note, 104: 130.

bei pagalbos šaltinių klausimais šviesti reikia ne tik vaikus, bet ir tėvus, ir tai daryti turėtų policija, socialiniai pedagogai, psichologai bei kiti specialistai.

Aptartas ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptių sąrašas, be abejo, nėra baigtinis. Tačiau, kad ir kokia kryptimi būtų vykdoma prevencinė veikla, svarbiausia, kad ji prasidėtų kuo ankstesniame etape. Mokslininkai teigia, jog nusikalstamas elgesys yra suformuotas tam tikrų patirčių dar vaikystėje²³⁴. Tačiau, anot I. Jonutytės, dažniausiai vaikų problemų sprendimu susirūpinama tik paauglystėje, kai jos lemia delinkventinį paauglių elgesį, polinkį į nusikalstamumą, mokyklos nelankymą ir kt. Autorės teigimu, jei neskirsime pakankamai dėmesio ir lėšų vaikų ugdymui ankstyvojoje vaikystėje, tai turėsime papildomai investuoti į nusikalstamumo, smurto, narkomanijos, mokyklos nelankymo programas, kurios ne visada būna rezultatyvios, nes dirbama su pasekmėmis, ir gerokai pavėluotai. Todėl [...] būtina skirti didesnę dėmesį ankstyvajai prevencijai²³⁵. Amerikiečių mokslininkai, tyrinėję nepilnamečių ir suaugusiųjų nusikalstamumo sąsajas, taip pat tvirtina, jog ankstyva intervencija pasireiškus nepageidaujamam nepilnamečių elgesiui yra efektyvi priemonė užkardant šios grupės nusikalstamumą²³⁶. Tačiau Suomijos mokslininkai, tirdami nepilnamečių nusikalstamumą ir prevencinę policijos veiklą pastebėjo, kad netgi ankstyvas įsikišimas į susidariusias problemas neturės pageidautinų rezultatų, jeigu ši intervencija bus atsitiktinė ir bus reaguojama tik į rimtas problemas²³⁷. Tad siekiant teigiamų rezultatų, prevencinė veikla turėtų prasidėti kuo ankstesniame etape ir būti vykdoma kryptingai bei nefragmentiškai.

Apibendrinant galima teigti, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptys, siekiant neutralizuoti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui, sudaro ištisinę grandį, kurioje kartais prevenciniam poveikiui yra svarbus tik vienas ar keli, o kartais ir visi grandies elementai. Visų ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptių bendras bruožas yra dėmesys, skiriamas nepilnamečiams, ir nuoširdus bendravimas su jais. Šie veiksniai ir ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos organizavimas parenkant tinkamas veikimo kryptis ir užtikrinant prevencinės veiklos tęstinumą lemia teigiamą rezultatą – netinkamo, teisiškai neleistino nepilnamečių elgesio apraiškų mažėjimą.

²³⁴ Renata Giedrytė, Judita Venckevičienė ir Ieva Labanauskaitė, „*Raidos ir gyvenimo eigos kriminologiniai tyrimai užsienyje ir perspektyvos Lietuvoje: mokslo studija*“ (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014), 4.

²³⁵ Iona Jonutytė, *supra* note, 179: 5–6.

²³⁶ Rolf Loeber, David P. Farrington and David Petechuk, *supra* note, 113.

²³⁷ Leo Nyqvist “Juvenile Crime – Reactions of the Adult Society and Measures of the Parties Practicing Control” in *Juvenile Delinquency and Crime prevention*. Ahti Laitinen, Leo Nyqvist, Paivi Honkatukia and Kauko Aromaa (Turku: Turun yliopiston offsetpaino, 1994), 35.

2. SAVIVALDYBIŲ VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SKYRIŲ, KAIP ANKSTYVOSIOS NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS SUBJEKTŲ, VEIKLOS ANALIZĖ

Kaip minėta anksčiau, ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos perspektyvos yra susijusios su pagrindinių vaikų teisių užtikrinimu. R. Šalaševičiūtė ir E. Žemaitytė pažymi, kad svarbiausia, arčiausiai vaiko ir šeimos vietos savivaldos lygmenyje esanti vaiko teisių apsaugos institucija yra vaiko teisių apsaugos skyrius²³⁸, tad šio subjekto indėlis užkardant nepilnamečių nusikalstamą elgesį gali būti reikšmingas. Prieš analizuojant savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, kaip ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos subjektų, veiklą, būtina trumpai apžvelgti skyriaus veiklos reglamentavimo bazę.

2.1. Vaiko teisių apsaugos skyriaus veiklos teisinis pagrindas

Vaiko teisių apsaugos skyrius (toliau – VTAS) yra savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys, tad skyriaus veiklą reglamentuojančius teisės aktus tvirtina savivaldybės administracijos direktorius²³⁹. Lietuvos Respublikos teritorijoje yra įsteigta 60 savivaldybių²⁴⁰, taigi galimi 60 VTAS nuostatų variantų, tačiau šie nuostatai esminių skirtumų neturi, nes yra parengti remiantis 2002 m. LR Vyriausybės patvirtintais Bendraisiais vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatais²⁴¹. Bendrieji vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatai reglamentuoja savivaldybių administracijų VTAS uždavinius, funkcijas, teises, pareigas ir darbo organizavimą. Nuostatų 4 punkte nurodyta, kad VTAS paskirtis yra pagal kompetenciją įgyvendinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams ir ginti juos teisės aktų nustatyta tvarka. Šeštame punkte įvardijami svarbiausi skyriaus uždaviniai: pagal kompetenciją teisės aktų nustatyta tvarka likusių be tėvų globos vaikų teisių ir interesų apsaugos organizavimas; metodinės paramos, konsultacijų teikimas, kitas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos problemų sprendimas; savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos užtikrinimas; pasiūlymų dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos, vaiko globos (rūpybos) ir teisės pažeidimų prevencijos

²³⁸ Rimantė Šalaševičiūtė ir Eivilė Žemaitytė, *Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje* (Kaunas: UAB „V3 studija“), 30.

²³⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo ir įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.157 straipsnio 2 dalies, 3.163 straipsnio 3 dalies ir 3.178 straipsnio 2 dalies nuostatas“, *Valstybės žinios* 120, 5415 (2002), 3 p.

²⁴⁰ Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas, *Valstybės žinios* 60, 1183 (1994), 4 str.

²⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo ir įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.157 straipsnio 2 dalies, 3.163 straipsnio 3 dalies ir 3.178 straipsnio 2 dalies nuostatas“, *op. cit.*

gerinimo savivaldybės teritorijoje teikimas atitinkamoms valstybės, savivaldybės institucijoms ir įstaigoms; bendradarbiavimas su valstybės, savivaldybės institucijomis ir įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir bendruomenėmis vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos klausimais.

Svarbiausias tarptautinis dokumentas, kuriuo savo veikloje vadovaujasi VTAS, yra JT vaiko teisių konvencija²⁴². Anot V. Ž. Jonynienės, ši konvencija unikali tuo, kad tai pirmasis tarptautinis dokumentas, apimantis tokį platų ir išsamų žmogaus teisių spektrą – vaiko pilietines ir politines, ekonomines, socialines bei kultūrinės teises²⁴³. Iš esmės visos JT vaiko teisių konvencijoje apibrėžtos teisės gali būti sugrupuotos į keturias kategorijas: vaiko aprūpinimas (apima pagrindinę vaikų teisę išgyventi ir jų teisę į visapusišką raidą), apsauga (liudijama vaikų teisė būti laisviems nuo visų formų smurto), dalyvavimas (pripažįstama vaikų teisė reikšti savo požiūrius, dalyvauti bendruomenės veikloje) ir propagavimas (reikalaujama skleisti informaciją apie konvenciją tiek vaikams, tiek suaugusiems)²⁴⁴. Nors konvencija turi tarptautinio susitarimo statusą, tačiau teisiškai neįpareigoja valstybinės valdžios ar profesionalų, kol šalis dalyvės neįtraukia jos nuostatų į savo šalių teisėtvarką²⁴⁵. Kaip jau minėta, Lietuva JT vaiko teisių konvenciją ratifikavo 1995 m. liepos 3 d. Tuo metu pradėta formuoti Lietuvos teisės aktų ir institucijų sistema, susijusi su vaiko teisių apsauga, o minėta Vaiko teisių konvencija tapo VTAS veiklos pamatu.

Apžvelgiant nacionalinius teisės aktus, pirmiausia išskirtinas LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas²⁴⁶. Įstatyme be pagrindinių vaiko teisių, laisvių bei pareigų, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo garantijų taip pat nustatoma vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir šių institucijų veiklos teisiniai pagrindai. Įstatymo 60 straipsnyje VTAS nurodomas kaip vienas vietos savivaldos subjektų, garantuojančių vaiko teisių apsaugą ir rengiančių bei įgyvendinančių vaikų teisės pažeidimų prevencijos priemones savivaldybėse. 61 straipsnyje įtvirtinta VTAS atstovų prievolė dalyvauti savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos veikloje. Įstatyme taip pat įtvirtinama fizinių (ar juridinių) asmenų (įskaitant asmenis, atliekančius savo tiesioginio darbo funkcijas, pvz.: gydytojus, socialinius darbuotojus ir kt.) pareiga informuoti policiją ir (ar) VTAS apie vaiką, kuris galimai nukentėjo nuo nusikalstamos veikos. Kai tėvai (arba kitas teisėtas vaiko atstovas) smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, Vaiko teisių

²⁴² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“, *supra* note, 50.

²⁴³ V. Živilė Jonynienė „Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos“, *Acta paedagogica vilnensia* 15 (2005): 131.

²⁴⁴ Ruth Stark ir kt. *Socialinis darbas ir vaiko teisės: profesinio rengimo mokomoji knyga apie JT Konvenciją* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008), 21–22.

²⁴⁵ *Ibid.*, 13.

²⁴⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, *supra* note, 51.

apsaugos pagrindų įstatymas numato pareigą VTAS (ar VTAS kartu su policija) nedelsiant paimti vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoti jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Įstatyme taip pat įtvirtinta nuostata, kad tėvams, turintiems nepilnamečių vaikų, disponuojant turtu, būtina vaiko teisių apsaugos institucijos išvada, kad tokie sandoriai neprieštarauja vaiko interesams.

Ne retai VTAS specialistams tenka vadovautis LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymu²⁴⁷, kuriuo siekiama sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir elgesio problemų turinčio vaiko socializacijai, ugdymui bei švietimo ir kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, padėsiančią vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą. Šis įstatymas nustato vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros principus, vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemones, šių priemonių skyrimo, pratęsimo, pakeitimo, panaikinimo pagrindus ir tvarką, taip pat vaiko vidutinės priežiūros priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą – vykdymo vaikų socializacijos centruose svarbiausias nuostatas. Remiantis įstatymo nuostatomis, VTAS teikia išvadą dėl vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės skyrimo, pratęsimo, pakeitimo ar panaikinimo, išklauso vaiko nuomonę šiuo klausimu. Taip pat VTAS bendradarbiauja ir / ar teikia informaciją vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės vykdytojui.

Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas²⁴⁸ nustato juridinių asmenų, kurių teisinė forma yra šeimyna, steigimą, valdymą, teises, pareigas ir atsakomybę, lėšas ir turtą, taip pat šeimynų reorganizavimą, pertvarkymą ir likvidavimą. Remiantis įstatymo nuostatomis, VTAS teikia išvadą apie steigiamos šeimynos tinkamumą tapti vaikų globėju (rūpintoju), teikia šeimynai metodinę pagalbą vaiko globos (rūpybos) klausimais. Šeimyną reorganizuojant ar likviduojant, VTAS teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja (prireikus) buvusios šeimynos globotų (rūpintų) vaikų globos (rūpybos) vietos pakeitimą ir kitų globėjų (rūpintojų) paskyrimą. VTAS taip pat prižiūri šeimynos vykdomą globą (rūpybą).

LR civiliniame kodekse²⁴⁹ įtvirtinti vaiko laikinosios ir nuolatinės globos bei rūpybos pagrindai bei VTAS pareiga nustatyti vaikus, kuriems reikalinga globa (rūpyba), tvarkyti tokių vaikų apskaitą, organizuoti ir vykdyti vaiko globos (rūpybos) priežiūrą. VTAS, gavęs informaciją apie vaiką, kuriam reikalinga globa (rūpyba), privalo užtikrinti laikinosios globos (rūpybos) jam paskyrimą per tris dienas. VTAS gali inicijuoti tėvų valdžios apribojimą ar apribojimo panaikinimą. Registruojant vaiko, kurio tėvai nežinomi, gimimą, VTAS vaikui suteikia vardą.

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, *supra* note, 52.

²⁴⁸ Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas, *Valstybės žinios* 25, 1176 (2010).

²⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *supra* note, 53.

LR civilinis kodeksas taip pat reglamentuoja VTAS teises ir pareigas, susijusias su santuokinio amžiaus sumažinimu, nepilnamečio sudarytos santuokos pripažinimu negaliojančia. Kodekse numatyti atvejai, kada sprendžiant ginčus privalomas VTAS dalyvavimas (ginčiuose dėl vaikų; nagrinėjant bylą dėl tėvų valdžios apribojimo ar apribojimo panaikinimo; sutuoktinių, turinčių bendrų nepilnamečių vaikų, skyrybų atveju; nustatant tėvystę ar ginčijant tėvystę (motinystę).

LR civilinio proceso kodekse²⁵⁰ reglamentuojamas VTAS dalyvavimas ir / ar išvadų teikimas globos ir rūpybos procese, perduodant vaikus išieškotojui, nepilnamečio liudytojo apklausoje, nagrinėjant ginčus dėl tėvystės (motinystės) nuginčijimo, tėvų valdžios apribojimo, nepilnamečio pripažinimo veiksniu, įvaikinimo.

LR administracinių nusižengimų kodeksas²⁵¹ numato asmenų atsakomybę už nepranešimą atsakingiems subjektams (tarp jų ir VTAS) apie tėvų, kitų teisėtų vaiko atstovų ir kitų asmenų daromus vaiko teisių pažeidimus; pasišalinusio iš globos įstaigos, socializacijos centro ar pabėgusio iš šeimos vaiko buvimo vietą; melagingos informacijos apie be tėvų globos likusius nepilnamečius, taip pat apie būtinumą ginti jų teises ir interesus suteikimą VTAS, kliudymą nustatyti vaiko globą (rūpybą).

LR baudžiamojo proceso kodekse²⁵² įtvirtintos nuostatos, susijusios su VTAS dalyvavimu nepilnamečio liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo ar kaltinamojo apklausoje ar tam tikrais atvejais suimant nepilnamečių.

LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme VTAS kaip atskiras subjektas neišskiriamas, tačiau vaiko teisių apsaugos kontrolieriui numatyta teisė koordinuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, kitų juridinių ir fizinių asmenų veiksmus sprendžiant su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga ir užtikrinimu susijusius klausimus bei skatinti bendradarbiavimą tarp žinybų. Minėtoms institucijoms numatyta pareiga teikti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sudarytoms darbo grupėms, komisijoms jų prašymu reikiamą informaciją ir kitą medžiagą darbo grupių, komisijų nagrinėjamais (rengiamais) klausimais²⁵³.

Iš kitų teisės aktų išskiriami Vaiko globos organizavimo nuostatai,²⁵⁴ reglamentuojantys Lietuvos Respublikos teritorijoje likusio be tėvų globos vaiko bendruosius laikinosios ir

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios* 36, 1340 (2002).

²⁵¹ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas, *TAR* 11216 (2015).

²⁵² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).

²⁵³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, *Valstybės žinios* 50, 1432 (2000): 12 str. 1 d. 13 p., 14 str. 3 d.

²⁵⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. 806 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios* 80, 4165 (2012).

nuolatinės globos (rūpybos) bei vaiko globos (rūpybos) organizavimo pagrindus nepriklausomai nuo vaiko globos (rūpybos) formos ir numatantys, kad vaiko globos (rūpybos) nustatymą organizuoja likusio be tėvų globos vaiko gyvenamosios arba radimo vietos savivaldybės administracijos VTAS. Taip pat Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai,²⁵⁵ kurie reglamentuoja Lietuvos Respublikos teritorijoje likusio be tėvų globos vaiko laikinosios globos (rūpybos) skubų, planuotą ir tėvų prašymu nustatymą, vaiko laikinosios globos (rūpybos) vietos ir vaiko globėjo (rūpintojo) keitimą, vaiko laikinosios globos (rūpybos) priežiūrą ir vaiko laikinosios globos (rūpybos) pabaigą ir nustato su šia veikla susijusias VTAS teises bei pareigas. Šeimynų nuostatai²⁵⁶ reglamentuoja juridinio asmens šeimynos steigimui būtinus dokumentus, vaikų globą (rūpybą) šeimynoje, šeimynos veiklos organizavimo tvarką, šeimynos veiklos priežiūrą bei atskaitomybę ir VTAS vaidmenį šiame procese. Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašas²⁵⁷ reglamentuoja galimų įvaikinti vaikų apskaitą, norinčių įvaikinti subjektų apskaitą, informacijos apie galimus įvaikinti vaikus teikimo asmenims, įrašytiems į norinčių įvaikinti asmenų sąrašus, tvarką, taip pat veiksmus, teismui priėmus sprendimą įvaikinti, ir nustato su tuo susijusias VTAS teises bei pareigas.

Apibendrinant galima teigti, kad VTAS veiklos teisinį pagrindą sudaro JT vaiko teisių konvencija, o VTAS veiklą reglamentuojančių nuostatų galima rasti įvairiuose – tiek įstatyminiuose, tiek poįstatyminiuose – nacionaliniuose su vaiko teisių apsaugos reglamentavimu susijusiuose teisės aktuose.

2.2. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas – įvertinti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmenį ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos srityje ir pateikti rekomendacijas šios veiklos tobulinimui.

Tyrimui vykdyti pasirinkti empiriniai metodai: pagrindinis – ekspertų anketavimas, ir papildomas – ekspertų interviu.

Anot R. Tidikio, anketinis metodas yra vienas populiariausių sociologinio tyrimo metodų, nes pateikus keletą klausimų, galima gauti daugybę informacijos²⁵⁸. Be to, anketavimo metodas nereikalauja didelių laiko ir išteklių sąnaudų. Pasirenkant ekspertų anketavimą kaip

²⁵⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gruodžio 3 d. įsakymas Nr. A1-548 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr. 56 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“, *Valstybės žinios* 141, 7286 (2012).

²⁵⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. A1-294 „Dėl šeimynų nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 78, 4042 (2010).

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 10 d. nutarimas Nr. 1422 „Dėl įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 90, 3856 (2002).

²⁵⁸ Rimantas Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003), 474.

pagrindinį tyrimo metodą, iš anksto buvo numatyti ne tik jau aptarti pasirinkto metodo privalumai, bet ir galimi trūkumai, pavyzdžiui, anketų negrįžtamumas. Naudota atvirų klausimų anketa, leidžianti respondentui pateikti išsamią informaciją apie VTAS vykdomą veiklą, pasidalinti savo patirtimi bei reikšti nuomonę anketoje pateiktais klausimais (žr. „Priedas“). Pateikta 10 klausimų. Klausimai suformuluoti remiantis šio magistro baigiamojo darbo pirmajame skyriuje pateiktais mokslininkų teiginiais, idėjomis bei jų apibendrinimais.

Siekiant įvertinti bendrą respondentų-ekspertų charakteristiką, pirmiausia anketoje prašyta prisistatyti: neatskleidžiant vardo ir pavardės nurodyti užimamas pareigas, išsilavinimą bei darbo Vaiko teisių apsaugos skyriuje stažą. Kitais anketoje pateikiamais klausimais siekta išsiaiškinti šiuos klausimus: kokiose nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse ir / ar programose dalyvauja VTAS; kurios iš šių priemonių (programų) galėtų būti priskiriamos ankstyvajai prevencijai; koks jų prieinamumas ir poveikis nepilnamečiams; prašyta įvertinti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių (programų) įgyvendinimo efektyvumą.

Papildomas tyrimo metodas – ekspertų interviu. Interviu, kaip teigia R. Tidikis, yra vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų, kai reikiamos žodinės informacijos gaunama tiesioginiu kryptingu interviu su respondentu²⁵⁹. Naudotas pusiau standartizuotas interviu metodas, kurio metu remtasi į anketą įtrauktais klausimais, tačiau kartu respondentui suteikiant laisvę atsakinėjant į parengtus klausimus pateikti papildomos informacijos, o klausėjui – užduoti papildomus į planą neįrašytus klausimus, taip surenkant daugiau tyrimui reikšmingos informacijos. Interviu metodu informacija rinkta Šilalės rajono savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriuje.

Tyrimas atliktas 2015 m. vasario mėnesį. Anketos išdalytos šešiasdešimčiai Lietuvos savivaldybių struktūrose esančių Vaiko teisių apsaugos skyrių. Sugrįžo 31,7 proc., tai yra 19, užpildytų anketų. Keturias anketas užpildė asmenys, kurie nelaikytini ekspertais – jų pateikta informacija atmesta ir toliau nevertinama, todėl analizuojami penkiolikos anketų duomenys, kas sudaro ketvirtadalį visų išdalytų anketų.

Tyrimo metu surinkti duomenys apdoroti taikant turinio (angl. *content*) analizės metodą. Vertinant tyrimo rezultatus taikytas kritikos metodas.

Aprašant tyrimą buvo siekta neatskleisti duomenų, kurie padėtų identifikuoti tyrime dalyvavusius VTAS, todėl tyrimo eigoje respondentai žymimi lotyniškos abėcėlės raidėmis nuo A iki O.

A – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 33 metų darbo VTAS stažą.

²⁵⁹ Rimantas Tidikis, *supra* note, 255: 464–465.

B – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, nenurodžiusi darbo VTAS stažo, tačiau iš anketoje pateiktos informacijos laikytina eksperte.

C – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 21 metų darbo VTAS stažą.

D – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 13 metų darbo VTAS stažą.

E – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 20 metų darbo VTAS stažą.

F – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vyriausioji specialistė, turinti 17 metų darbo VTAS stažą.

G – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 10 metų darbo VTAS stažą.

H – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vyriausiasis specialistas, turintis 7 metų darbo VTAS stažą.

I – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 18 metų darbo VTAS stažą.

J – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 16 metų darbo VTAS stažą.

K – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 20 metų darbo VTAS stažą.

L – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 25 metų darbo VTAS stažą.

M – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 20 metų darbo VTAS stažą.

N – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 20 metų darbo VTAS stažą.

O – savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja, turinti 19 metų darbo VTAS stažą.

2.3. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

Pirmuoju klausimu, siekiant įvertinti bendrą respondentų-ekspertų charakteristiką, buvo prašoma prisistatyti: neatskleidžiant vardo ir pavardės ***nurodyti užimamas pareigas, išsilavinimą bei darbo Vaiko teisių apsaugos skyriuje stažą***. Didžioji dalis – 86,7 proc. (trylika) respondentų – užėmė VTAS vedėjo pareigas; likusi dalis – vyriausieji skyriaus specialistai. Visi respondentai

nurodė turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą. Iš respondentų, nurodžiusių kvalifikacinį laipsnį ir išsilavinimo sritį (11 respondentų), visi buvo įgiję magistro kvalifikacinį laipsnį: 81,8 proc. socialinių mokslų, 18,2 proc. – humanitarinių mokslų krypties. Darbo stažas Vaiko teisių apsaugos skyriuje svyravo nuo 7 iki 33 metų; vidurkis – 18,5 metų.

Antruoju klausimu siekta išsiaiškinti, *kokiose nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose kaip vykdančias subjektas (ar vienas iš vykdančių subjektų) dalyvauja Vaiko teisių apsaugos skyrius*. Respondentų pateikti atsakymai susisteminti 3 lentelėje. Apklausoje dalyvavę respondentai atkreipė dėmesį, kad dažniausiai VTAS tiesiogiai prevencinių priemonių / programų nevykdo, tačiau kaip partneriai dalyvauja įvairiuose projektuose, organizuojamuose vaikų dienos centrų, policijos komisariatų, šeimos ir krizių centrų, vaikų ir jaunimo užimtumo centrų, VšĮ „Gelbėkit vaikus“ ir kitų subjektų. Didžioji dalis šių projektų yra nukreipta į nepilnamečių užimtumo skatinimą bei pagalbą, paramą problemų turinčiai šeimai. Rūpinantis nepilnamečių užimtumu, organizuojamos vasaros stovyklos, ekskursijos, išvykos, visuomeniniai renginiai, konkursai, jaunųjų lyderių ugdymo programos, įvairūs popamokiniai užsiėmimai. Padedant šeimai, su tėvais ar globėjais (rūpintojais) aptariamos paauglių ir jaunimo problemos, primenamos tėvų pareigos rūpintis vaiku, teikiamos socialinės paslaugos, organizuojamos tėvystės įgūdžių ugdymo programos ar mokymai tėvams ir kt.

VTAS specialistai tiek kaip iniciatoriai, tiek kaip partneriai organizuoja pokalbius su vaikais, dažnai jau turinčiais elgesio problemų. Ši priemonė anketose paminėta septynis kartus. Tokių pokalbių metu stengiamasi vaikus motyvuoti, rekomenduojamos užimtumo veiklos, aptariamos konkrečios situacijos, vaikų atsakomybė, pareigos, apžvelgiami vaikams rūpimi klausimai, jiems teikiama socialinė psichologinė pagalba. Respondentai taip pat nurodė šešias priemones, nukreiptas į smurto ir patyčių prevenciją mokyklose ir artimojoje aplinkoje.

VTAS darbuotojai pakviesti mokyklų, savo iniciatyva arba su partneriais veda informacinius renginius ir pokalbius su moksleiviais švietimo įstaigose. Šių renginių temų spektras įvairus: vaiko teisės bei pareigos, tolerancija, smurtas ir kt. Respondentų atsakymuose identifikuotos keturios tokios priemonės. Keturių savivaldybių VTAS darbuotojai nurodė, jog specialistams, dirbantiems su vaikais, organizuoja seminarus ar konsultacijas vaikų užimtumo, socialinių paslaugų teikimo, nusikalstamumo, sveikatinimo ir kt. klausimais. Darbą savivaldybės Vaiko gerovės komisijoje, kurioje skiriamos minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės nepilnamečiams, trys respondentai įvertino kaip prevencinę veiklą. Vienas respondentas pažymėjo, kad VTAS nepilnamečių nusikalstamumo prevencinę veiklą vykdo ne tik siekdami įtraukti jaunimą į įvairias užimtumo veiklas, bet ir prisidedami prie projektų, sudarančių galimybes jaunimui įsidarbinti. Tarp respondentų pateiktų atsakymų kaip nusikalstamumo

prevenčinė priemonė nurodyta viena alkoholio bei psichotropinių medžiagų vartojimo prevenčinė programa.

Pažymėtina, jog vienas respondentas nurodė, kad VTAS apskritai nedalyvauja vykdamant nepilnamečių nusikalstamumo prevenčinę veiklą.

3 lentelė. Apklauso dalyvių nurodytos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos, kuriose kaip vykdamantis subjektas (ar vienas iš vykdančių subjektų) dalyvauja VTAS ir dažniausiai paminėti šių priemonių organizatoriai

Priemonė / programa	Pasikartojimo dažnis
Nepilnamečių užimtumo projektai	19
Pagalba, parama šeimai	17
Pokalbiai su vaikais	7
Patyčių ir smurto prevencija	6
Šviečiamieji renginiai mokyklose	4
Seminarai (konsultacijos) specialistams, dirbantiems su vaikais	4
Darbas savivaldybės Vaiko gerovės komisijoje	3
Jaunimo įdarbinimo projektai	1
Alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimo prevencija	1
Priemonę / programą organizuojantis subjektas	Pasikartojimo dažnis
Vaikų dienos centras	4
Vietos policijos komisariatas	4
Krizių ar šeimos centras	4
Vaikų ir jaunimo užimtumo centras	3
VŠĮ „Gelbėkit vaikus“	2

Trečiojo anketos klausimo tikslas buvo nustatyti, kokią *darbo su nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėmis / programomis patirtį* turi respondentai. Deja, rengiant anketą, šis klausimas buvo suformuluotas netinkamai, kas lėmė tai, jog tyrimo dalyviai jį suvokė nevienareikšmiškai. Vieni nurodė patirtį metais; kiti respondentai pamanė, jog klausama apie darbo laiko dalį, kurią jie skiria nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai, ir atsakymą pateikė procentais ar kartais per savaitę. Respondentų atsakymai pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Apklauso dalyvių atsakymai į trečiąjį anketos klausimą: „Kiek laiko konkrečiai Jūs dirbate su nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėmis / programomis“?

Respondento šifras	Respondento darbo stažas metais	Respondentų atsakymai į trečiąjį anketos klausimą
A	33	Tai nėra pagrindinė Vaiko teisių apsaugos skyriaus veikla. Dažniau esame projektų partneriai, svečiai, todėl įvardinti šiai veiklai skiriamą laiką yra sunku.
B	Nenurodė	Epizodinė veikla vyksta apie 5 metus
C	21	21 metai

D	13	10 proc. darbo laiko
E	20	15 metų
F	17	9 metai
G	10	8 metai
H	7	7 (nuo pat pirmųjų darbo metų)
I	18	5 metai
J	16	Pastoviai
K	20	10 proc. darbo laiko
L	25	Su nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėmis / programomis nedirbame
M	20	10 metų
N	20	2–3 kartai per savaitę.
O	19	Visuomet, nes veiklos yra susijusios

Dėl respondentų atsakymų įvairovės, gautus duomenis susisteminti sudėtinga, bet iš dalies apibendrinti galima. Respondentų, pateikusių atsakymus metais (6 respondentai), darbo trukmės su prevencinėmis priemonėmis / programomis patirties intervalas yra nuo 5 iki 21 metų. Iš respondentų, nurodžiusių laiko, skiriamo nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai dalį procentais ar kartais per savaitę (trys respondentai), atsakymų, akivaizdu, jog jie tik nedidelę savo darbo laiko dalį skiria prevencinei veiklai. Vienas respondentas prevencinei veiklai skiriamo laiko apskaičiuoti negalėjo akcentuodamas, jog tai nėra pagrindinė VTAS veikla. Dar vienas tyrimo dalyvis nurodė, kad su nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėmis / programomis apskritai nedirba. Tuo tarpu keturi respondentai nurodė, jog prevencine veikla užsiima nuolat arba nuo darbo VTAS pradžios, o jų pateikti atsakymai leidžia daryti prielaidą, jog vykdoma prevencinė veikla yra glaudžiai susijusi su tiesioginių pareigų atlikimu.

Ketvirtuoju anketos klausimu siekta išsiaiškinti, *kurios iš priemonių / programų, ekspertų paminėtų atsakant į antrąjį klausimą, galėtų būti priskirtos ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai*. Gauti duomenys susisteminti 5 lentelėje.

Penki respondentai nurodė, kad visos arba dauguma jų išvardytų priemonių priskirtinos ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Dažniausiai kaip ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija buvo vertinamos veiklos, orientuotos į nepilnamečių užimtumą ir pagalbą, paramą šeimai. Respondentų atsakymuose buvo identifikuota atitinkamai keturiolika ir trylika tokių priemonių. Kaip ankstyvoji prevencija laikytinos ir visos šešios ekspertų nurodytos priemonės, kurių metų organizuojami pokalbiai su pačiu vaiku. Taip pat keturios patyčių ir smurto prevencinės priemonės bei trys šviečiamieji projektai. Kitos antrame klausime ekspertų nurodytos priemonės kaip ankstyvoji prevencija vertintos rečiau.

5 lentelė. Apklaustos dalyvių nurodytos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos, kurios galėtų būti priskirtinos ankstyvajai prevencijai

Priemonė / programa	Pasikartojimo dažnis
Nepilnamečių užimtumo projektai	14
Pagalba, parama šeimai	13
Pokalbiai su vaikais	6
Patyčių ir smurto prevencija	4
Šviečiamieji renginiai mokyklose	3
Darbas savivaldybės Vaiko gerovės komisijoje	1
Seminarai (konsultacijos) specialistams, dirbantiems su vaikais	1
Jaunimo įdarbinimo projektai	1
Alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimo prevencija	1

Penktuoju klausimu ekspertų prašyta įvertinti, *ar šių ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų prieinamumas yra užtikrinamas visiems nepilnamečiams*. Penki iš keturiolikos į šį klausimą atsakiusių respondentų teigia, jog minėtos priemonės yra pasiekiamos visiems nepilnamečiams, kuriems jų reikia, ar bent tiems, kurių problemos žinomos VTAS darbuotojams. Tik, kaip pastebi respondentė G, trūksta pačių nepilnamečių iniciatyvos ir geranoriškumo dalyvauti šiose priemonėse.

Vis dėlto didžioji dalis – devyni – apklaustųjų nurodė, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos programų prieinamumas nėra užtikrinamas visiems nepilnamečiams. Respondentų paprašius įvardyti galimas to priežastis, šeši jų pirmiausia akcentavo kvalifikuotų specialistų, ypač vaikų psichologų, psichiatrų, psichoterapeutų trūkumą. Dėl to, kaip pastebi respondentė F, valstybės lėšomis finansuojamų specialistų paslaugų tenka laukti ilgoje eilėje, kas lemia tai, jog vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų, laiku negauna pagalbos, o laukdami eilėje apsilankyti pas specialistus, neretai įvykdo ir nusikaltimus. Tos pačios respondentės nuomone, tėvai, laiku negaunantys pagalbos, negeba padėti vaikui.

Kita reikšminga priežastimi, lemiančia ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų neprieinamumą, respondentai laiko jas įgyvendinančių subjektų (organizacijų, vaikų dienos centrų, vaiko raidos centrų ir kt.), ar apskritai pačių priemonių stoką, ypač kaimiškose vietovėse. Šį požiūrį išreiškė penki respondentai. Anot respondentės A, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme numatyta minimalios priežiūros priemonė – įpareigojimas dalyvauti socialinio ugdymo, reabilitacijos, integracijos, prevencijos, edukacinėse ir kitose programose – atrodo patraukliai, tačiau yra retai taikoma, nes rajone nėra tokių programų pasiūlos. Respondentė J taip pat pasigenda įstaigų, kuriose būtų teikiama pagalba, vykdoma nepilnamečio socializacija, formuojami normalaus elgesio įgūdžiai.

Dalis respondentų pabrėžė lėšų trūkumo klausimą. Ekspertai paminėjo ne tik aptariamų priemonių / programų finansavimo nepakankamumą, bet ir pačių šeimų finansinius sunkumus. Pavyzdžiui, respondentė A pastebi, kad „socialiai pažeidžiamų grupių vaikai neturi materialinių galimybių pramogoms ir išvykoms. Be to, vasaros metu švietimo įstaigos atostogauja, liepos–rugsjūčio mėnesiais vaikų užimtumu nelieka kam rūpintis, o vasaros stovyklų kaštai yra per dideli daugeliui mažas ar vidutines pajamas turinčių šeimų“.

Trys respondentai atkreipė dėmesį į tai, kad į nepilnamečiams siūlomas programas vaikus gana sunku įtraukti. Du respondentai pastebėjo, kad dauguma nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių orientuotos į nepilnamečius, linkusius nusikalsti ar jau nusikaltusius, arba socialinės rizikos šeimų vaikus, o ne į pavienius vaikus, kuriuose dar tik pastebimos netinkamo elgesio apraiškos. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės, anot respondentų, yra mažiau prieinamos kaimiškose vietovėse gyvenantiems vaikams, nes sudėtinga užtikrinti susisiekimą.

Aptartos respondentų nurodytos priežastys susistemintos 6 lentelėje.

6 lentelė. Apklauso dalyvių nurodytos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų neprieinamumo nepilnamečiams priežastys

Priemonė / programa	Pasikartojimo dažnis
Žmogiškųjų išteklių, kvalifikuotų specialistų stoka	6
Priemonės įgyvendinančių subjektų stoka	5
Lėšų trūkumas	4
Sunku įtraukti, motyvuoti pačius nepilnamečius	3
Priemonės orientuotos į nepilnamečius, linkusius nusikalsti ar jau nusikaltusius arba socialinės rizikos šeimų vaikus	2
Kaimo vaikams neužtikrinamas susisiekimas	2

Šeštuoju klausimu respondentų prašyta pasidalyti *pastebėjimais apie nepilnamečius, kurie dalyvauja ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose*. Respondentė F pastebi, kad dažnas į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos programas įtraukiamų nepilnamečių turi įvairių sutrikimų, o vaikų tėvai neatpažįsta šių problemų, neturi žinių kaip tokius vaikus tinkamai auklėti ir ugdyti. Anot respondentės O, tokie vaikai jaučiasi neįvertinti savo artimiausioje aplinkoje: šeimoje, ugdymo įstaigose, tarp bendraamžių, tuomet jie ieško savirealizacijos galimybių kitoje terpėje, kuri juos priima. Pasak respondentės J, tokie vaikai imlūs neigiamai draugų įtakai, dėl situacijos yra linkę kaltinti aplinkinius, sąlygas šeimoje, tik ne save. Respondentė J nurodė: „Mano nuomone, vaikas, kuriam reikalinga pagalba, dažnai pats jau nebesugeba išsikapstyti iš savo bėdų, todėl jam didžiausia atspara tampa šeima, tačiau jei ir ten nesulaukia pagalbos, jo resocializacijos procesas gali užtrukti. Daugiausiai problemišku vaikų yra iš globos namų, kur nėra šeimos palaikymo“.

Respondentė K pastebi, jog kartais vaikai šalinasi pagalbos: „kai kurie paaugliai vengia psichologo konsultacijų, nes turi išankstines neigiamas nuostatas, o ši tendencija ypač pastebima kaimiškose vietovėse gyvenančių nepilnamečių tarpe“.

Tačiau dažniausiai tyrimo dalyviai nurodė, kad nepilnamečiams trūksta motyvacijos dalyvauti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose. Respondentė J: „Tokių vaikų labai silpna motyvacija ką nors keisti“. Respondentė M: „Dalyvauja, nes kažkas liepė“. Respondentė B taip pat nurodė, kad motyvuotas jaunimas dalyvauja visur, o sunkiau įtraukti tuos, kuriems niekas neįdomu. Respondentės E pastebėjimu, ypač pasyviai į organizuojamas veiklas reaguoja tie vaikai, kurių elgesyje jau pastebimas polinkis į nusikalstamumą.

Atsakydami į septintąją anketos klausimą, respondentai dalijosi pastebėjimais apie ***pokyčius nepilnamečių elgesyje jiems įsitraukus į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas***. Nors pasitaikė ir skeptiškų vertinimų, vis dėlto dauguma tyrimo dalyvių nurodė sulaukiantys teigiamų rezultatų.

Respondentės O pastebėjimu, jeigu yra teikiama kompleksinė pagalba, nepilnametis realizuoja savo turimus teigiamus gebėjimus, jis jaučiasi įvertintas, jo elgesys pastebimai pasikeičia teigiama linkme. Padidėjusią savivertę ir pasitikėjimą savimi kaip dažniausiai pastebimus teigiamus pokyčius įvardijo ir kiti tyrime dalyvavę ekspertai. Respondentė K: „Vaikai įgauna pasitikėjimo savimi – sustiprėja savęs vertinimas, dėl to jie geriau jaučiasi ir neturi poreikio skriausti silpnesnių, nereikia ieškoti „gatvės“ palaikymo, draugai daro mažesnę neigiamą įtaką“. Respondentė E: „Vaikai, kurie aktyviai dalyvauja veikloje, įgyja kultūringo bendravimo įgūdžių, didėja jų savivertė, pasitikėjimas savimi, suvokia, kad yra reikalingas ir svarbus“.

Respondentė A pastebi, kad vaikų dienos centrus lankantys vaikai yra labiau organizuoti, vieningesni ir dažnais atvejais turi platesnį akiratį negu jokia popamokine veikla neužsiimantys atokesnėse vietovėse gyvenantys vaikai. Be to, kaip teigia respondentė F, dalyvaujant dienos centrų organizuojamose veiklose pagerėja tarpusavio santykiai šeimoje, mokykloje, vaikas tampa ramesnis, ne toks impulsyvus, išmoksta kontroliuoti emocijas, veiksmus.

Respondentė M atkreipia dėmesį, jog vien subjektų, vykdančių ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas pastangų siekiant teigiamų pokyčių vaikų elgesyje nepakanka – būtinas ir tėvų indėlis. Anot jos, jei tėvai suinteresuoti ir taip pat dirba ta linkme, vaikui sekasi geriau. Ir atvirkščiai – jei tėvai nesuinteresuoti, pokyčiai vaiko elgesyje vyksta vangiau. Respondentė J yra panašios nuomonės: „Būtina, kad visa šeima žinotų, ką reikia daryti, kad vaiko elgesys pagerėtų. O jeigu šeimoje nėra pavyzdžio, nėra noro padėti

vaikui, tai VTAS lieka vienas mūšio lauke ir vaiko resocializacijos šansai sumažėja. Įsitraukus tėvams, vaikas turi atspirtį ir jo elgesys sparčiau taisosi“.

Tačiau, nors kai kurių vaikų elgesys pakinta tinkama linkme, respondentės J pastebėjimu, dalis nepilnamečių galiausiai patenka į socializacijos centrus, kuriuose, anot respondentės D, pasiekiamas priešingas rezultatas, nes čia vaikai, jos nuomone, tik dar labiau skatinamai nusikalsti.

Aštuntuoju klausimu respondentų klausta, kokie būtų jų *pastebėjimai dėl pačių jaunuolių požiūrio į šias ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas*. Tyrimo dalyviai pastebi, jog vieni nepilnamečiai į siūlomas priemones / programas žvelgia pozityviai ir įsitraukia noriai, kiti tokią veiklą vertina skeptiškai ir dalyvauja pasyviai. Keletas respondentų atkreipė dėmesį, kad vaikų požiūris į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas priklauso ir nuo jų amžiaus. Respondentė A teigia: „Programose noriai dalyvauja pradinių klasių moksleiviai ir vaikai iki 10–11 metų. Sudėtinga sudominti ir užimti paauglius, ypač 14–18 metų jaunimą. Šio amžiaus nepilnamečiai yra potencialūs teisėtvarkos pažeidėjai, kai iš nuobodulio ir neturėjimo ką veikti prasimano visokių negatyvių veiklų, užsiima patyčiomis ir pan.“ Respondentė N pastebi panašias tendencijas: „Sunkiausia dirbti su 16–18 metų jaunuoliais, nes jie vadovaujasi jau suformuotu elgesiu, kurį sunku pakeisti“. Respondentė J pasidalija patirtimi, jog dažnai susiduria su abejingu nepilnamečių požiūriu, o iš vėlyvesnio paauglystės amžiaus jaunuolių neretai sulaukia ir ironiško klausimo „ką jūs man padarysite?“

Respondentai B, D, E pažymi, jog nepilnamečius gana sunku sudominti dalyvauti aptariamose priemonėse ar programose; prevencines veiklas vaikai vertina pasyviai ir pasireiškia neigiamas jų požiūris, kad „niekas nepadeda“. Tačiau respondentės D ir M pastebi, jog vaikai pozityviau vertina priemones, nukreiptas į užimtumo skatinimą, ypač sportines veiklas, taip pat ugdymą žalingų įpročių prevencijos, gerų santykių šeimoje, mokykloje ir komunikacijos su draugais palaikymo klausimais. Respondentės O nuomone, pirmiausia reikalingas subjektų, vykdančių ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas, įdirbis, kad jaunuoliams veikla būtų pateikta patraukliai ir priimtina. Jeigu nepilnamečius sudomina veikla, respondentės C pastebėjimu, jie aktyviai į ją įsitraukia. Respondentai F ir L taip pat pritaria, jog vaikus sunku sudominti, neretai jie dalyvauja nenoriai, bet jeigu programa / projektas sugeba pritraukti, tada jų požiūris ir vertinimas pasikeičia į teigiamą pusę.

Respondentė K pastebėjo, jog dauguma vaikų net nežino, kad dalyvauja minėtose programose, nes pagalba šeimai, jos stiprinimas yra efektyvios ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės, bet vaikas apie tai net negalvoja.

Devintuoju anketos klausimu siekta išsiaiškinti, *kokios tiesioginės socialinės naudos duoda ar gali duoti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos*. Respondentės C teigimu, reali nauda sunkiai išmatuojama, tačiau galima tikėtis, kad vaikus sudominus aktyvia veikla, juos tinkamai nukreipus, mažėja galimybė užsiimti nusikalstama veika. Nuomonę, kad sistemingai vykdomos šios programos turi įtakos nepilnamečių nusikalstamumo mažinimui, išreiškė dauguma respondentų. Respondentė O pažymėjo, kad įtraukiant vaikus į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas, ne tik mažėja delinkventinio elgesio jaunų žmonių, bet kartu gerėja gyvenimo kokybė, sukuriama saugesnė aplinka visiems gyventojams. Kad taip užtikrinamas visuomenės bei vaiko saugumas, pritaria ir respondentė D. Respondentė E teigia, kad tokiu būdu galima vaiką apsaugoti nuo neigiamos aplinkos poveikio bei žalingų įpročių formavimosi, kartu tai būdas suteikti tėvams pagalbą auklėjant vaikus. Respondentė N pažymi, jog dalyvaudamas ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse bei programose vaikas mokosi socialinių įgūdžių, o reikiamą pagalbą gauna ir jis, ir jo šeima. Anot respondentės F, vaikai ir jų tėvai gaudami pagalbą sukuria pozityvesnius santykius šeimoje, nepilnamečiai, turėdami saugesnius tarpusavio ryšius, nebeieško galimų problemų sprendimų tarp draugų, bando jas spręsti šeimoje, išmoksta atsakingiau elgtis, vyksta pozityvi socializacija. Respondentė A tarp pastebimų naudų išskiria vaikų tarpusavio santykių gerinimą (tolerancijos ugdymą, patyčių prevenciją). Minėta respondentė taip pat akcentuoja, jog, pavyzdžiui, vaikų dienos centrų veikla, kuri yra prasminga, nes vykdoma sistemingai ir kryptingai, sudaro galimybes vaikų socializacijai. Respondentė K atkreipia dėmesį, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos ne tik mažina nepilnamečių nusikalstamumą, bet kartu yra ir labai efektyvios vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemonės. Anot respondentės, pradėjus savivaldybėje įgyvendinti šias priemones, nors ir nežymiai, bet mažėja tėvų globos netekusių vaikų ir socialinės rizikos šeimų skaičius.

Atsakydami į paskutinįjį klausimą, respondentai pateikė savo *požiūrius dėl vykdomų ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų įgyvendinimo efektyvumo*. Beveik visi respondentai šių priemonių įgyvendinimo efektyvumą įvertino teigiamai, tačiau atskleidė ir sunkumus, su kuriais susiduria vykdydami ankstyvąją prevencinę veiklą.

Respondentės E nuomone, minėtų priemonių ir programų dėka ne tik mažinamos nepilnamečių nusikalstamumo apraiškos, bet daroma teigiama įtaka vaiko socializacijai. Kaip pastebi respondentė F, būtent į prevenciją verta investuoti; ji brangi, bet atsipirks ateityje, kai šiuo metu esantys mažamečiai užaugs dori, atsakingi, sąžiningi, brandūs valstybės piliečiai ir valstybei sumažės našta išlaikant specializuotus nepilnamečių centrus, pataisos namus. Tačiau

respondentė C pasigenda indėlio valstybės mastu: „[...] turėtų būti daugiau dėmesio paliekama ne „saviveiklai“, o dėmesys skiriamas valstybės mastu, nes vaikai – tai visuomeninis interesas. Turėtų valstybės mastu būti numatomos lėšos vaikų vasaros poilsiu organizuoti bei padidintos galimybės vaikams su elgesio sutrikimais gauti pagalbą, daugiau finansuojami dienos centrai“. Respondentė J taip pat pasigenda įstaigų, kuriose sunkaus elgesio ir problemų turintiems jaunuoliams būtų suteikiamos reabilitacijos galimybės.

Respondentė N pastebi, jog prevencinės priemonės efektyviausios, kai jos įgyvendinamos ne vienos institucijos, o joms bendradarbiaujant. Kitas išskirtinas aspektas – bendruomeniškumas – respondentė D didžiausią ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų įgyvendinimo efektyvumui darančiu veiksniu laiko teigiamą bendruomenės požiūrį į vaikus, kuriems reikalinga pagalba: „Tėvų, mokyklos, kaimynų pagalba, vaikų užimtumas, esant reikalui kvalifikuota specialistų pagalba labiausiai prisidėtų prie sėkmės“.

Respondentė A atkreipia dėmesį, jog efektyvu yra tai, kas nėra fragmentiška, kas vyksta nuolat: „Geriausių rezultatų gali duoti Vaikų dienos centrai, kuriuose vaikai gali užsiimti ir mokslo metų mėnesiais, ir vasaros atostogų metu. Siekdami žymesnių poslinkių, privalome galvoti, kur rasti ir žmogiškųjų (veiklai su vaikais būtini atsidavę ir juos mylintys profesionalai, norintys ir galintys dirbti projektiniu principu), ir materialinių išteklių tokio pobūdžio veikloms. [...] Svajonė – Vaikų dienos centrai (ar kitokiu pavadinimu ir pagrindu suburtos vaikų grupės) kiekvienoje seniūnijoje“. Respondentės teigimu, naujų dienos centrų kūrimas savivaldybių biudžetams per sunki našta, o palaikymo valstybiniu lygmeniu pasigendama: „Nėra politikų susirūpinimo ir tikrojo domėjimosi šia tematika (politiškai yra nepopuliaru investuoti į mažą žmogų, kai rezultatas bus matomas tik šiam suaugus)“.

Respondentės J nuomone, tai, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės nėra įgyvendinamos maksimaliai paveikiai, lemia ir didelis VTAS darbuotojams tenkantis darbo krūvis: „VTAS specialistas dabar yra ir psichologas, ir konsultantas, ir ko ne teisininkas: procesinius dokumentus teismui ruošiam, dalyvaujam teisiniame procese – kiekvieną savaitę nemažą laiko dalį tenka praleisti teismo salėje. O kur dar vaiko gerovė, įvairių formų pildymas, ataskaitų rengimas... Ir kolegės iš kitų savivaldybių, su kuriais tenka bendrauti, dalijasi nesibaigiančiais darbų sąrašais bei skundžiasi labai dideliu krūviu“.

Įgyvendinamų priemonių efektyvumą lemia ir tai, kaip anksti pastebimas vaiko probleminis elgesys. Respondentė J teigia: „Visada mokyklai sakome: atsitiko kažkas su vaiku, kvieskit iš karto tėvus, o ne grūmokit vaikui pirštu „tu daugiau taip nedaryk“. Būna, mokykla ir po pusmetį, metus uždelsia, neinformuoja tėvų, apie vaiko problemas nepraneša VTAS. Tada

vaiko atžvelgiu taikomos priemonės nėra tokios veiksmingos, nes įsisenėjusį elgesį koreguoti sudėtinga“.

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai dažniausiai tiesiogiai ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos nevykdo, tačiau neretai prisideda prie kitų subjektų (vaikų dienos centrų, policijos komisariatų, šeimos ir krizių centrų, vaikų ir jaunimo užimtumo centrų ir kt.) įgyvendinamų projektų. Didžioji dalis šių priemonių / projektų, kuriuose kaip dalyvaujantis ar kaip vykdomasis subjektas dalyvauja VTAS, yra nukreipta į nepilnamečių užimtumo skatinimą bei pagalbą, paramą tiek problemų turinčiai šeimai, tiek pačiam elgesio nukrypimais pasižyminčiam vaikui. Tai vertintina teigiamai, nes, kaip buvo akcentuota darbe, šios kryptys yra vienos svarbiausių ir turi bene didžiausią reikšmę nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Kita vertus, pasigendama VTAS specialistų indėlio žalingų įpročių prevencijos srityje. Turint omenyje tai, kad statistiškai apie penktadalį nusikalstamų veikų nepilnamečiai padaro apsvaigę nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, o daugiau kaip pusė Lietuvos trylikamečių jau yra svaiginęsi alkoholiu, būtina į alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos priemonių organizavimą įtraukti kuo platesnį ratą subjektų ir jas taikyti kuo ankstesniame amžiuje.

Tyrimo metu gauta informacija leidžia manyti, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų prieinamumas nėra užtikrinamas visiems nepilnamečiams. Tai lemia kvalifikuotų specialistų, priemonės įgyvendinančių subjektų, taip pat pačių priemonių bei programų stoka, finansavimo trūkumas, nepilnamečių nenoras įsitraukti į šias prevencines programas, galimybės užtikrinti susisiekimą atokesnėse kaimiškose vietovėse gyvenantiems vaikams nebuvimas. Be to, neretai ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos yra nukreiptos į socialinės rizikos šeimų vaikus, o ne į pavienius nepilnamečius, tarp kurių dar tik pastebimos netinkamo elgesio apraiškos.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programas įtraukiamiems vaikams trūksta motyvacijos, neretai jie turi įvairių sutrikimų, yra imlūs neigiamai aplinkos įtakai, pasižymi menka saviverte, dažnai gyvena globos institucijose ar yra kilę iš šeimų, kuriose tėvai neturi tinkamų tėvystės įgūdžių. Tačiau pradėjus dalyvauti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose, šių vaikų elgesyje pastebimi teigiami pokyčiai: pagerėja pamokų lankomumas, vaikai noriau įsitraukia į popamokines veiklas, išmoksta atsispirti neigiamam draugų poveikiui, įgauna trūkstamų socialinių, kultūrinių įgūdžių, tampa veiklesni, pagerėja jų psichologinė būseną, padidėja savivertė ir stiprėja pasitikėjimas savimi. Vis dėlto dalies nepilnamečių elgesys lieka nepakitęs ir dėl jų tenka imtis drastiškesnių priemonių. Nepaisant to, tyrimo rezultatai

atskleidžia, jog ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių poveikis nepilnamečiui yra akivaizdus, tad siekiant, kad šios priemonės būtų prieinamos visiems vaikams, būtina užtikrinti tiek finansinių, tiek žmogiškųjų išteklių skyrimą šiai sričiai.

Pačių jaunuolių požiūris į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas, tyrimo dalyvių pastebėjimu, yra nevienareikšmiškas. Neretai nepilnamečiai į siūlomas priemones / programas žvelgia skeptiškai, abejingai ir dalyvauja pasyviai. Toks požiūris vyrauja tarp vyresnio paauglystės amžiaus sulaukusių vaikų. Šie tyrimo duomenys koreliuoja su jau anksčiau darbe pateiktomis mokslininkų išvalgomis apie prevencinių priemonių efektyvumo sąsajas su vaiko amžiumi – jos yra veiksmingesnės vaikams iki 16 metų, nes turi ilgesnį išliekamąjį poveikį; vyresniame amžiuje poveikis mažėja, o neretai tokiose priemonėse vyresni nepilnamečiai apskritai atsisako dalyvauti. Tačiau tyrimo duomenys atskleidė, jog jeigu siūlomų priemonių / programų turinys sugeba pritraukti, tada vaikų požiūris ir vertinimas pasikeičia į teigiamą pusę. Pastebima, kad vaikai pozityviau vertina priemones, nukreiptas į užimtumo skatinimą, ypač veiklas, susijusias su fiziniu aktyvumu.

Atlikto tyrimo duomenys leidžia manyti, jog ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos ne tik turi įtakos nepilnamečių nusikalstamumo rodiklių mažėjimui, bet ir teikia kitokios socialinės naudos: mažėja delinkventinio jaunimo elgesio apraiškų, gerėja gyvenimo kokybė, kuriama saugesnė aplinka ir patiems vaikams, ir kitai visuomenės daliai, skatinami glaudesni tarpusavio santykiai – tiek šeimoje, tiek tarp bendraamžių, kuriama palanki terpė pozityviai vaikų socializacijai, suteikiamos galimybės tėvams ugdyti tėvystės įgūdžius. Kartu ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos prisideda ir užkardant vaiko teisių pažeidimus.

Tyrimas taip pat atskleidė, jog vykdomų ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų įgyvendinimo efektyvumą savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai iš esmės vertina teigiamai. Tačiau tam, kad jos būtų įgyvendinamos išties efektyviai, reikalingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas, bendruomenės palaikymas, būtina parama valstybiniu lygmeniu, nes savivaldybėms ši našta, ypač finansiniu atžvilgiu, yra per sunki. Tyrimo duomenimis, minėtų priemonių įgyvendinimo poveikumą skatintų didesnis finansavimas dienos centrų steigimui ir jų veiklos palaikymui, taip pat vaikų užimtumo projektams ne tik mokslo metais, bet ir vasaros atostogų metu. Taipogi privalu spręsti žmogiškųjų išteklių bei kvalifikuotų specialistų stokos klausimą. Nors tik vienas respondentas atkreipė dėmesį į VTAS tenkantį darbo krūvį, tiek mokslininkai, tiek valstybinės institucijos pripažįsta, kad VTAS priskirta per daug funkcijų ir suteikta per mažai galimybių jas įgyvendinti. Pavyzdžiui, LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius atkreipia dėmesį, jog dėl didelio darbo

krūvio, žmogiškųjų, finansinių išteklių bei kompetencijos stokos šie skyriai nėra pajėgūs efektyviai ir visa apimtimi vykdyti jiems pavestų funkcijų²⁶⁰. Aptartų problemų sprendimas užtikrintų, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos būtų vykdomos ne atsitiktinai, fragmentiškai, o nuolatos ir sistemingai, kas kartu laiduotų ir efektyvesnį jų įgyvendinimą. Šie tyrimo duomenys sutampa ir su mokslininkų pastebėjimais. Pavyzdžiui, G. Babachinaitė ir S. Kuklianskis teigia, jog nusikalstamumo prevencija yra valstybės ir visuomenės socialinės politikos dalis ir turėtų būti veikiami tokių pačių svertų kaip ir demokratinė socialinė politika apskritai. Autorių tvirtinimu, trumpalaikės priemonės negali būti rezultatyvios, reikalinga nuosekli socialinė ir individo lygmens prevencinė veikla siekiant strateginių nusikalstamumo paplitimo mažinimo tikslų²⁶¹.

Vertinant tyrimo duomenis, susidaro įspūdis, kad VTAS specialistai ne visada suvokia, kokią įtaką jų veikla gali daryti ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Kalbėdami apie ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones, retas kuris paminėjo tiesiogiai vykdančią ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją. Tačiau įsigilinus į anketose pateiktą informaciją, išanalizavus vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatuose įtvirtintas skyriaus funkcijas bei geriau susipažinus su VTAS veikla, matyti, kad tyrimo dalyvių nuostata, jog dažniausiai tiesiogiai ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos VTAS nevykdo, nėra visiškai teisinga. Pavyzdžiui, skyriaus specialistai lanko su sunkumais susiduriančias šeimas ir skatina tėvus atsakingiau žiūrėti į vaikų auklėjimą, reikalui esant nukreipdami juos pas specialistus, dirba su probleminiu elgesiu pasižyminčiais vaikais, siekdami išsiaiškinti netinkamo elgesio priežastis ir kartu mokydami vaiką ieškoti galimų pozityvių problemų sprendimo būdų, nukreipdami jį užimtumo veikloms, organizuoja įvairius renginius švietimo įstaigose ir konsultacijas kitiems specialistams bei tėvams, dalyvauja Vaiko gerovės komisijos veikloje, kur atlieka svarų vaidmenį dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių skyrimo, ir t. t. Dauguma išvardytų priemonių orientuotos į vaiko priežiūrą, saugios aplinkos jo vystymuisi užtikrinimą, švietimą, bet šios sritys kartu yra ir ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos grandies elementas. Tai, kad tyrimo dalyviai nepriskiria šių tiesioginių veiklų ankstyvajai prevencijai, rodo, kad VTAS specialistai, nors neretai turi nemažą praktinės patirties bagažą, vis dėlto stokoja žinių apie prevenciją, jos rūšis ir galimas kryptis. Tad siekiant efektyviau užkardyti nepilnamečių nusikalstamumą ankstyvajame etape ir gerinti VTAS veiklą šioje srityje, svarstytinas VTAS darbuotojų kvalifikacijos kėlimo klausimas.

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004–2008 metais (Vilnius: Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2012), 7. <http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCCSZW.PDF>.

²⁶¹ Genovaitė Babachinaitė ir Samuelis Kuklianskis, *supra* note, 142: 104

Darbe jau minėta, jog siekiant maksimalių prevencinės veiklos rezultatų, būtina veikti pagal konkretų planą. Nors Lietuvoje parengta Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa ir keletas kitų programų, netiesiogiai susijusių su nagrinėjama tema, tačiau nei vienoje programoje nėra išskiriama ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Nacionaliniu mastu parengtas planas, kuriame būtų išskirtos galimos ankstyvosios prevencijos kryptys, numatytos priemonės, apibrėžtas pagrindinių ankstyvąją prevenciją vykdančių subjektų ratas bei apskaičiuoti reikalingi finansiniai bei žmogiškieji išteklių, sudarytų prielaidas ne tik arčiausiai vaiko esantiems VTAS specialistams, bet ir kitiems subjektams įgyvendinti ankstyvosios prevencijos priemones nuosekliai, sistemingai ir nenutrūkstamai. Tai laiduotų ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių prieinamumą nepilnamečiams ir užtikrintų jų įgyvendinimo efektyvumą.

IŠVADOS

1. Nepilnamečių nusikalstamumas Lietuvoje apibrėžiamas kaip neišvengiamas, masiškai paplitęs, istoriškai kintantis socialinis-teisinis reiškinys, kurį sudaro nusikalstamos veikos, padarytos tam tikroje teritorijoje per konkretų laikotarpį 14–17 metų amžiaus asmenų, pagal fizinių bei psichinių savybių visumą pasiekusių tokią socialinę brandą, jog geba suvokti savo nusikalstamą elgesį ir atsakyti už tokio elgesio pasekmes.

2. Lietuvoje 2010–2016 m. pastebima registruoto nepilnamečių nusikalstamumo paplitimo mastų mažėjimo tendencija – nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų lygis 100 tūkst. 14–17 metų amžiaus vaikų nuo 2010 m. iki laikotarpio pabaigos sumažėjo trečdaliu: nusikaltimų lygis sumažėjo 28,6 proc., o baudžiamųjų nusižengimų daugiau kaip perpus.

3. Per tirtą septynerių metų laikotarpį daugiausia nusikalstamų veikų įvykdė vyriškos lyties 16–17 metų amžiaus nepilnamečiai, dauguma jų – besimokantys bendrojo lavinimo mokyklose. Dažniausiai jie vykdė vagystes, veikė grupėmis, neretai būdami neblaivūs.

4. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija – tai plataus subjekto rato – šeimos, ugdymo įstaigų, įvairių valstybinių institucijų, visuomeninių organizacijų, verslo struktūrų, bendruomenės ir kt. – vykdoma veikla mažinant nepilnamečių nusikalstamo elgesio apraiškas ir šalinant veiksnius, lemiančius vaikų netinkamo elgesio radimąsi ir plėtojimąsi. Ši veikla laikoma ankstyvąja prevencija, nes yra orientuota į nepilnamečius, kurie dar nėra pradėję daryti kriminalinio pobūdžio veikų, tačiau jų elgesys ar situacija artimojoje aplinkoje sudaro prielaidas manyti, kad nepilnametis yra linkęs nusikalsti, todėl būtinas poveikis pačiam vaikui ir / ar veiksniams, lemiantiems netinkamą jo elgesį.

5. Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija Lietuvoje atskiru teisės aktu neregamentuota, tačiau netiesioginių su šia sritimi susijusių teisinių pagrindų galima rasti daugelyje teisės norminių aktų, ypač reglamentuojančiuose vaikų teisių apsaugą.

6. Nepilnamečių nusikalstamą elgesį lemia įvairios individualios ir socialinės aplinkybės. Siekiant neutralizuoti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui, išskirtinos šios ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptys: pagalba, parama šeimai, jaunimo užimtumo skatinimas, neigiamo bendraamžių ar kitų artimoje aplinkoje esančių individų poveikio mažinimas, švietimo įstaigų darbo trūkumų šalinimas, neigiamos žiniasklaidos įtakos minimalizavimas.

7. Vaiko teisių apsaugos skyrius – arčiausiai vaiko ir šeimos vietos savivaldos lygmenyje esantis vaikų gerove ir jų teisių apsauga besirūpinantis subjektas, todėl skyriaus specialistų poveikis nepilnamečiui, kuriame pastebimos nusikalstamo elgesio užuomazgos, ar kai kuriems tokį elgesį lemiantiems aplinkos veiksniams yra itin reikšmingas. Nors, tyrimo

duomenimis, dažniausiai ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos veiklų vaiko teisių apsaugos skyrius tiesiogiai nevykdo, tačiau neretai prisideda prie kitų subjektų įgyvendinamų priemonių (projektų), daugiausia nukreiptų į nepilnamečių užimtumo skatinimą bei pagalbą problemų turinčiai šeimai.

8. Tyrime dalyvavusių vaiko teisių apsaugos specialistų pastebėjimu, nepilnamečius įtraukus į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas, jų elgesyje pastebimi teigiami pokyčiai: pagerėja pamokų lankomumas, noriau įsitraukiama į popamokines veiklas, išmokstama atsispirti neigiamam aplinkinių poveikiui, įgaunama trūkstamų socialinių, kultūrinių įgūdžių, tampama veiklesniais, pagerėja psichologinė būseną, padidėja savivertė ir pasitikėjimas savimi. Be to, ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės teikia ir kitokios socialinės naudos: gerėja gyvenimo kokybė, kuriama saugesnė aplinka ir patiems vaikams, ir apskritai visai visuomenei, skatinami glaudesni tarpusavio santykiai – tiek šeimoje, tiek tarp bendraamžių, kuriama palanki terpė pozityviai vaikų socializacijai, suteikiamos galimybės tėvams ugdyti tėvystės įgūdžius. Tačiau tyrimo rezultatai atskleidė, kad ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių bei programų prieinamumas neužtikrinamas visiems nepilnamečiams ir jos nėra įgyvendinamos efektyviai. To priežastys – finansavimo nepakankamumas ir žmogiškųjų išteklių trūkumas, lemiantys vykdomų prevencinių priemonių fragmentiškumą, pačių programų stoką ir kt.

9. Tyrimo dalyvių nuomone, siekiant didinti ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių bei programų prieinamumą ir jų įgyvendinimo efektyvumą, būtina užtikrinti šių priemonių sistemiskumą ir tęstinumą. Tam reikalingas indėlis tiek savivaldos, tiek valstybės lygmeniu, skiriant daugiau finansinių ir žmogiškųjų išteklių. Šios priemonės sudarytų sąlygas dienos centrų, tėvystės įgūdžių formavimo programų, jaunimui patrauklių užimtumo, socialinių projektų kūrimui ir vystymui. Aktyvesnis tarpinstitucinis bendradarbiavimas ir bendruomenės palaikymas taip pat prisidėtų prie ankstyvosios prevencijos priemonių įgyvendinimo poveikio.

10. VTAS specialistai kai kurių tiesioginių savo veiklų (pvz., darbo su probleminiu elgesiu pasižyminčiais nepilnamečiais ir socialinės rizikos šeimomis) nepriskiria ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Tai rodo specialistų teorinių žinių apie prevenciją, jos rūšis ir galimas kryptis stoką. Siekiant teigiamų prevencinės veiklos rezultatų, kiekvienam specialistui būtinas tinkamas teorinis pagrindas.

PASIŪLYMAI

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybei rekomenduotina parengti dokumentą (planą, strategiją, programą), kuriame būtų išskirtos galimos ankstyvosios prevencijos kryptys, numatytos priemonės, apibrėžtas pagrindinių ankstyvąją prevenciją vykdančių subjektų ratas bei apskaičiuoti reikalingi finansiniai bei žmogiškieji ištekliai. Tai sudarytų prielaidas ne tik arčiausiai vaiko esantiems VTAS specialistams, bet ir kitiems subjektams įgyvendinti ankstyvosios prevencijos priemones nuosekliai, sistemingai ir nenutrūkstamai.

2. Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos nacionaliniu lygmeniu reglamentavimo alternatyva galėtų būti jau egzistuojančių programų rėmuose numatyti finansavimą pagrindinėms ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptims. Tai sudarytų sąlygas savivaldybėse bei seniūnijose kurti dienos centrus, organizuoti vaikų užimtumo ir šviečiamuosius projektus, žalingų įpročių prevencines priemones, pagalbos šeimai programas, atsirastų galimybių į prevencines priemones įtraukti daugiau elgesio problemų turinčių nepilnamečių ir kt.

3. Valstybinei vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos arba Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai rekomenduotina VTAS specialistams organizuoti mokymus apie nusikalstamų veikų prevencijos rūšis ir galimas kryptis, taip keliant darbuotojų kvalifikaciją šioje srityje. Tyrimo rezultatai ir literatūros analizė atskleidė svarų bendruomenės vaidmenį ankstyvoje nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje, tad patartina dalyvavimo nusikalstamumo prevencinėje veikloje mokymus taip pat organizuoti ir kitiems su vaikais dirbantiems specialistams (mokytojams, socialiniams pedagogams, dvasininkams) bei visai bendruomenei. Mokymus galėtų vesti kriminologai, psichologai, policijos pareigūnai, šalies ir užsienio mokslininkai bei tyrėjai ar kiti parengti specialistai.

4. Savivaldybių administracijos skatintinos persikirstyti VTAS darbuotojams tenkantį darbo krūvį sukuriant papildomų etatų skyriuje, kad VTAS specialistai, kaip arčiausiai vaiko ir šeimos vietos savivaldos lygmenyje esantys subjektai, galėtų daugiau dėmesio skirti darbui su probleminiais vaikais ir ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Mokslinė literatūra:

1. Abramavičius, Armanas, Alfonsas Čepas, Anna Drakšienė, Juozas Nocius, Vladas Pavičius, Jonas Prapiestis ir Gintaras Švedas. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1996.
2. Assailly, Jean-Pascal. "Juvenile Delinquency and Family Environment Influences". In *Delinquency: Causes, Reduction and Prevention*, edited By Ozan Sahin and Joseph Maier, 39–69. New York: Nova Science Publishers, Inc., 2009.
3. Babachinaitė, Genovaitė ir Samuelis Kuklianskis. „Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos“. *Jurisprudencija* 42, 34 (2003): 101–108.
4. Babachinaitė, Genovaitė, „Nepilnamečių teisės pažeidimų kriminologinė charakteristika“. Iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė, Jūratė Galinaitė, Gitana Jurgelaitienė, Alfredas Kiškis, Aistė Kuolaitė, Brigita Palavinskienė, Arūnas Paukštė, Artūras Petkus, Aida Raudonienė, Tomas Rudzkiš ir Rokas Uscila, 365–389. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
5. Babachinaitė, Genovaitė. „Nepilnamečių nusikalstamumo priežastys“. *Filosofija ir sociologija*, 1 (1993): 44–46.
6. Babachinaitė, Genovaitė. „Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija. *Jurisprudencija* 27, 19 (2002): 108–117.
7. Babachinaitė, Genovaitė. „Šiuolaikinio registruoto nusikalstamumo Lietuvoje pagrindiniai bruožai“. *Jurisprudencija* 19, 4 (2012): 1619–1632.
8. Beccaria, Cesare "On Crimes and Punishments". In *Criminology Theory: Selected Classic Readings*, Frank P. Williams III and Marilyn D. McShane, 9–21. Cincinnati: Anderson Publishing Co, 1998.
9. Benesch, Hellmut. *Psichologijos atlasas. I tomas*. Vilnius: Alma litera, 2002.
10. Berns, Roberta M. *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2008.
11. Black, Henry Campbell, Joseph R. Nolan and Jacqueline M Nolan-Haley. *Black's Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*. St. Paul, Minn: West Publishing Co, 1991.
12. Bluvšteinas, Jurius, „Nusikaltimų prevencijos teorijos pagrindai“. Iš *Kriminologija*, Jurius Bluvšteinas, Jurius, Igoris Bazylevas, Egidijus Bieliūnas, Aurelijus Gutauskas, Viktoras Justickis, Leonora Jūrienė, Samuelis Kuklianskis ir Romualdas Mikliušas, 148–170. Vilnius: Pradai, 1994.
13. Bluvšteinas, Jurius, Igoris Bazylevas, Egidijus Bieliūnas, Aurelijus Gutauskas, Viktoras Justickis, Leonora Jūrienė, Samuelis Kuklianskis ir Romualdas Mikliušas. *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994.
14. Bulotaitė, Laima. *Narkotikai ir narkomanija: iliuzijos ir realybė*. Vilnius: Tyto alba, 2004.

15. Čepas, Alfonsas ir Vladas Pavilionis. *Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija*. Vilnius: Mintis, 1973.
16. Čepas, Alfonsas. „Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemos apibūdinimas“. Iš *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Genovaitė Babachinaitė, Alfonsas Čepas, Antanas Dapšys, Ana Drakšienė, Leonora Jūrienė, Saulius Kuklianskis, S. Dvareckas, A. Krestinina ir G. Minkovskis, 60–66. Vilnius: Mintis, 1984.
17. Čepas, Alfonsas. *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1982.
18. Čepas, Alfonsas. *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1986.
19. Dapšys, Antanas. „Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos“. *Teisės problemos* 1 (1993).
20. Dapšys, Antanas. „Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys“. *Teisės problemos* 3, (1994).
21. Darijus Beinoravičius ir Ilona Michailovič, „Nepilnamečių justicijos teorinės metodologinės prielaidos“. Iš *Nepilnamečių justicija Lietuvoje. Situacijos analizė, išvados ir pasiūlymai*. Darijus Beinoravičius, Ilona Michailovič, Mindaugas Greičius, Antanas Jatkevičius, Tina Malaškevičienė, Andrejus Piliavecis ir Gintautas Sakalauskas, 6–13. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998.
22. Drakšas, Romualdas. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
23. Drakšienė, Anna ir Romualdas Drakšas. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
24. Drakšienė, Anna. „91 straipsnis. Bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai“. Iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Armanas Abramavičius, Agnė Baranskaitė, Algimantas Čepas, Romualdas Drakšas, Anna Drakšienė, Oleg Fedosiuk, Girius Ivoška, Antanas Jatkevičius, Albertas Milinis, Vytas Milius, Vladas Pavilionis, Jonas Prapiestis, Deividas Soloveičikas, Gintautas Šulija, Gintaras Švedas, 463–471. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
25. Eglė Vileikienė. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: socialinė analizė*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007.
26. Galinaitytė, Jūratė ir Tomas Rudzkiš. „Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema“. *Jurisprudencija* 70, 62 (2005): 134–140.
27. Galinaitytė, Jūratė. „Nusikalstamumo samprata“. Iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė, Jūratė Galinaitytė, Gitana Jurgelaitienė, Alfredas, Aistė Kuolaitė, Brigita Palavinskienė, Arūnas Paukštė, Artūras Petkus, Aida Raudonienė, Tomas Rudzkiš ir Rokas Uscila, 114–124. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
28. Giedrytė, Renata, Judita Venckevičienė ir Ieva Labanauskaitė. „*Raidos ir gyvenimo eigos kriminologiniai tyrimai užsienyje ir perspektyvos Lietuvoje: mokslo studija*“. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2014.

29. Hawkins, J. David, Richard E. Catalano and Janet Y. Miller, "Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implications for Substance Abuse Prevention", *Psychological Bulletin* 112, 1 (1992): 64–105.
30. Hirschi, Travis. „*Causes of Delinquency*“. Berkeley: University of California Press, 1969.
31. Hodgkin, Rachel ir Peter Nawell. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas*. Vilnius: Efrata, 2002.
32. Irena Žemaitaitytė. „Jaunimo nusikalstamumo prevencija: neformaliojo ugdymo aspektas“. *Socialinis darbas* 5, 2, (2006): 80–86.
33. Jatkevičius, Antanas. „Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2003.
<http://elibrary.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit23dis.pdf>.
34. Jonynienė, V. Živilė. „Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos“. *Acta paedagogica vilmensia* 15 (2005): 129–142.
35. Jonutytė, Ilona. Pratarė. Iš *Ankstyvoji prevencija: teorija ir praktika. Konferencijos medžiaga*. Ilona Jonutytė, Gražina Aurylienė, Audronė Juozaitytė, Regina Saveljeva, Donatas Lengvinas, Šarūnas Litvinas, Inga Vaitkienė, Virginija Letukienė, Rasa Zinkevičienė, Rasa Braslauskienė, Aukšė Grudžinskytė, Robertas Kavolius, Violeta Girtavičienė, Audrius Braslauskas, Kornelija Rušinaitė ir Jūratė Gelžinienė, 5–6. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2005.
36. Jovaiša, Leonas. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
37. Jurgelaiteinė, Gitana. „Nusikalstamumo prevencijos samprata, pagrindai ir jos rūšys“. Iš *Kriminologija. Vadovėlis*. Genovaitė Babachinaitė, Jūratė Galinaitytė, Gitana Jurgelaitienė, Alfredas, Aistė Kuolaitė, Brigita Palavinskienė, Arūnas Paukštė, Artūras Petkus, Aida Raudonienė, Tomas Rudzkis ir Rokas Uscila, 334–341. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
38. Justickaja, Svetlana, Jolanta Aleknevičienė, Vaidas Kalpokas, Renata Giedrytė-Mačiulienė, Alina Mickevič, Laima Žilinskienė ir Tautvydas Žėkas. *Jaunimo delinkvencinis elgesys ir nepilnamečių justicijos politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 2015.
39. Justickis, Viktoras. „*Kriminologija*“. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
40. Justickis, Viktoras. „Nepilnamečių nusikalstamumas“. Iš *Kriminologija*, Jurijus Bluvšteinas Jurijus, Igoris Bazylevas, Egidijus Bieliūnas, Aurelijus Gutauskas, Viktoras Justickis, Leonora Jūrienė, Samuelis Kuklianskis ir Romualdas Mikliušas, 197–213. Vilnius: Pradai, 1994.
41. Justickis, Viktoras. *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas: Šviesa, 1984.
42. Kaiser, Günther. *Kriminologie*. Haidelberg: Müller, 1993.
43. Kiškis, Alfredas ir Aušra Kuodytė. Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas. *Jurisprudencija* 2, 19 (2012): 771–801.

44. Kiškis, Alfredas, Svetlana Justickaja, Rokas Uscila ir Viktoras Justickis. *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
45. Kiškis, Alfredas. „Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija“. *Jurisprudencija* 59, 51 (2004): 39–53.
46. Kiškis, Alfredas. *Kriminologijos paskaitų medžiaga. 3 tema „Nusikalstamumas“*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017 m. vasario 21 d. <http://www3.mruni.eu/~akiskis/paskaitos/>.
47. Kiškis, Alfredas. *Kriminologijos paskaitų medžiaga. 5 tema „Nusikalstamumo prevencija“*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016 m. birželio 3 d. <http://www3.mruni.eu/~akiskis/paskaitos/>.
48. Krisberg Barry and Angela M. Wolf. *Juvenile Offending. Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*. New York: Oxford university Press, 2005.
49. Kuzavinis, Kazimieras. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
50. Kvieskienė, Giedrė ir Daiva Mockevičienė. „Laisvalaikio reikšmė ankstyvajai prevencijai“. *Socialinis ugdymas* 5 (2002): 66–75.
51. Kvieskienė, Giedrė. *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003.
52. Law, Jonathan and Elizabeth A. Martin. *A dictionary of law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
53. Leliūgienė, Irena. *Socialinė pedagogika. Vadovėlis*. Kaunas: Technologija, 2003.
54. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004–2008 metais. Vilnius: Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2012. <http://www3.lrs.lt/docs2/OCCOSZWF.PDF>.
55. Loeber, Rolf, David P. Farrington and David Petechuk, „Study Group on the Transitions between Juvenile Delinquency and Adult Crime. Bulletin 1: From Juvenile Delinquency to Young Adult Offending“, žiūrėta 2017 m. birželio 25 d. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/242931.pdf>.
56. Loeber, Rolf. “Crime Prevention through Family Training”. In *Criminology. Third Edition*, Larry J. Siegel, 210–211. St. Paul: West Publishing Company, 1989.
57. Matza, David. „Nusižengiamumo srovėjė“. Vilnius: Vaga, 2004.
58. McCord Joan, Cathy Spatz Widom, and Nancy A. Crowell. “*Juvenile Crime, Juvenile Justice. Panel on Juvenile Crime: Prevention, Treatment, and Control*”. Washington: National Academy Press, 2001.
59. McLaughlin, Eugene and John Muncie. *The Sage Dictionary of Criminology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2001.

60. Michael, Jerome and Mortimer J. Adler “The Nature of Crime”. In *Criminology. Volume 1: The Meaning of Crime*, Sage Library of Criminology, John Muncie, 3–6. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2001.
61. Morrison, Wayne “What is crime? Contrasting definitions and perspectives”. In *Criminology*, Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin and Emma Wincup, 3–19. New York: Oxford University Press Inc, 2005.
62. Neufeld, Gordon and Gabor Maté. *Hold On to Your Kids*. New York: Ballantine Books Trade Paperbacks, 2014.
63. Nyqvist, Leo. “Juvenile Crime – Reactions of the Adult Society and Measures of the Parties Practicing Control”. In *Juvenile Delinquency and Crime prevention*. Ahti Laitinen, Leo Nyqvist, Paivi Honkatukia and Kauko Aromaa, 13–38. Turku: Turun yliopiston offsetpaino, 1994.
64. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2011. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2012. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=1836>.
65. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2012. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2013. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=15145>.
66. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2013. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2014. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=3188>.
67. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2014. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2015. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=18098>.
68. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2015. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2016. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=22820>.
69. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2016. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2017. <https://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=26584>.
70. Pakštaitis, Laurynas, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos“. Iš *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, Česnaitytė, Ieva, Gintautas Sakalauskas, Laurynas Pakštaitis, Aleksandr Markin. Rokas Uscila, Evaldas Karmaza, Roma Jusienė, Saulė Raižienė, Aistė Diržytė, Neringa Grigutytė ir Ilona Česnienė, 36–47. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007.
71. Pekauskas, Auridas. „Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė“. *Pedagogika* 99 (2010): 95–103.
72. Piquero, Alex R., J. David Hawkins, Lila Kazemian and David Petechuk. „Study Group on the Transitions between Juvenile Delinquency and Adult Crime. Bulletin 2: Criminal Career Patterns, žiūrėta 2017 m. birželio 25 d. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/242932.pdf>“.
73. Prapiestis, Jonas (sudarytojas). *Namų advokatas*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
74. Ragauskas, Petras. „Nusikalstamumo prevencijos teoriniai pagrindai“. Iš *Problemos. Aktualijos. Patarimai. Informacija*. Petras Šatkus, Antanas Bukauskas, Petras Ragauskas,

- Juozas Juodis, Romualdas Gižys ir Valius Serbenta, 8–28. Vilnius: Judėjimas „Stabdyk nusikalstamumą“, 1998.
75. Randi, James. *The Truth about Uri Geller*. Buffalo: New York Prometheus Books, 1982.
76. Sakalauskas, Gintautas, „Nusikalstamumo sampratos dilema“. Iš „*Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*“, Gintautas Sakalauskas, Margarita Dobrynina, Svetlana Justickaja, Vaidas Kalpokas, Sonata Mališauskaitė-Simanaitienė, Simonas Nikartas, Aušra Pocienė ir Salomėja Zaksaitė, 13–25. Vilnius: Teisės institutas, 2011.
77. Sakalauskas, Gintautas, Svetlana Gečėnienė, Boguslavas Gruževskis, Bronė Čėsnaitė, Ilona Michailovič, Audra Mikalauskaitė, Jolanta Šliužienė, Aldevinas Antanas Švedas, Ligita Vaicekauskaitė ir Danutė Veličkienė. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, 2000.
78. Sakalauskas, Gintautas. „Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai“. *Teisės problemos*, 2, 64 (2009): 81–103.
79. Sakalauskas, Gintautas. „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“. *Teisės problemos* 3, 81 (2013): 5–55.
80. Sakalauskas, Gintautas. *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2000.
81. Schumacher, Michael and Gwen A. Kurz. *The 8% Solution: Preventing Serious, Repeat Juvenile Crime*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc., 2000.
82. Sherman, W. Lawrence, Patrick R. Gartin and Michael E. Buerger. *Hot spots of predatory crime: routine activities and the Criminology of place*. *Criminology*, 1989. Volume 27, Issue 1, 27–56.
83. Sykes, Gresham M. and David Matza. *Techniques of Neutralization: A theory of Delinquency*. http://www.antonioacasella.eu/nume/sykes&matza_1957.pdf.
84. Stark, Ruth, Terry Bamford, Ellen Mouravieff-Apostol, Elis Envall, David N. Jones ir Carolyne Willow. *Socialinis darbas ir vaiko teisės: profesinio rengimo mokomoji knyga apie JT Konvenciją*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
85. Stekete Majone & Beata Gruszczyńska. „Juvenile Delinquency in Six New EU Member States“ *European Journal on Criminal Policy and Research* 16, (2010): 111–125.
86. Šalaševičiūtė, Rimantė ir Eivilė Žemaitytė. *Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje*. Kaunas: UAB „V3 studija“
87. Thompson, William E. and Jack E. Bynum. *Juvenile Delinquency: A Sociological Approach*. Boston: Allyn & Bacon, 2010.
88. Tidikis, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

89. Ūselė, Laura ir Margarita Drobynina. „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“. Teisės institutas, 2012. <http://teise.org/wp-content/uploads/2012/10/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf>.
90. Ūselė, Laura, „Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatybių jiems taikymo veiksnys“. *Teisės problemos* 2, 68 (2010): 58–91.
91. Vaitkevičiūtė Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2007.
92. Vetter, Harold J. and Ira J. Silverman. *Criminology and Crime: An Introduction*. New York: Harper & Row, 1986.
93. *Visuotinė lietuvių enciklopedija. XI tomas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
94. Zaksaitė, Salomėja ir Gintautas Sakalauskas. „Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo ypatumai Lietuvoje bei kitose Europos Šalyse“. Iš „*Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*“, Gintautas Sakalauskas, Margarita Dobrynina, Svetlana Justickaja, Vaidas Kalpokas, Sonata Mališauskaitė-Simanaitienė, Simonas Nikartas, Aušra Pocienė ir Salomėja Zaksaitė, 196–219. Vilnius: Teisės institutas, 2011.
95. Žukauskienė, Rita. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
96. Бафия, Е. *Проблемы криминологии. Диалектика криминогенной ситуации*. Москва: Юрид. лит., 1983.

Teisės aktai

1. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl jaunimo smurto miestuose (2009/C 317/06). Priimta 2009 m. liepos 15 d. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2009-12-23, C 317/37.
2. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje (2006/C 110/13). Priimta 2006 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2006-05-09, C 110/75.
3. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės). Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Marius Aidukas, Raimundas Jurka, Eglė Kavoliūnaitė, Laura Kietytė ir Rasa Paužaitė, 377–390. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
4. Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės). Iš *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Marius Aidukas, Raimundas Jurka, Eglė Kavoliūnaitė, Laura Kietytė ir Rasa Paužaitė, 342–376. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
5. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 5-V-893 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 145, 6476, 2009.

6. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. *TAR* 11216 (2015).
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios* 89, 2741 (2000).
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).
9. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios* 74, 2262 (2000).
10. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios* 36, 1340 (2002).
11. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. *Valstybės žinios* 60, 1501 (1995).
12. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos aidas* 220 (1992).
13. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas. *Valstybės žinios* 91, 3890 (2002).
14. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas. *Valstybės žinios* 91, 3890 (2002).
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 32, 1318 (2003).
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. X-1765 „Dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos stiprinimo“. *Valstybės žinios* 127, 4837 (2008).
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2015 gegužės 7 d. nutarimas Nr. XII-1682 „Dėl Viešojo saugumo plėtros 2015–2025 metų programos patvirtinimo“. *TAR* 7293 (2015).
18. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2010 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. A1-294 „Dėl šeimynų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 78, 4042 (2010).
19. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. gruodžio 3 d. įsakymas Nr. A1-548 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymo Nr. 56 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios* 141, 7286 (2012).
20. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. birželio 7 d. įsakymas Nr. V-1715 „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios* 68, 3409 (2010).
21. Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas. *Valstybės žinios* 60, 1183 (1994).

22. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios* 80, 3214 (2007).
23. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios* 80, 3214 (2007).
24. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. *Valstybės žinios* 50, 1432 (2000).
25. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios* 33, 807 (1996).
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programos“. *Valstybės žinios* 17, 395 (1995).
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimas Nr. 197 „Dėl vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“. *Valstybės žinios* 21, 510 (1997).
28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų patvirtinimo ir įgaliojimų suteikimo įgyvendinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.157 straipsnio 2 dalies, 3.163 straipsnio 3 dalies ir 3.178 straipsnio 2 dalies nuostatas“. *Valstybės žinios* 120, 5415 (2002).
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 30, 995 (2004).
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios* 110, 4664 (2009).
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. birželio 27 d. nutarimas Nr. 806 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios* 80, 4165 (2012).
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. vasario 25 d. nutarimas NR. 217 „Dėl Lietuvos Respublikos narkotikų, tabako ir alkoholio prevencijos tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo“. *TAR* 3251, (2015).

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-1066/2001. http://www2.lat.lt/lat_web_test/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=20031.

Internetiniai šaltiniai

1. “Minors’ responsibility reminder practised by the Prevention of juvenile delinquency squad“. European Crime Prevention Network. 29 July 2015. http://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/gp_fr_minors.pdf.

2. Atas, Andrius. „Valstybės šeimos politika sąlygoja nepilnamečių nusikalstamumą“. Delfi. 2007 m. gruodžio 9 d. <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/valstybes-seimos-politika-salygoja-nepilnameciu-nusikalstamuma.d?id=15262978>.
3. European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD). Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 4 d. <http://www.espad.org/sites/espad.org/files/TD0116475ENN.pdf>.
4. Eurostat Crime and criminal justice database, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. Žiūrėta 2017 m. birželio 8 d.
5. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veiku padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma_30-SAV). Žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.
6. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_30N-SAV). Žiūrėta 2017 m. liepos 29 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2016&menuo=12&idAta=1&rt=1&oldYear=2016&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1#Atas-30N-SAV>.
7. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_EK-SAV). Žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <http://old.ird.lt/statistines-ataskaitos/>.
8. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. „Nusikalstamumas pagal savivaldybes“. Žiūrėta 2017 m. spalio 7 d. <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-paslaugos/nvzr-nusikalstamumas-pagal-savivaldybes?year=2015&month=12&municipality=45>.
9. Jurkonytė, Lina. „Kodėl jaunas žmogus nusikalsta?“. Bernardinai. 2011 m. lapkričio 8 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-11-08-lina-jurkonyte-kodel-jaunas-zmogus-nusikalsta/71761>.
10. Lietuvos statistikos departamentas. „Nuolatinių gyventojų skaičius pagal lytį ir amžių metų pradžioje“. Žiūrėta 2017 m. liepos 22 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=8c4aea42-186c-4e53-aa51-86925d484731#/>.
11. Lietuvos statistikos departamentas. „Nuolatinių gyventojų skaičius metų pradžioje“. Žiūrėta 2017 m. spalio 7 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=da70e346-9383-4975-b1a2-990c7102c9b2#/>.
12. Lietuvos statistikos departamentas. „Teritorija (žemės plotas) metų pradžioje“. Žiūrėta 2017 m. spalio 7 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?hash=da70e346-9383-4975-b1a2-990c7102c9b2#/>.
13. Lietuvos statistikos departamentas. Įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje. Žiūrėta 2017 m. liepos 25 d. <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/>.

14. Lietuvos statistikos departamentas. Nepilnamečių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, skaičius, tenkantis 100 tūkst. 14–17 metų amžiaus vaikų. Žiūrėta 2017 m. liepos 25 d. [https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/.](https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/)
15. Lietuvos statistikos departamentas. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius. Žiūrėta 2017 m. liepos 25 d. [https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/.](https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=efef7447-94ba-4923-a520-04461bbcdc47#/)
16. Vijeikytė, Alma. „Paskelbtas Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų konkursas“. Švietimo ir mokslo ministerija. 2005 m. sausio 20 d. https://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/paskelbtas-vaiku-ir-paaugliu-nusikalstamumo-prevencijos-programu-konkursas.

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tikslas – ištirti Lietuvos Respublikos savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aspektu ir pateikti siūlymų šios veiklos gerinimui. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: 1) Išnagrinėti ankstyvosios prevencijos, kaip nepilnamečių netinkamo elgesio ir tokį elgesį lemiančių aplinkos veiksnių korekcijos instrumento, teorinius aspektus; 2) Apžvelgti nepilnamečių nusikalstamumo raišką Lietuvoje; 3) Ištirti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją.

Šio darbo autorės atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaiko teisių apsaugos skyriai atlieka reikšmingą vaidmenį ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos srityje. Probleminiu elgesiu pasižymintiems nepilnamečiams pradėjus taikyti ankstyvosios prevencijos priemones, jų elgesyje dažnai pastebimi teigiami pokyčiai. Didžioji dalis šių priemonių yra nukreiptos į pagalbą šeimai bei vaikų užimtumo didinimą. Remiantis tyrimo duomenimis, vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai tiesiogiai ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją vykdo retai, dažniau prisideda prie kitų subjektų vykdomų projektų ar programų. Tačiau minėtų prevencinių priemonių įgyvendinimo efektyvumą riboja finansavimo ir žmogiškųjų išteklių trūkumas, vykdomų priemonių fragmentiškumas, pačių programų stoka, ypač kaimiškose vietovėse.

Raktiniai žodžiai: nepilnamečiai, nepilnamečių nusikalstamumas, ankstyvoji prevencija, vaiko teisių apsaugos skyriai.

Įsodė, Jolita. *Early Prevention of Juvenile Delinquency (Based on the Research of the Activities of Child's Rights Protection Divisions)*. Master's thesis. Supervisor: dr. A. Kiškis. Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2017. – 88 p.

ANNOTATION

The aim of this master's thesis is to research the activities of Child's Rights Protection Divisions of the Municipalities of the Republic of Lithuania in the field of early prevention of juvenile delinquency and to suggest improvements in this area. In order to achieve this, the following research objectives have been formulated: 1) To analyze theoretical concept of the early prevention as an instrument correcting juvenile misconduct as well as effecting factors that influence such behavior; 2) To review the extent of juvenile delinquency in Lithuania; 3) To research the activities of Child's Rights Protection Divisions in the field of early prevention of juvenile delinquency.

The results of the research carried out by the author of this work revealed that the Child's Rights Protection Divisions play a significant role in the field of early prevention of juvenile delinquency. Positive changes are often observed in the behavior of delinquent juvenile when they are involved in the early preventive measures. Most of these measures are aimed at helping the family and increasing juvenile occupation. The research revealed that specialists of the Child's Rights Protection Divisions rarely carry out early prevention of juvenile delinquency directly, more often they contribute to projects or programs carried out by other entities. However, the effectiveness of the implementation of these preventive measures is limited by lack of funding, dearth of human resources, fragmentation of the measures taken, and ultimately the lack of programs themselves, especially in rural areas.

Keywords: juvenile, juvenile delinquency, early prevention, Child's Rights Protection Divisions.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija ir vaiko teisių apsaugos skyrių vaidmuo šioje srityje.

Darbo tikslas – ištirti Lietuvos Respublikos savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos aspektu ir pateikti siūlymų šios veiklos gerinimui. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: 1) Išnagrinėti ankstyvosios prevencijos, kaip nepilnamečių netinkamo elgesio ir tokį elgesį lemiančių aplinkos veiksnių korekcijos instrumento, teorinius aspektus; 2) Apžvelgti nepilnamečių nusikalstamumo raišką Lietuvoje; 3) Ištirti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklą vykdant ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją.

Darbą sudaro du skyriai: pirmasis skyrius skirtas nepilnamečių nusikalstamumo ir jo ankstyvosios prevencijos klausimų teorinių aspektų analizei, antrajame pateikiamas kriminologinis savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos tyrimas ir jo rezultatai.

Nepilnamečių nusikalstamas elgesys yra itin specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Pastarųjų kelerių metų statistiniai duomenys rodo nepilnamečių nusikalstamumo masto mažėjimo tendencijas Lietuvoje, tačiau mokslininkų teigimu, kuo jaunesnio amžiaus asmuo padaro nusikalstamą veiką, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals, todėl būtina kuo anksčiau atkreipti dėmesį į nepilnamečių nepageidautiną elgesį ir jiems taikyti ankstyvosios nusikalstamumo prevencijos priemones. Mokslinės literatūros ir mokslininkų atliktų tyrimų analizė leidžia manyti, jog svarbiausios ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptys neutralizuojant pagrindinius veiksnius, darančius įtaką nepilnamečių nusikalstamumui, yra šios: pagalba, parama šeimai, jaunimo užimtumo skatinimas, neigiamo bendraamžių ar kitų artimoje aplinkoje esančių individų poveikio mažinimas, švietimo įstaigų darbo trūkumų šalinimas, neigiamos žiniasklaidos įtakos minimalizavimas.

Magistro baigiamojo darbo autorės atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaiko teisių apsaugos skyriai atlieka reikšmingą vaidmenį ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos srityje. Probleminiu elgesiu pasižymintiems nepilnamečiams pradėjus taikyti ankstyvosios prevencijos priemones, jų elgesyje dažnai pastebimi teigiami pokyčiai. Didžioji dalis šių priemonių yra nukreiptos į pagalbą šeimai bei vaikų užimtumo didinimą. Remiantis tyrimo duomenimis, vaiko teisių apsaugos skyriai tiesiogiai ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją vykdo retai, dažniau prisideda prie kitų subjektų vykdomų projektų ar programų. Minėtų prevencinių priemonių įgyvendinimo efektyvumą riboja finansavimo nepakankamumas, žmogiškųjų išteklių trūkumas, vykdomų priemonių fragmentiškumas, pačių programų stoka, ypač kaimiškose vietovėse.

Įsodė, Jolita. *Early Prevention of Juvenile Delinquency (Based on the Research of the Activities of Child's Rights Protection Divisions)*. Master's thesis. Supervisor: dr. A. Kiškis. Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2017. – 88 p.

SUMMARY

The aim of this paper is to research the activities of Child's Rights Protection Divisions of the Municipalities of the Republic of Lithuania in the field of early prevention of juvenile delinquency and to suggest improvements in this area. In order to achieve this, the following research objectives have been formulated: 1) To analyze theoretical concept of the early prevention as an instrument correcting juvenile misconduct as well as effecting factors that influence such behavior; 2) To review the extent of juvenile delinquency in Lithuania; 3) To research the activities of Child's Rights Protection Divisions in the field of early prevention of juvenile delinquency.

The piece consists of two chapters. The first section is devoted to the analysis of theoretical aspects of juvenile delinquency and its early prevention issues. The second chapter presents a criminological study of the activities of the Child's Rights Protection Divisions and reveals its results.

Juvenile delinquency is a particularly specific part of general crime. The statistics of the last few years show tendencies of the decrease of juvenile delinquency in Lithuania. However, according to scientists, the younger person makes a criminal offense, the more likely he is to be prosecuted in the future. It is therefore necessary to take actions against the undesirable behavior of minors as soon as it is noticed by applying early preventive measures to them. The analysis of scientific literature and surveys carried out by researchers suggests that the main areas of early prevention of juvenile delinquency in neutralizing the main factors influencing juvenile delinquency are: family support, promotion of juvenile occupation, reduction of the negative impact of peers or other people in the child's environment, elimination of flaws in educational institutions, reduction of the negative influence of the media.

The results of the research carried out by the author of this work revealed that the Child's Rights Protection Divisions play a significant role in the field of early prevention of juvenile delinquency. Positive changes are often observed in the behavior of delinquent juvenile when they are involved in the early preventive measures. Most of these measures are aimed at helping

the family and increasing juvenile occupation. The research revealed that specialists of the Child's Rights Protection Divisions rarely carry out early prevention of juvenile delinquency directly, more often they contribute to projects or programs carried out by other entities. However, the effectiveness of the implementation of these preventive measures is limited by lack of funding, dearth of human resources, fragmentation of the measures taken, and ultimately the lack of programs themselves, especially in rural areas.

PRIEDAS:
EKSPERTŲ APKLAUSOS KLAUSIMYNAS

1. Prisistatykite: užimamos pareigos, išsilavinimas (kvalifikacinis laipsnis ir sritis), darbo Vaiko teisių apsaugos skyriuje stažas. (Ši informacija yra reikalinga bendrai respondentų-ekspertų charakteristikai).
2. Kokiose nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose¹ kaip vykdomas subjektas (ar vienas iš vykdančių subjektų) šiuo metu dalyvauja Jūsų savivaldybės Vaiko teisių apsaugos skyrius?
3. Kiek laiko konkrečiai Jūs dirbate su nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėmis / programomis?
4. Kurios iš Jūsų anksčiau paminėtų priemonių / programų galėtų būti priskirtinos ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai²?
5. Jūsų nuomone, ar šių ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų prieinamumas yra užtikrinamas visiems nepilnamečiams? Jeigu, Jūsų nuomone, ne visiems, kokios to priežastys?
6. Kokie būtų Jūsų pastebėjimai kalbant apie nepilnamečius, kurie dalyvauja ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonėse / programose?
7. Kokius realius pokyčius pastebite nepilnamečių elgesyje jiems įsitraukus į ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas?
8. Kokie galėtų būti Jūsų pastebėjimai dėl pačių jaunuolių požiūrio į šias ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones / programas?
9. Kokios bendrai tiesioginės socialinės naudos duoda ar gali duoti šios prevencijos priemonės / programos, kurias Jūs paminėjote kaip priskirtinas ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai?
10. Koks Jūsų požiūris dėl vykdomų ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių / programų įgyvendinimo efektyvumo?

¹ Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonės / programos – tai tiek valstybiniu lygmeniu įgyvendinamos nepilnamečių nusikalstamumo mažinimo programos, tiek kitos socialinio ugdymo, rehabilitacijos, integracijos priemonės ar programos (pavyzdžiui, nepilnamečio laisvalaikio, mokymosi veiklos organizavimas, šviečiamieji seminarai, rehabilitacija ar pan.), skirtos teigiamai veikti galintį nusikalsti arba jau nusikaltusį nepilnamečių asmenį. Šių priemonių / programų tikslas – teikti kvalifikuotą pagalbą nepilnamečiui, siekiant teigiamų jo elgesio pokyčių.

² Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija – tai šeimos, ugdymo ir įvairių valstybinių institucijų (savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, socialinės rūpybos skyrių) ir visuomeninių organizacijų (dienos centrų, NVO ir kt.) veikla, nukreipta į nepilnamečius, kurie dar nėra pradėję daryti kriminalinio pobūdžio veikų, tačiau jų artimojoje aplinkoje yra prielaida manyti, kad nepilnamečiai yra linkę nusikalsti, siekiant, kad nepilnamečiai nepadarėtų nusikalstamų veikų. Svarbiausios šių institucijų ir organizacijų funkcijos, vykdančios ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, užkirsti kelią blogiui, teisės pažeidimams, alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimui ir kitokiems antisuomeniniams nepilnamečių poelgiams, įdarbinti mokyklas baigusius nepilnamečius, mažinti neigiamą aplinkos įtaką ir nagrinėti konkrečias bylas apie teisės pažeidimus bei kitus antisuomeninius nepilnamečių veiksmus.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2017-11-

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės fakulteto, Baudžiamosios teisės ir proceso instituto, Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studijų programos studentė Jolita Įsodė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „*Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija (vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos tyrimo pagrindu)*“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Jolita Įsodė